

Universitätsbibliothek Paderborn

Historiae Ecclesiasticae Pars ...

HISTORIAE EC||CLESIASTICAE PARS || PRIMA, QVA CONTI-||NENTVR ||
Eusebij cognomento Pamphili Cæsareæ Palæ-||stinæ Episcopi lib. 10.||
Eiusdem de vita Constantini magni lib. 4.|| Oratio Constantini magni ad
sanctoru[m] cœtu[m].|| Oratio eiusdem Eusebij in laudem Constanti-||ni
magni ad trigesimum ...

Christopherson, John

[Köln], 1569

Eiusdem Evsebii Cognomento Pamphili, Episcopi Caesariae Palestinae, De
vita sanctissimi Imperatoris Constantini, Libri quatuor.

urn:nbn:de:hbz:466:1-29861

EIVSDEM EV- SEBII COGNOMENTO

PAMPHILI, EPISCOPI CAE-

sariæ Palestinæ, De vita san-

ctissimi Imperatoris Con-

stantini, Libri

quatuor.

*Proœmium de morte Constantini, & de liberis eius Impera-
toribus, & quod Deus imperatores pios honorat, & tyrannos
perimit, quodque Deus Constantinum honoravit, qui
annos plusquam triginta pie imperium solus administra-
uit: vixit autem annos supra sexaginta.*

CAPVT I.

Vemadmodum vniuersum hominũ
genus illustrem & præpotentem nõ
strum imperatorẽ, ad decimũ quẽq;
imperij annum ratis cõuersionibus
iterum ac tertio reuolutum, diebus
festis epulisq; solennibus, magnifice
celebrauit: ita nos quoq;, non solũ
cũ iam viginti annos regnasset, mul-
tisq; victoriæ trophæis esset nobilitatus, illũ amplo mi-
nistrorum Dei confessu stipatum, diuinis laudibus ad cæ-
lum vsq; extulimus. Verumetiã cum triginta annos mo-
do in hoc imperãdi munere confecisset, augustum illius
caput orationibus, tanquam coronis ex variis flosculis
pulchrẽ contextis, nuper in ipsa regia mirifice decorauim-
us. Verum nunc quasi in ambiguo hærens consisto, &
dum aueo aliquid, quod est in communi dicendi consue-
tudine positum, perspicuẽ eloqui, velut anceps & incer-
tus non habeo, quò me vertã, sola peregrini & insolentis
aspectus admirabilitate obstupefactus. Nam in quacunq;
ff mundi

EVSEBII DE VITA

mundi partem, siue ad solis ortum, siue ad occasum, siue ad vniuersæ terræ ambitum, siue ad cælum ipsum aciem acriter intendo, nusquam non imperatorem illum beatum præsto esse conspicio. Eius enim liberos, tanquam lumina quædam recens accensa, & ex patris splendore profusa, omnes terræ oras suæ claritate complere video: illumque ipsum vi & virtute viuentem, & totum vitæ nostræ cursum multò, quàm antea splendidius præclariusque, propterea gubernantem cerno, quòd eiusmodi numero liberorum, à quibus ei in imperij administratione successum est, amplificatus sit: qui quidem sicut nõ ita pridem fuere Cæsarei honoris & dignitatis facti participes, ita iam vera patris sui persona omnino propter singularem pietatis & diuini cultus præstantiam induti, imperatores, augusti, reges etiam declarati sunt, denique omnibus patris ornamentis eximiè illustrati. Atque cum illum, qui paulo ante in compagibus mortalis corporis cernebatur conclusus, quiq; cum admiratione nobiscum vna versabatur, etiam post extremum vitæ diem (quando natura, si quid superuacaneum sit, illud tanquam alienum, solet arguere) & regalium ædium magnificentia eadem, & eisdem tum honorum, tum laudum insignibus dignatum contemlor, quasi mente captus, supra modum obstupesco. Quinetiam cum iam aciem oculorum adiicio ad ipsum cæli complexum omnia vndique ambientem, & eius beatissimum animum ibi cum ipso Deo vita frui cogitatione informo, & non modo omni caduco mortaliq; integumento exutum, verum etiam apparatu fulgoris radiis, mirè splendescente colustratum, & neququam in isto exigui temporis anfractu amplius ad mortaliū consuetudinem volutatum, sed corona, quæ perpetuò florebit, vita, quæ nullum exitum est habitura, beati æui denique immortalitate honorifice donatum mecum considero: stupore oppressus penitus conticesco, & tanquam mutus nullam emitto vocem, sed mea ipsius tenuitate viribusque imbecillis condemnatis, atque a deo silentio mihi ipsi indicto, locum do meliori: Deo videlicet immortalī, qui & ampli-

tudi.

tudinem laudis dignitati eius ex æquo respondentis dicendo assequi, & cum verus sermo sit, suas ipsius voces (quibus prædixit, illos qui ipsum gloria efferunt, & obseruantia venerantur, muneribus, quæ ipsorum gratiant compensent, mirum in modum ab se remuneratos fore; hos autem, qui se inimicos & hostes illi ex aduerso opponant, ipsos sibi suum interitum tandem ascituros) verè confirmare queat. Atque promissa in sacro ipsius verbo comprehensa, hinc iam rata, fidelique comprobavit, quòd tum tyrannos, qui cum ipso inimicitias exercere, bellumque gerere non dubitarent, horrendis & detestabilibus mortis generibus affecerit, tum suo ipsius famulo, præterquam quòd vitam eximiam largitus sit, mortem præterea decorè admirabilem, celebritate insignem, dignam commemoratione posteritatis, dignam columellis, non caducis illis quidem, sed immortalibus concesserit. Mortalium enim natura solatio quodam sui caduci & fragilis exitus excogitato, superiorum hominum memorias, imaginum monumentis, tanquam immortalis honoris claritate illustravit. Ac quidam adumbratas corporum effigies picturis cera oblitis variisque floribus collustratis exprimentes: alij statuas quæ è materia inanima sculptæ hominum species representabant artificiose fabricant: nonnulli literas maiusculas in tabulis quadratis & columellis altius incidentes, clarorum virorum virtutes memoriæ sempiternæ commendare studuerunt. Verum quanquam ista omnia fuerint mortalia & temporis longinquitate absumpta confecta que (vtpote quæ mortalium corporum simulachra, non immortalis animi speciem figurarint) illis tamen factis esse putabantur, quorum in animis nullius alterius boni post huius fragilis vitæ exitum futuri spes omnino insidebat. At Deus, Deus inquam communis huius vniuersitatis conseruator, ampliora bona ac longè maiora, quàm quæ sub mortalium cogitationem cadant, pietatis & veræ religionis amatoribus habet apud se recondita: & præmiorum quasi primitias hic arrabonis loco dat, quò immortalium rerum spem oculis quodam modo mortalibus ostentatam probè confirmare queat.

EVSEBII DE VITA

Hæc namque, vetera prophetarum oracula, quæ scriptis mandata sunt, vaticinantur. Hæc, vitæ instituta piorum virorum, qui iam olim variis virtutum generibus excelluerunt, posteris prodita, aperte testantur. Hæc tempus nostræ ætatis vera esse conuincit: quo quidem tempore Constantinus solus ex illis, qui vnquam Romani imperij administratione suscepere, Deo omnium moderatori eximie charus, clarum ac euidentis piæ & religiofæ viuendi rationis exemplar omnibus hominibus proposuit ad imitandum. Hæc etiam Deus ipse, quem Constantinus sanctè coluit, claris propterea & euidentibus testimoniis confirmauit, quòd non modo, ei gubernacula imperij iam primum capessenti, sed etiam in eo longius gradienti, & iam peragenti extrema, benigne & clementer opem tulit: quem quidem virum vniuerso mortaliù generi documentum statuit, piè vitam sanctèq; instituendi. Cum igitur solum inter imperatores ex omni seculorum memoria famæ celebritate nobilitatos, tanquam maximum luminare, & præconem veræ pietatis facile clarissimum, variis cuiusque generis bonis ei suppeditatis, sub aspectu hominum subiecit ad intuendum, regni tempus ad amplius triginta annorum curricula plene expleta cõfectaq; cum summo honore illi propagauit. Quo annorum spatio duplicato, totius vitæ orbem, quem inter homines peragrabat, quasi termino quodam circûscripsit: & quo suæ ipsius Monarchiæ effigiem ob oculos cuiusq; poneret, illum & victorem omnium hominum tyrannidè exercentium effecit, & interfectorem gigantum, qui cù Deo prælium iniuissent, quiq; animi insolentia ac temeritate elati, contra ipsum summum totius orbis moderatorem, crudelia impietatis arma ferre non dubitassent. Qui vix dum (propè dixerim) in lucem prodierant, cum iam extincti fuerunt, Deus enim vnus ac solus cum famulum suum Constantinum vnum cõtrà multos diuina texisset armatura, omnibusq; præsiidiis muniuisset, eius opera mortaliū genus scelerata impiorum turba perpurgauit: eumq; ipsum veri sui numinis cultus & obseruantie magistrum omnibus gentibus exhibuit: qui virtutibus cuiusque generis, tanquam clara voce testificatus est, tū quòd

quòd verum Deum agnoscebat, tum quòd eorù, qui nequaquam dij sunt, prorsus detestabatur errorem.

Quod Dei quidem seruus fuerit, gentium autem victor. CAP. II.

HIC igitur, utpote fidelis & spectatus Dei famulus, istud præstitit, prædicavit apud omnes, seq; & Dei seruum palam nuncupavit, & ministrum summi regis ingenue confessus est. Itaque Deus, neq; id ira multo post, quò eius obsequium abunde compensaret, moderatorem constituit & dominum, atq; solum inter imperatores, qui post homines natos extiterunt, talem efficit victorem, qualis nec armis expugnari, nec viribus vllis (quippe illustria victoriæ trophæa perpetuo reportavit) vnquam superari poterat: tantum etiam imperatorē, quantum à nemine fama & auditione veterum prædicatum aliquando accepimus: adeo Deo charum & verè beatum, adeo pium & cumulate foelicem, ut facile ac nullo propè negotio tum gentes multò plures, quàm quæ ante, imperio Romano paruisissent, suæ ditioni subijceret, tum regno sine molestia & ægritudine ad extremum eius exitum omnino perfungeretur.

Constantini, cum rege Persarum & Alexandro Macedonum rege comparatio.

CAP. III.

CYrum Persarum regem, præ cæteris, qui aliquando vixerint, præstantem & eximium extitisse, vetus hominum sermo celebrat. Verum non est eum vitæ exitum, qui istas res exornaret, consecutus. Ad extremum nãq;, mortē, nò ut natura postulabat, neq; ad longinquum tempus dilatam, neq; eam quidem honestam, & decoram, sed turpè plane & valdè ignominiosam, à muliere illatā, subiisse fertur. Alexandrum porrò Macedonum regem Græci infinita diuersarū gentiū ac nationū genera subegisse prædicāt: Verū priusquam perfectā ætatē explere posset, cōmestationibus & ebrietate de repente oppressum immatura morte occubuisse: totoq; vitæ spatio compleuisse duos solum & triginta annos: ac paulo amplius, quàm tertia eorum parte tēpus regni terminasse. Per cædē & sanguinē instar vibrati fulminis, crudeliter grassatū

Ff 3 esse,

EVSEBII DE VITA

effe:gentes & ciuitates vniuersas, nulla ætatis ratione habita, in seruitutē rede gisse. Et cū iā eius ætas in ipso flore esse videretur, fatū violento impetu in eum inualisse, delicta q̄; suas post se relinquere grauer & acerbè lamentantem, orbem liberis, stirpe & lare carētem, in extera regione & infesta, ne diutius mortaliū genus eius crudelitate labefactaretur, extinxisse. Mox regnū, inter eius ministros, dum quisq; partem aliquam occupare, & vi rapere moliebatur, sigillatim diuisum fuisse. Atque istum, tali laudum genere celebratum constat.

Quod orbem propemodum vniuersum subegerit.

CAP. IIII.

AT noster hic imperator eo ætatis tempore regnum obtinuit, quò ille Macedo celsit è vita. Illius autem vitæ spatiū, temporis propagatione duplicauit; regni q̄; longitudinē triplo reddidit diuturniorē. Porro autem cū mansuetis & modestis pietatis præceptis exercitū muniuisset, in Britanniam, & eos, qui fluctibus oceani solis occasum suis quasi oris terminantis, vndiq; circumdati habitant, inuasit: Scythiam quoq; vniuersam sub ipsa septentrione, in infinita barbarorum hominū genera moribus & vitæ ratione disparia partitā, ad suum adiunxit imperium. Iam vero fines imperij ad meridiei extremitates, ad Blemmyas nimirum, & Aethiopes vsq; dilatauit: atq; eos præterea, qui versus solis ortum incolebant, in suam ditionē & potestatē redegit. Principes itē variorum locorū, gētiumq; dominos & satrapas, ad ipsos vsq; totius orbis terminos, hoc est ad Indos, vltimos totius terræ (quo vno elemēto res ad vitæ vsum necessarię suppetūt) accolas diffusos, luce ac splendore pietatis illuminās, suo imperio reddidit obsequentes. Barbaras etiā gentes, quę sua sponte libentibusq; animis eum amplexabantur, muneribusq; ad illum missis, per legatos eius gratiam aucupatæ sunt: & familiaritatē cum eo inire, amicitiamq; iungere, maximi beneficij loco putauerūt: Sic vt eximis imaginum picturis, præclaris statuarū monumentis illū apud se decorarent. Quid multa? inter imperatores solus Constantinus apud omnes omnium sermone ac fama, maxima
cum

cum amplitudine celebratus fuit: Qui Deum, quem ipse auguste coluit, ad hasce gentes vsque magna & verè regia voce, liberè & ingenue omnino prædicauit. Deinde non verbo istud præstitit, & frustratus est re ipsa, sed per omnes virtutum quasi regiones peragrans, vario ac multiplici pietatis fructu se illustrè effecit, nobiles & præstantes viros amplis per liberalibusq; beneficiis ad sibi seruiendum deuinxit: legibus autè humanitatis & clementiæ obstrictos tenuit imperiumq; suum, omnibus qui ipsi parebant, mansuetura & cū primis obtabile eatenus exhibuit, quoad lōginquo annorum circuitu diuinis obeundis certaminibus confectus & exhaustus, à Deo, què religiosè venerabatur, immortalitatis præmiis donatus esset, tripliciq; sobolis fœta, qui post ipsum in imperium succederet, in lucè suscepto, ex mortali regno ad vitam immortalè apud deū sanctis animis reconditā migrauisset.

Quod filius Imperatoris Pius, etiam imperatoribus filiis imperium reliquerit.

CAP. V.

ATq; vt imperii sedes à patre ducta, ad eum descendit: Sic lege naturæ liberis illius eorumq; posteris referuata fuit, & tanquam paterna quædam hæreditas ad sempiternum tempus propè continuata. Deus igitur ipse, qui illum verè beatum, non modo dū adhuc vna nobiscum hac luce frueretur, ad illustres dignitatis gradus extulit, verumetiam cum ex hac corporum custodia euolasset, multò præstantioribus honoris ornamentis in ipso cælo cohonestauit, res ab eo præclarè gestas literis sempiternis prodat, & cœlestium monumentorum tabulis præmia eius rectè factis congruentia commendat ad perpetuitatem.

Quod historia hæc necessaria sit, & ad animorum salutem conducibilis. CAP. VI.

Mihi quidè & si viri fœlicitate, & beata vita aliquid dignum dicendo persequi valde arduum est, eandè autè silentio præterire tutū & periculo vacuū, tamè necesse est ad caducæ cuiusdam & vmbra tilis picturæ similitudinè, hominis pii effigiè orationis artificio posterorū memoriæ proderè, quò ipsi inertia & desidia crimè,

Ff 4 quon

EVSEBII DE VITA

quod alioqui nobis fortè obiici posset, omnino euitemus. Me enim planè puderet, si dicendi facultatem, quæ mihi suppetit, licet exiguam eam quidem & pertenuem, in illum, qui sit verum dei cultum summa obseruantia & honore profecutus, non pro virili parte conferre laborarem. Atque arbitror equidem hoc opus, quod magni animi & verè regii facta deo omnium regi adeo grata acceptaq; complectitur, non modo ad vitæ vsum aptum, sed mihi reuera in primis necessarium fore. An non turpe est nos quidem conticescere, quibus deus ipse pro sua clementia largitus est, vt & talem haberemus imperatorem, & in eius conspectum, notitiam, ac colloquium veniremus, qualem nulla ætas hæctenus cognouerit, cum rerum tum à Nerone, tum ab aliis quibusdã impiis & nefariis tyrannis, eò multò nequioribus gestarũ cõmemoratio, tam diligètes assequuta sit & impigros scriptores, qui improborum facinorũ argumenta splendido & illustri genere orationis exornare, historicarũq; monumētis in varios libros dispertitis consecrare non grauati sunt? Quocirca nobis præter cæteros, valdè consentaneum videtur, vt eximiam & illustrem virtutis eius & rerum gestarum famam palam prædicemus omnibus illis, quorum desiderium ad diuinum amorè amplexandum præclarorum imitatio mirè possit incendere. Nam illi hominum impurorum vitæ instituta & res gestas ad mores rectius informandos penitus inutiles, vt gratia quorundam, vel odio, vel suæ deniq; ipsorum doctrinæ ostendendæ causa fortè impulsus, exquisita verborum elegantia cum orationis volubilitate coniuncta, turpes & flagitiosas res tragicè quidem & amplè, sed parum vtiliter ad hominum vitam narrare aggressi sunt: & illis, qui per Dei gratiæ illud obtinuissent, & vitam culpæ expertem degerent, non honestè facta, sed ea, quæ erant obliuione ac tenebris prorsus obruenda, proposuerunt ad contemplandum. Quod autem ad meam in dicendo vim & facultatem attinet, quamuis præ magnitudine, rerum oratione explicandarum nõ sine causa languescat, tamen aperta & simplici præclarorum ad narrandum facinorum susceptione se debet de quo recreare. Rerum nanq; præ-

clara

clare & diuinitus gestarum commemoratio, non incommodam quidem & iniucundam lectionem, his præsertim, qui sunt animo benè constituti, sed ad vitam instruendam, perquam vtilem & fructuosam est planè allatura.

Quod ea Constantini gesta sola nunc commemorat, quod ad pietatem pertinent. CAP. VII.

CAeterum permulta, quæ de hoc imperatore summè beato narrari possent, vt acies instructas, commissa prælia, res in illis strenuè & fortiter gestas, partas victorias, trophæa contra hostes statuta, triumphos, quos egerit, ea etiam, quæ ad cuiusq; vtilitatem fuerint ab eo descripta, legum sanctiones, quas ad Reip. & subiectorum emolumentum instituerit, pleraq; alia illustria & regalia certamina confecta, quæ apud omnes crebro sermone commemorata sunt, arbitror à me prætermitti debere: quippè cum institutum, quo omnis ista tractatio referèda est, me admonere videatur, vt ea sola tū dicèdo, tum scribendo exponam, quæ ad vitam piè religioseque degendam spectent. Quæ cum propè infinita sint, ex his, quæ perlata sunt ad nos, ea summâ quæ & maximè ad vitam opportuna, & posterorum memoria dignissima iudicentur. In quibus exponendis, quoad fieri potest, breuitatem sequar maximè: præsertim cum tempus deinceps facultatem dederit, laudes imperatoris verè beati quouis dicendi genere liberius & diffusius prædicâdi. Nam antehac istud munus minimè propterea obire licebat, quòd nobis veterum præcepto vetitum sit, ne quèquam ante mortem propter varias & incertas vitæ mutationes omnino beatum existimemus. Dei ergo patris imploremus auxiliū, & filii eius cœlestis verbi opem, vt nobis in hoc negotio diuino eius afflatu subueniat. Sic igitur ab ipsius imperatoris incunabulis scribere ingrediemur.

Quod in Tyrannorum ædibus, Vt Moyses educatus sit Constantinus. CAP. VIII.

CVM crudele quoddam tyrannorū genus populū Hæbræorum labore & cruciatu, sicut vetere iam fama ac

ff s sermone

EVSEBII DE VITA

fermone celebratum est, grauer affligeret, Deus illum ita diuexatum cōmiseratus, benignè respexit, Moysenque prophetam, cum adhuc puer esset, in ipsis medijs tyrannorum domicilijs, & quasi intimis recessibus educandum, atque adeo sapientia, quæ apud illos fuit, imbuendum prouidè curauit. Postea verò iste dei propheta, cum tempore progrediente, vir inter viros esse cœpit, & ultio diuina inique oppressorum vindex, ad iniustos puniendos pro foribus adfuit, ex tyrannorū ædibus egressus, numinis summi consilio & voluntati lubens obtemperauit: atque ut à necessitudine tyrannorum, qui ipsum educaissent, verbo req; ipsa animo fuit, q̄ maximè ab alienato, ita suos natura ac verè fratres cognatosq; sibi summa amicitia & familiaritate deuinxit. Cuius opera deus Hebræos, cum cum vniuersa illorum genti duce præfecisset, deinceps ex seruitutis iugo, quo ab hostibus premebantur, penitus liberauit: genus autem tyrannorum supplicijs cœlitus inflictis acerbè infectatus est: Atq; ut sermo ille de rebus à Moysse mirandum in modum gestis ab antiquis iam deriuatus temporibus, licet plerisq; fabulæ loco habitus sit, omnium tamen aures iam pridem compleuit: Sic Deus insignia miraculorum spectacula, quæ commenta fabularū longè superant, quæq; propter veritatem omnes famæ & rumoris opiniones facillè vincunt, oculis nostris iam nuper contemplanda subiecit. Nam tametsi tyranni, qui nostra iam memoria contra deum omnium moderatorem bellum mouere enixè moliebantur, ecclesiam miserè diuexarint. Constantinus tamen, medius inter hos interiectus (qui quidè paulò post, tyrannos è medio sustulit) dum adhuc adolescens esset, ætate tenera, facie venusta, & lanuginis flore decora, non aliter, atque ille ipse dei famulus Moyses, in familiaribus tyrannorum assiduè vitam degit. Qui quanquam eum nondum ex ephebis excessisset, cum impijs versabatur, non tamen similes cum illis mores combibit. Nam ingenua eius & proba indoles diuino sancti spiritus instinctu pulsa, illum ex ea consuetudine ad piam viuendi rationem deoque gratam traduxit. Quinetiam singulare paternæ virtutis æmulandæ studium, adolescentem magno-

magnoperè ad bonorum pellexit imitationem. Ei enim pater (cuius memoriam opportunè hoc loco recordatione renouare operæ præteritum est) fuit Constantius, inter imperatores nostri temporis facilè illustrissimus. De quo ea necesse habeo breuiter oratione percurrere, quæ filio non nihil ornamenti adferant ad commendationem.

De patre eius Constantio, qui non vt Diocletianus, Maximianus & Maxentius, Christianos persecutus est.

CAP. IX.

Cum quatuor in Romani imperii gubernandi societate iungebantur, solus hic fœdere amicitiae cum deo omnium gubernatore pacto, modum vitæ à ceterorum institutis alienum disparemque consecutus est. Illi enim dei ecclesias obsidione vastare, euertere radicibus, solo æquare, ac templa concussis fundamentis disturbatisque, prorsus delere aggressi sunt. Hic autem à nefando & detestabili illorum scelere manus integras & inuiolatas continuit, neque vlla ex parte se similem eis præbuit. Illi intestina virorum simul ac mulierum pietatem maximè excolentium cæde, prouincias suæ ditioni subiectas, sceleratè contaminarunt, hic suam ipsius animam à sceleris labe vacuum assiduè conseruauit. Illi quoque mala omnia in vnum coaceruarent, vocibus quibusdam execrabilibus, quæ in simulachrorum cultu fundi solent, primum se ipsos, deinde omnes, qui ipsorum obsequebantur imperio, nefariæ dæmonum venerationi deuouerunt: hic pacis tranquillissimæ illis, qui ab ipso regebantur, author factus, liberam eis veræ in deum religionis sine molestia excolendæ permisit potestatem. Quinetiam alii vitam omnium mortalium, haud vitalem illam quidem, imò vero morte ipsa longe acerbior, propterea effecerunt, quòd tributa ab illis exigebant planè intolerabilia. Constantius solus & imperium placidum præstitit ac tranquillum suis, & non aliter atque pater indulgens illis sedulo prospexit, atque adeò opitulatus est. Cæterum cum alia sint eius virtutis ornamenta propè

in h.

EVSEBII DE VITA

infinita, eaq; omnium ore ac sermone percelebrata, vno & altero præclare facta, quibus ea, quæ silentio prætereuntur, melius certiusque intelligantur, oratione nostra percurfis, ad institutam scriptionem sermonem deinceps transferemus.

Quomodo Constantius pater obiecta illi per probrum à Diocletiano paupertate, postquam azarium compleuerant, pecunias rursus iis qui attulerant, reddiderit.

CAP. X.

Vbi multus & creber sermo de isto imperatore passim fama peruagatus est, quod māsuetus erat, quod spectatus, quod ardenter vitæ sanctimoniam constabatur, quod propter incredibilem in eos, qui ipsius parebant imperio, clementiam & benignitatem, nullum thesaurum sibi omninò repositum, imperator, qui id temporis summum imperii gradum obtinuit, legatis ad illum missis, dissolutam eius in Rep. administranda negligentia grauiter increpare cœpit: paupertatem, tanq̃ probrum obicere: hocque ad rei confirmationem argumenti loco usurpare, quod nihil prorsus pecuniæ haberet in thesauris reconditum. Hic tum legatos, qui ab imperatore venerant, aliquandiu morâ facere precatus, ex omnibus gentibus suæ ditioni subiectis, eos qui maximis diuitiarum copiis circumfluebant, in vnum conuocauit, pecunia dixit sibi opus esse, & illud tempus opportunè oblatum, quo quemque propensum studium & benevolentiam erga dominum ac regem suum declarare par esset. Quo audito, hanc occasionem quæ diu ipsis in optatis fuisset, beneuolæ suæ in illum voluntatis perspicuè significandæ, statuentes, abiecta omni cunctatione maturo auro argento, & aliis opum facultatumque generibus æraria eius complere laborant, studio quodam & ardore ipsos inter se, quò alius alium in largiendo superaret, vehementer contendunt, hocq; præstiterunt valdè læto & hilari vultu. Qua re confecta, Constantius legatos ab imperatore summo missos, thesauri sui spectatores fieri voluit. Quos testes fore iussit eorum, quæ oculis vidissent, illisque retulit, quemadmodum thesau-

thesaurus ille, qui in præsentia in ipsius æraria collectus erat & conditus, iam pridem fuisset apud pecunię suę & diuitiarum dominos, tanquam custodes tutissimos conseruatus. Istos igitur rei gestę permagna cepit admiratio. Imperator autem benignissimus post eorum discessum pecunię illius dominos deuò accersit: illosq; cum obsequii ac singularis beneuolentię causa humanissimè tractauisset, suis receptis omnibus facultatibus, domum reuerti iubet. Atque ut ista vna res est à Constantio gesta, quę illustre sane humanitatis specimen dat, & clementiã: Sic altera insigne pietatis erga deum testimonium continet.

De persecutionibus ab aliis factis, & quomodo pater eius Constantius, imposta sibi ei idololatrę persona, eos qui sacrificare animum induxerant, reiecerit, qui vero confiteri statuerant, in palatio retinuerit, & de eius grato erga Christum animo ac beneuolentiã. CAP. XI.

Cum magistrat⁹ in singulis prouinciis ex imperatorũ mandato, pios homines passim inhumanè & grauiter persequerentur, & sancti martyres, qui in ipsis imperatorum palatiis versabantur, primi omnium certamina pro pietate obirent: signemq; ferrum, vastos maris gurgites, omnia denique mortis genera summa cum animi alacritate & tolerantia subirent, vsque eò ut breuĩ imperatorum regię sanctis viris essent omnino obata (quę res authores maleficii clementi Dei obtutu curationeq; prorsus priuauit: quippe qui dum homines pios insectarētur, etiam eorum preces insectati sunt, & abs se penitus auerterunt) soli Constantio sapiens quędam & solers animi occurrit cogitatio: & facinus facit, ut incredibile auditu, ita factu imprimis admirabile. Nam illis, qui in regia ipsi inseruiebant, libera data optione (quę etiam illis, qui aliquem dignitatis gradum in familia eius obtinebant, delata fuit) hanc tulit conditionem, ut vel dęmonibus immolando integram haberent potestatem, tum apud ipsum commorandi, tum consuetis honoribusperfruendi: vel si minus hoc exequerentur, aditu ad ipsum prohiberentur & à consue-
tudine

EVSEBII DE VITA

tudine ipsius ac familiaritate penitus repellerentur reij-
 cerenturque. Postquam igitur in duas partes dirempti
 fuerunt, alique in hanc, alii in illam segregati, ilico singu-
 li, quo animo essent & instituto perspicue ostenderunt.
 Ibi tum admirabilis ille Constantius, commento, quod
 celatum erat, statim post patefacto, quorundam timidi-
 tatem & nimium amorem, quo ipsi se suamque vitam co-
 plectebantur, vehementer coarguit: alios ob synceram
 & integram erga deum mentem, approbavit plurimum:
 illos deinde tanquam dei proditores, imperatoris ser-
 vitio indignos censuit. Quomodo enim inquit, fidem er-
 ga imperatorem servare poterunt inuiolatam, qui aduer-
 sus deum Opt. Max. perfidi esse manifestò conuincuntur?
 Quapropter hos procul à regali suo domicilio statuit a-
 mandandos. Illos vero qui veritatis testimonio digni
 deo fuere comprobati, similes erga imperatorem fore af-
 firmans, stipatores suos, & ipsius regni custodes consti-
 tuit: inquit, id genus homines in præcipuis maximeq;
 necessariis amicis & familiaribus numerandos esse, mul-
 toque pluris, quàm æraria ingenti thesauro referta, meri-
 tò æstimandos. Sed qualis Constantini pater fuisse tradi-
 tus sit, ita est à nobis breuiter explicatum. Qualis autem
 exitus eum, qui talem se erga deum ostenderit, sit conse-
 cutus, quamq; moribus & vita dissimilis eorum, qui eius-
 dem imperii cum eo participes fuerunt, à deo quem sedu-
 lò coluit, factus, cuiquam in naturam & conditionem re-
 rum ab illis gestarum aciem animi intendenti, est ad in-
 telligendum perfacile. Nam cum iam longo temporis
 spatio eximia & spectata satis regie virtutis inditia de-
 disset, tandem repudiata penitus impiorum in variis diis
 colendis superstitione, deum omnium moderatorem vl-
 trò agnouit, & sanctorum virorum præcibus suam firmè
 munivit familiam, & reliquum vite cursum expeditum, per
 turbatione vacuum, magna cum laude transegit: & quod
 vulgò beatum prædicant, neq; quicquã ipse habuit mo-
 lestiæ, neq; alteri aliquando exhibuit. Sic igitur omne té-
 pus regni constans & tranquillum liberis & cõiugi cum
 tota famulorum turba præstitit, omnemq; suam familiam
 vni regi deo consecrauit: adeo vt multitudo, quæ intra
regiam

regiam ipsam coiuerit, nihil ab ecclesiæ forma distare uideretur. In qua inerat dei ministri, qui continuos cultus pro imperatore etiam tum obierunt, cum piorum hominum genus & uerè deo inseruientium alibi apud gentilium multitudinem ne nominari quidem absque periculo poterat.

Quòd Diocletiano & Maximiano, imperio exutis, postea Constantius primus Augustus fuerit, numerosa natorum sobole insignis. CAP. XII.

OB quas quidè res, neq; id adeò diu pòst, deus illum egregiè remuneratus est, Sic ut iam in imperii gubernatione primas facile obtineret. Illi enim, qui clauum imperii ante eum tenuissent, nescio quo modo, repentina animorum facta mutatione, post primum annum, quo Ecclesiæ dei graui fuissent obsidione oppugnata, imperio se sponte abdicarunt. Constantius de reliquo solus, & summus imperator, & Augustus appellatus est, qui tum initio, Cæsarum ac imperatorum diademate illustratus, & inter hos primas adeptus, tum postea in hoc honoris gradu exploratè, qualis esset perspectus & cognitus, à Romanis ad summam dignitatem elatus fuit, & quatuor imperatorum, qui pòst cum eo regnabant summus, & Augustus nuncupatus. Quin etiam solus præter cæteros imperatores, propter liberorum probitatem excelluit, permagna utriusq; sexus caterua in lucè edita susceptaq; Cum autem ad summam prope senectutem prouectus, communi naturæ, quod debebat, esset persecuturus, & iam migraturus è uita, deus tum rursus facinus quoddam planè admirabile, eius causa edidit: qui ei mortem oppetituro sua prouidentia curauit, ut filius eius natu maximus Constantinus ad capescendum imperium præsto esset.

De filio eius Constantino, qui adolescens quum esset, una cum Diocletiano, quando Palestinam peragraret, uersatus erat. CAP. XIII.

ISte, ut supra diximus, in medio illorum, qui erant cum patre consortes imperii, more illius ueteris dei prophetæ Moysis, quotidie uersabatur, & ubi excelsit

EVSEBII DE VITA

excessit ex pueris, & iam ad adolescentiam peruenit, summo apud illos honore dignatus fuit. In qua ætate & honore nos eum vidimus, cum Palæstinorum regionem vna cum imperatore, qui cæteros anteibat ætate, peragret. Ad cuius dexteram assistens, illis, qui eum videre cupiebant, se adolescentem facile præstantissimum declarauit: utpote in quo eximia regie cuiusdam indolis indicia, ex eo quidem tempore, elucere cœperunt. ut enim corporis compositione ad pulchritudinem apta, & statuta (ut ætas tulit) proceritate, nemo cum illo comparari potuit, & virium etiam firmitate tantum superauit æquales, ut illis non nihil terroris iniiceret. Sic virtutibus animi multo magis, quam corporis ornamentis nobilitatus est: quippe modestia primum suum decorauit animum: deinde politiore literatura, tum prudentia à natura propè insita, ad extremum sapientia diuinitus animo cõsignata, tanquam alimentis quibusdam eximiè educauit.

Constantinus ad patrem, propter Diocletiani insidias reuertitur. CAP. XIII.

Quem quidem cum illi, qui tum rerum potiebantur, adolescentem generosum esse, robustum, procerum, excelso & erecto animo præditum animaduertent, inuidia simul fuerunt & metu perculsi. Qua re inducti, tempus opportunum obseruant sedulo, quo graui aliqua contumelia eum afficiant. Quod quidem adolescens animaduertens (siquidem dei nutu insidia contra illum comparata, semel & iterum fuere perspicuè deprehensa) fuga salutem quæsiuit: atque in ea re exemplum magni prophetae Moysis est probè imitatus. Deus etiam omnia eius causa faciebat, prouidè prospiciens, ut in tempore præsto esset ad patri succedendum.

Constantii mors, Constantinum filium imperatorem relinquentis. CAP. XV.

EXtemplò enim, vbi insidiarum machinas effugit, celeri gradu accessit ad patrem: & protinus post longum temporis interuallum, quo abfuerat, in eius cõspectum

ſpectum venit. Eodem momento patris Constantij vitæ exitus in acie nouaculæ, vt dicitur, conſtitit. Poſtquam autem filium ex inſperato aſſeſſe vidit, exiliens cubili, illum complexus eſt, atq; illud quod ſibi iam vitam edicuro ſolum triftitiam attulerat (filij nimirum abſentia) ſe ex animo iam eieciſſe, aſſeruit: preceſq; propterea, cum gratiarum actione Deo obnixè fudit. Iam verò mortè pluris prope, quàm immortalitatem æſtimare ſe dixit: ac tãdem familiam ſuam reſq; vniuerſas ordine diſpenſauit. Atque in medio filiorum pariter & filiarum ipſum, inſtar thori, vndique cingentium, ſe ſtatuens, & in ipſa regia, inq; regio cubili decumbens, regni hæreditate filio, quæ reliquos ætatè anteibat, communi lege naturæ tradita, deceſſit è vita.

Quonam pacto Constantij funere elato exercitus Constantinum Augustum ſalutauerit.

CAP. XVI.

NEquè tamen propterea imperiũ imperatorem deſtitutum permanſit: quippe Conſtantine paterna purpura inditus, primum è paternis ædibus egreſſus eſt, & patrem, tanquàm à mortuis ad imperium regendum denuò reuocatum, ſuo ipſius vultu & effigie omnibus repreſentauit: Deinde magna paternorum amicorum turba, eum comitante, funeri præiuit, patremq; produxit: quinetiam populi infinita multitudine, militumq; conſtipanti agmine partim antecedentium, partim ſubſequentium, genitorem ſanctiſſimum cum omni ſplendore & maxima pompa extulit: Fauſtis acclamationibus, ſuaui hymnorum concentu, omnes beatiffimum illum celebrant: & conſentientibus animis filium iam in imperij gradu locatum, patrem ad vitam quodammodo reuocaffe exiſtimant. Extemplo igitur ſecundo & proſperò applauſu nouum regem, imperatorem & Auguſtum ipſa prima voce contentius, prædicant. Quibus acclamationibus tam auſpicatò in filium editis, patri mortuo non nihil ornamenti allatum eſt: filium cuncti beatum putant qui talis patris fuit ſucceſſor declaratus, omnes gentes, quæ ipſius obſequebantur imperio, incredibili læti-

Gg tiz

EVSEBII DE VITA

tia efferuntur, & gaudio pene inexplicabili propterea complentur, quòd illustri & præclaro imperatore, ne breuissimo quidem temporis momento caruissent, hunc morum vitæque piè & religiose ad virtutem institutæ exitum esse, in imperatore Constantio vniuerso generi mortalium, qui nostra memoria vixerunt, Deus euidenter monstrauit.

Interitus tyrannorum compendiarum commemoratio. CAP. XVII.

FInem autem vitæ aliorum, qui Dei ecclesias bellico quodam more & modo exagitarint, minimè consentaneum iudicauit, quem præsentis sermoni mandarem: neque bonorum memoriam, eorum appositione, qui secus se gesserint in vita, omnino debere cõtaminari. Rerum enim experientia, illis solum, qui ipso oculorum obrutu calamitates cuiusque tyranni aspexerint, quiq; earundem cognitione auribus acceperint, satis videtur esse ad vitam modestius deinceps sanctiusque moderandam.

Quòd diuino consilio Constantinus imperium consequutus sit. CAP. XVIII.

Sic igitur Constantinum talis parentis satum editum, principem & imperatorem, Deus omnium author, & totius mundi gubernator, suo solum arbitrio delegit: eo consilio, vt cum alij omnes imperatores hominum suffragiis ad eum dignitatis gradum ascendere consueuerint, de hoc imperatore solo ad honorem efferendo, nemo mortalis omnino gloriaretur.

Constantini, de Barbaris & Britannis victoria. CAP. XIX.

ITaque vt primum fuit in regni solio tuto locatus, imperij portioni, quam rexisset pater, studiose prospexit: commodisque omnium gentium, quarum dominatum pater antè tenuisset, summa cum humanitate & clementia assidue consuluit. Omnia autem Barbarorum

rum genera, circa fluuium Rhenum, & oceanum versus occidentem incolentia, quæ audacia & temeritate impulsâ seditionem conlassent, penitus repressit: & ex indomitis immanitateque efferatis mansueta effecit & ratione tractabilia. Alia vero, quorum animos adeo insanabiles animaduertebat, vt ad vitam quiete placideque degendam nullo modo viderentur posse traduci, seclufit ab imperio, & tanquam agrestes belluas è patriæ finibus profus exturbauit. Istitis ratione & consilio ab eorite compositis, reliquas orbis partes ante oculos proponens, tandem traiecit ad Britannos oceani littoribus vndique conclusos. Quos cum viciisset, alias mundi partes, animo complecti cœpit, vt his, qui opis indigerent, subsidio maturè veniret.

Constantini studium de Roma, à Maxentij tyrannide liberanda.

CAP. XX.

DEinde in vniuersum totius mundi ambitum, ratiquam in corpus immensum aciem mentis intendēs, & ciuitatem illam, quæ quasi caput mundi est, totiusque Romani imperij moderatrix, tyrannis in seruitutem datam perspicuens, primum eius in libertatem vindicandæ potestatem illis, qui reliquas imperij partes procurabant, vtpote eum honoris gradum antè ipsum adeptis permisit. Verum vbi nullus eorum illi malo remedium potuit afferre, sed qui periculum facere in animum inducebant, turpem habuere exitum, ipse ne vitam sibi vitalem fore dixit, si ciuitatem omnium dominam & reginam ita ægre affectam & afflictam esse pateretur: & propterea ea parare sedulo studebat, quæ videbantur ad delendam tyrannidem spectare.

Quòd Constantinus dum secum idololatrarum cedes animo reuolueret, Christianismum potius amplectebatur.

CAP. XXI.

AC cum accurate, ratione animoque; lustrando comperrisset, propter maleficas & fallaces magorum præstigias

G g 2

EVSEBII DE VITA

stigas à tyranno studiose conquistas, multo firmiore
 præsidio sibi opus esse, quàm quòd res militaris suppe-
 ditare soleret, Deum quæsiuit sibi adiutorem: ratur au-
 xiliis quæ ex armis & militum manu petuntur, vix secu-
 das tribuendas: at quæ sunt ex Deo, nec viribus expu-
 gnari, nec vlla frangi violentia posse: Mente igitur di-
 ligenter complexus est, quisnam Deus sibi in subsidium
 esset asciscendus. Ac quærenti illi talis subiit cogitatio
 eorum, qui antea Remp. attigissent, plerumque omnes
 suam spem in deos complures coniecisse, eosq; victimis
 & monumentis coluisse: ac primùm diuinationum inui-
 tamentis, deinde oraculis, quæ fausta fœliciaque auspi-
 cia ipsis denuntiabant, in fraudem inductos, infœlicem
 reperisse exitum & planè calamitosum, neque quenquam
 deorum vel benignè, illis opem tulisse, vel prohibuisse
 quò minus nefanda internecione cœlitus inuecta oppri-
 merentur. Solum eius patrem ad contrariam viam, &
 eorum institutis longè dissimilem diuertisse: eorum con-
 demnasse errorem: ipsum solum Deum, omnium rerum
 administratorem, toto vitæ spatio, obseruantia venera-
 tum esse: eumque conseruatorem & custodem regni, om-
 nisque boni largitorem comperisse. Ista cum secum
 exquisitè in vtramque partem versaret, iudicioque se-
 dulò expenderet, quemadmodum illi deorum multitu-
 dine confisi, in varias clades & exitia incidissent, adeo
 vt nec generis, nec sobolis, nec stirpis, nec nominis, nec
 memoriæ vel vestigium quidem inter homines esset re-
 lictum, & qua ratione Deus patris sui euidencia variaq;
 suæ virtutis & potentia iudicia ei dedisset, atque adeo
 illi, qui iam antea contrà tyrannum prælium inissent,
 speque in deorum multitudine locata, aciem contra ho-
 stem instruxissent, ad turpem exitum essent perducti,
 alter enim infecta re, cum ignominia à prælio discessit:
 (alter in ipso medio exercitu trucidatus, tanquam super-
 uacanea mortis accessio factus est) ista inquam omnia
 cum mente tanquam in vnum collegisset, in diis, qui
 non sunt, colendis, tantam inanitatem consecrari, post-
 que periculum factum cæco errore duci, summæ puta-
 uit esse dementiæ: Deumque, quem pater sancte ado-
 rauit.

cauisset, solum obseruandum colendumque statuit.

*Quomodo orante circiter meridiem Constantino, Deus
visionem in caelo ostenderit, crucem videlicet de lu-
mine fabricatam, ac praeterea inscriptionem cohortem,
tantem, in hoc vince.*

CAP. XXII.

QUocirca huius opem precibus implorauit, hunc orauit, huc obtestatus est, ut tum quinā esset, ipsi vellet significare, tum rebus, quas apud animum proposuisset, dexteram, velut adiutricem porrigere. Imperatori igitur ista precanti, obnixaeque flagitanti, visio quaedam diuina, & in primis admirabilis apparuit: quam si quis forte alius dixisset, non tam facile hominibus potuisset persuaderi: verum cum imperator ipse victor, nobis ipsis, qui hanc historiam iam literis persequimur, longo tempore post, cum notitia eramus & familiari colloquio ab eo dignati, narraret, & sermonem iureiurando confirmaret, cui dubium esse poterit, quin sit rei ita commemoratae fides omnino adhibenda: praesertim cum tempus postea consequutum, ratum orationi testimonium dederit. Cum iam sol ad medium caelum ascenderat, die in pomeridianum tempus paulatim inclinante, dixit se crucis signum ex lucis splendore figuratum, in ipso caelo soli imminens manifestò oculis aspexisse, inque eo inscriptionem consignatam, quae haec verba complectebatur, *In hoc vinces*. Admiratio ingens ipsum & totum exercitum, qui eum quopiam iter facientem comitabatur, atque adeo huius prodigij spectator factus erat, incesit.

Quod Christus Constantino per quietem visus, similem cruci effigiem fabricare, ac in bellis vii iubebat.

CAP. XXIII.

SE dubitatione admodum intra se distrahi, quid tandem illud ostentum sibi vellet, asseruit. Atque

Gg 3 eum

EVSEBII DE VITA

sum diu multumq; de eo cogitantem oppressit nox. Ibi ei dormienti Christum Dei cum signo in celo monstrato visum esse, præcipisseque, vt exemplari ad imitationem illius signi, quod in cælo apparuerat fabricato, eo tanquam præsidio in præliis cum hostibus committendis vteretur.

Crucis effigiei fabricatio.

CAP. XXIIII.

Ille, simulatque dies illuxit, surgens, primum arcanum illud visum amicis exponit: deinde artificibus, qui aurum & lapides præciosos affabrè sculperè norant, accersitis, medio inter illos loco assidet, verbis signi describit effigiem, eam auro & lapidibus præciosis imitatione adumbrare mandat. Quam quidem effigiem contigit, vt nos oculis olim contemplaremur: Ipse enim imperator, Deo illud largiente, eam nobis ostendere dignatus est.

Descriptio vexilli instar crucem fabricati, quod nunc Romani labarum appellant.

CAP. XXV.

ERat autem tali figura fabricata. Hastile oblongum erectumque auro vndique obductum fuit, quod cornu habuit transuersum ad formam crucis constructum. Supra in fastigio: ipsius operis corona affixa, lapidibus præciosis, & auro politè circumtexta. In ea salutaris appellationis seruatoris nota inscripta, duobus solum expressa elementis: id est duabus primis literis nominis Christi (erat enim litera ξ in ipso medio literæ χ curiose & subtiliter inserta) quæ totum Christi nomen perspicue significauit. Quas quidem literas deinceps semper imperator in galea gestare consuevit. Ad cornu illius particulæ, quæ ex transuerso erat per hastile traiecta, velamen quoddam pertenuè appensum adhæsit, regalis videlicet & magnifica textura, mirabili varietate lapidum præciosorum artificiose coniunctum, lucisque suæ claritate pulchre resplendescentium depicta, & multo auro intertexta, quæ dici non potest, quan-

quantam spectatoribus ob suam pulchritudinem excitavit admirationem: Istud igitur velamē ad cornu affixum, longitudinis latitudinisq; crucis mensuram penitus exequavit. Oblongum vero & erectum hastile in sublimi appensum, cuius pars inferior versus basim longius ducta fuit, sub ipsum crucis insigne ad texturæ discurrentis simbras, auream pii imperatoris pariter ac liberorū suorum effigiem, ad pectus vsque concinnè descriptam continuit. Isto igitur salutari signo imperator, tanquam hostilis cuiusque & infestæ violētæ propugnaculo, semper usus est. Cuius expressæ similitudines mandavit, ut uniuersum exercitum perpetuo antecederent.

*Quomodo Constantinus Christianorum mysteriis instructus,
sacris literis operam dederit.*
CAP. XXVI.

Verum ista paulò post acciderunt. Tempore autem suprâ commemorato, Constantinus admiranda illa visione obtupefactus, nullum alium deum, quàm qui ipsi apparuisset, colendum esse statuēs, sacerdotes & professores religionis & verbo illius initiatos abcerisit. Quis esset deus ille, sciscitatur, quid etiam sibi vellet visio illa, quæ de signo fuisset ipsi patefacta. Hi hunc deum respondent Dei vnus ac solius vnigenitum filium esse, signum autem quod apparuerat, immortalitatis notam esse, trophæumq; victoriæ illius de morte reportatæ, quæ olim, cum in terra versabatur, fuisset assecutus. Causas etiam docent eius aduentus accuratamq; illius inter homines œconomix rationem ei suggerunt. His rationibus quanquam probè erudiebatur, ille quidem, visionis tamen ipsius oculis subiectæ adhuc tenebatur admiratione. Atque tandem vbi cœleste visum cum sacerdotum interpretatione contulerat, animo confirmatus fuit: pro certo persuasus earum rerum cognitionem sibi diuinitus oblatam esse, ac propterea in diuinam sacrarum literarum lectionem iam omni cura & cogitatione incumbere secum decreuit. Itaque primum Dei sacerdotibus sibi, tanquam assessoribus ascitis, statuit

Gg 4 deum,

EVSEBII DE VITA

deum, qui ipsi apparuisset, omni genere cultus & obser-
uantia venerari. Deinde spe bona in illo posita firmè
munitus, de cætero permagna cupiditate ferebatur, ar-
dentes incendii tyrannici faces, ad terrorem intentatas,
penitus extinguendi.

De adulteriis Maxentii, Romæ perpetratis.

CAP. XXVII.

ET enim qui urbem omnium reginam vi & armis oc-
cupasset, tatum iam scelere & impietate processerat,
vt nullum audax, nullum nefarium, & impurum fa-
cinus omnino prætermisisse videretur. Nam cõiuges le-
gittimas vi à viris abstraxit, easq; turpissime oppressas
violatasque ad viros remisit: idque petulanter & contu-
meliose admisit nõ in ignobiles, aut obscuros, sed in eos,
qui in senatu Rom. facilè primas tenuerunt. Et quanuis
infinitas ferè liberas, & ingenuas mulieres per vim flagi-
tiosè violasset, nullo modo tamen poterat intemperan-
tem & effusam animi sui libidinem explere. Postquam
autem in Christianas mulieres cæca cupiditate ferri cœ-
pit, non potuit omnino per suos prouidere, quò facilis
sibi ad eas pateret aditus. Nam illæ citius vitam cum
morte commutare volebant, quàm corpus ei violandum
permittere.

*Quoniam pacto vxor præfetti, propter tuendam pudici-
tiam mortem sibi consciuerit.*

CAP. XXVIII.

EX quibus vna, eaq; verè Christiana, viro ordinis se-
natorij, qui præfecturam Romanorũ gerebat, in ma-
trimonio collocata, vbi illos, qui in talibus flagitiis
tyranno subseruire consueuerant, pro foribus ædium
adesse, & virum suum metu adductum, illis, vt præhensam
abducerent præcepisse, accepit, exiguo temporis spatio
postulato, quo corpus consueto apparatu decenter or-
paret, in cubiculum ingreditur. Quæ cum sola esset,
gladio transfigit pectus, statimque mortua concidit, ca-
dauere per ductoribus relicto. Quæ reuera omnibus ho-
minibus,

minibus, tum qui iam sunt, tū qui post futuri sunt, rebus ipsis, quæ multo plus habent ponderis ad fidem faciendam, quàm verba, perspicuè declaravit, celebrem illam & multorum sermonibus nobilitatam Christianorū cōtinentiam, rem esse solam, quæ nec libidine expugnari, nec flagitio perimi labefactariue possit. Atque ista se tam lem & tam illustrem ostendit.

Populi Romani auctore Maxentio cædes.

CAP. XXIX.

Huius imperatoris igitur metu, qui eiusmodi faci-
nora consciscere non dubitavit, omnes non popu-
lus modo, sed etiam magistratus, non nobiles, sed
ignobiles, grauitè perculsi, acerbo tyrānidis iugo pre-
mebantur, Neque tamen illis licet pacatè & tranquille
se gerentibus, asperamq; ferentibus seruitutem, vlla à ty-
ranni crudelitate in ipsos grassante omnino extitit libe-
ratio. Nam quodam tempore exigua & leni de causa po-
pulum satellitibus suis nefariè trucidandum obiecit. Ac
populi Roma. infinita propè multitudo in ipsa medi-
vrbe, non Scytharum, aut Barbarorum, sed suorum ci-
uium hastis & armis cuiusque generis misere interfecta
fuit. Quanta autem senatorum cædes propter opes & fa-
cultates suas fuerit per insidias patrata, dū alias aliæ cri-
minationes in eos, qui neci dabātur, falso cōfictæ essent,
ne dicendo quidem explicari potest.

Incantationes Maxentii, & alimentorum penuria Romæ.

CAP. XXX.

Ad extremum verò tyranni scelera ad magicæ artis
delabebantur præstigias. Quippe interdū mulieres
gravidas dissecuit: nonnunquam tenerorum infan-
tium viscera perferutatatus est, aliquando mactauit leones:
sæpe infandas adiurationes ad dæmones excitādos, quò
illorum subsidio belli impetum abs se auerteret, usurpa-
uit. Nam horum adiumentis sperauit se victoria fa-
cile potiturum. Sic igitur, qui Romæ exercuit tyran-
nidem,

G g 5

EVSEBII DE VITA

videm, dici non potest, qualia patrando, subiectos in feruitutem redegerit, adeo ut iam in tanta tamque extrema alimentorum ad vitam necessariorum egestate inopiaque constitueretur, quantam non aliàs Romæ extitisse, homines nostri temporis affirmant.

Copia Maxentii in Italia fusa.

CAP. XXXI.

QVare his rebus omnibus ad misericordiam indutus Constantinus, omni apparatu militari se ad delendam tyrannidem armavit. Atque Deo omnium moderatore sibi patrono antè oculos proposito, & Christo servatore adiutoreque; inuocato, & salutari signo, tanquam victoriæ trophæo antè armatos suos & satellites collocato, cum toto exercitu procedit, Romanis libertatem, quam à maioribus accepissent, recuperaturus. Cum verò Maxentius machinis præstigiariû magis quam subiectorum benevolentia confideret, & nullo modo extra portas ciuitatis egredi ausus esset, & omnem locum, agrum, & ciuitatem etiam, quæ ipsius subiiciebatur imperio, ingenti armatorum multitudine, & infinitis copiis muniisset, Imperator Constantinus Dei auxilio nixus, primam, secundam, & tertiam tyranni aciem adortus, & omnibus primo impetu perfacile subactis, universam propè Italorum peragrat regionem: adeo ut iam quàm proximè Romam aduëntaret.

Maxentii interitus in ponte Tyberis.

CAP. XXXII.

DEinde ne dum tyrannum obsideret, etiam Romanos ipsos oppugnare cogeretur, Deus ipsum tyrannum, tanquam catenis quibusdam ex vrbe extrahit, longoque interuallo à portis constituit, & opera sua iam olim contra impios edita, inque sacris literis, tanquam in tabulis inscripta (quæ quamuis fabulæ loco apud plerosque habeantur, fideque careant, tamè pro certo credantur) reipsa, omnibus, ut comprehendam breui,
tam

tam infidelibus quàm fidelibus, qui has res gestas tã admirabiles oculis aspexerint, vera esse confirmavit. *Exod. 14* Quẽ admodum enim ipsius Moysis & antiquorum ac piorum Hebræorũ temporibus, currus Pharaonis, eiusq; copias deiecit in altum, & delectos ascensores satellitesq; regios in mari rubro demersit: Sic & Maxentius, quiq; cum eo erant armati & stipatores, velut lapis in profundum Tyberis gurgitem præcipites deciderunt. Nam cum tyrannus, Dei virtute Constantino opem ferente, terga dedisset, & in fuga flumen ex aduerso obiectum (in quo lintribus iunctis, & ponte artificiosè fabricato, machinam qua Constantinum adeo Deo charum è medio sublaturum speravit, ad suum ipsius interitum construxerat) traicere cœpisset, deusq; Constantino benignus præstitulisset auxilium, & tyrannus eius ope destitutus, clandestinas & occultas machinas miser contra seipsum fabricasset, adeo vt illud commodè in ipsum dici possit, *Psal. 7.* Lacum aperuit, & effodit eum, & incidet in foueam, quã fecit, Conuertetur labor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. tum Dei nutu, machinarum in pontis iunctione collocatarum, & fraudis in eisdem latitantis transitus, tempore minimè sperato subsidit, ruitque ac de improviso lintres, cum ipsis viris in altum gurgitem præcipitati sunt: Ipseq; infelix primus, deinde satellites eius & stipatores (sicut diuina loquuntur oracula) in rapidum flumen, tanquam plumbum dilapsi: Vti Constantinus cum suo exercitu Dei præsidio victoriam assecutus, merito sanè licet non verbis, re tamen ipsa, similiter cum Israelitis & egregio dei famulo Moyse, eadem ipsa, quæ ille olim contra impium tyrannum Pharaonem cecinisset, Sic quodammodo suauiconcentu fuderit dixeritque. *Exo. 15.* Cantemus domino, gloriose enim magnificatus est: equum & ascensorem deiecit in mare. Adiutor & protector factus est mihi ad salutem. Et quis similis tibi in diis domine, quis similis tibi? Gloriosus in sanctis, admirabilis & præclarè faciens prodigia.

De Con-

EVSEBII DE VITA

*De Constantini in urbem Romam introitu, & de statu
eius, crucem manu continente, &
eiusdem inscriptione.*

CAP. XXXIII.

Constantinus igitur cum ista aliaque eisdem germana
ac similia deo omnium duci, & auctori victoriae,
eximium dei famulum Moysen imitatus, cecinisset,
in urbem, quae omnium regina est, cum triumpho & ce-
lebri pompa ingreditur. Ibi tum frequentes, tam qui ex
senatorio ordine, quam qui aliis dignitatis ornamentis
ibi clari erant & eximii, tanquam ex seruitutis custodia
liberati, cum vniuerso populo Romano, laeto oculorum
obutu, lubentibus animis, faustis acclamationibus, &
insatiabili gaudio eum exceperunt. viri etiam cuiusque
generis vna cum mulieribus, liberis, & infinita famulo-
rum turba, illorum liberatorem, conseruatorem, & bene-
ficum patronum ingenti clamore praedicarunt: At ille,
vtpote pietate in deum, tanquam naturaliter menti insi-
ta imbutus, non applausu illo populari & strepitu inso-
lenter se iactans, non laudum elatus praeconio, sed praes-
fidii a deo allati admodum conscius, extemplo preces
cum gratiarum actione auctori victoriae impertit: atque
illustribus inscriptionibus columellisque erectis omni-
bus hominibus salutaris Christi signi virtutem permul-
gavit: inque vrbe media, quae praeceteris principem lo-
cum facile obtinet, ingens istud trophaeum contra ho-
stes erexit: & hoc salutare signum characteribus, qui nul-
lo modo deleri poterant, in eo insculptis, Romanorum,
aliorumque omnium imperio subiectorum propugna-
culum esse demonstraui, palamque omnibus proposuit
ad intuendum. Ac statim vbi erectum hastile, ad formam
crucis in manum propriae imaginis in statua expressae
infertum, Romae in loco celebri, ac multum a populo fre-
quentato, locatum fuit, hanc inscriptionem latino sermo-
ne in eo mandat incidere. *Hoc salutari signo, vero fortitu-
dinis indicio, Civitatem vestram tyrannidis iugo liberaui, & S. P.
Q. R. in libertatem vindicanti, pristinae amplitudini & splendori
restitui.*

De

De prouinciarum exultatione, & Constantini donationibus.
CAP. XXXIIII.

Plus igitur Imperator ita crucis victricis confessione nobilitatus, cum magna dicendi libertate, filium dei ipsis Romanis palam diulgare cepit. Omnes igitur omnino, qui ciuitatem incoluerunt, tam senatus, quam populus, velut acerbo & tyrannico dominatu leuati, clarioribus lucis radiis frui, visi sunt, & nouo nouæ cuiusdam & quasi renascentis vitæ modo rationeque potiri. Ac gentes vniuersæ, quæ oris oceani ad occasum vergentis circūdantur, prioribus malis quib⁹ implicatæ tenebantur, liberatæ, insignem dierū festorum celebritatem lætis animis agentes, Constantinum victorem, piura ac communem omnium patronum eximiè prædicarunt: dixeruntque vna voce, vnoque ore omnes, illum, tanquam commune quoddam bonum, hominibus, dei benignitate & clementia donatum, illuxisse. Imperatorium porrò passim diulgabatur edictum quod quidem & his, qui fortunis suis spoliati, concessit auctoritatem rebus suis & facultatibus potiundi, & eos, qui iniquum exilium perpessi fuissent, ad proprios lares reuocauit. Alios item vinculis, omnique periculo ac metu, quibus per tyranni crudelitatem vexabantur, penitus eripuit.

De honore episcopis delato, & ecclesiarum exedificatione.
CAP. XXXV.

Ipse porrò imperator dei ministros accersere cultu & obseruantia, honorificè complecti, & tum re, tum verbis, tanquam viros de suo consecratos, humanitus excipere, & maxima benevolentia prosequi cepit. Quippe, licet homines fuerint ipsius formæ habitu ad aspectum abiecti, ab eo tamen non eius generis existimati sunt, sed quia non hominem, qui sub aspectum oculorum cadit, sed deum ipsum qui in eorum animis insidebat, cōsiderare visus est, illos suæ mensæ effecit participes. Illos, quocunque iter capiebat, secum duxit, atque ea de re deum, quem sanctè colebant, sibi credidit fore propitium.

EVSEBII DE VITA

pitium: Porro ecclesiis copiosa suppeditare subsidia: Tēpla in sublime erecta exædificataque adaugere: plurimis monumentis augusta ecclesiæ sacraria illustrare: varia pecuniarum largitione egentium inopiam subleuare.

De Constantini in pauperes munificentia.

CAP. XXXVI.

EXteris præterea, qui illum adibant, benignum & liberalem se præbere. Miseris etiam & abiectis, qui in foro & plateis palam mendicabant, non pecunias solum & res ad victum necessarias, sed etiam decentem corporis vestitum subministrandum curare. Illis quoque, qui ptima ætatis tempora fœliciter traduxissent & prosperè, post tamen graui vitæ facta mutatione, in res asperas afflictasque incidissent, lautiora vberioraque vitæ subsidia impertire, & beneficia magna animoque verè regio digna conferre. Quorum nonnullis agrorum donare possessiones: alios variis dignitatis ornamentis cohonestare. Quos autem orbitas miserè afflictauit, eos patris curare loco, viduas mulieres omni ope destitutas recreare, propriaque ac sua prouisione illis sedulò prospicere. Eodem modo etiam puellas parentibus orbas & ab eorum auxilio desertas, iam viris sibi notis & locupletibus, matrimonii vinculo iungere. Istaque præstare, eas res largè & liberaliter nuptis, suppeditando, quæ illarum viris in nuptiis contrahendis essent necessario conferenda. Quemadmodum sol supra terram oriens, omnibus claros sui luminis radios affatim profundit. Sic Constantinus simul cum solis ortu in regijs adibus apparens, & tanquam cum luminari illo cælesti pariter illucescens, omnibus, qui in ipsius aspectum prodibant, eximium suæ singularis probitatis splendorem & claritatem exhibuit. Neque quisquam certè ad eum aduentauit, qui non aliquo bono potitus sit: neque eos spes bona frustrata est, qui ab eo aliquid expectarent auxilii.

Ex modo

Quomodo vna cum episcopis, conciliis interfuerit.

CAP. XXXVII.

ET quanquam communiter erga omnes se talem præstitit: tamen ecclesiæ dei eximiam & peculiarem curam adhibens, cum quidam inter se in diuersis locis dissentione discordarent, tanquam communis episcopus à deo constitutus, ministrorum dei coegit concilium, & in media istorum frequentia ac congressu adesse, & vnâ confidere non dedignatus, rerum in deliberationem vocatarum se fecit participem: easque res quæ ad diuinam pacem spectabant, omnibus procurauit. In medio confessu, quasi vnus è multis affedit: & quoniam dei timore vndique septus fuit, & amicis fidelibus maximeque beneuolis circummunitus, primum satellites amouit abs se, & totam stipatorum turbam. Deinde quos ex episcopis meliori menti consilioque obsequentes, & ad quietam & tranquillam animorum consensionem propensos animaduertent, eos vel maxime approbavit, sequensque declarauit ex communi omnium concordia maximam legitimitiam percipere: eos autem, qui animis essent obstinatis magnopere detestatus est.

Insipientes quo pacto tulerit.

CAP. XXXVIII.

IAm verò quosdam sua sponte acerbè incitados, tolerantè & moderatè tulit, placido & mansueto sermone hortatus, vt modestè se gerere ac neutiquam seditionem concitare studerent. Ex quibus alii eius adhortationes cum reuerentia amplexati, discesserunt, alios, quorum animi ad modestiam videbantur propè insanabiles, deo curandos permisit, ac nihil omnino contra quenquam mente concepit acerbitatis. Inde vt est verisimile, seditiosi in Affrica eò audaciæ fortè proruperunt & crudelitatis, vt facinora nefaria molirentur, dæmone (vt videbatur) affluentiam præsentium bonorum Christianis inuidente, virosque ad absurdos & importunos conatus instigante, quò imperatoris animù contra eos cômouerent. Verù inuido illi res parum processit ex sententia: quandoquidè imperator

EUSEBII DE VITA

rator ea quæ gesta erant, pro ridiculis putauit, inquietis
 se perditæ dæmonis impulsione facile intellexisse. Nam
 facinora illa non modestorum & sobriorum hominum
 esse, sed eorum, qui vel mente penitus excidissent, vel es-
 sent improbi, & impii dæmonis, tanquam ætro percitii
 quos commiserari oportere potius quàm supplicio affi-
 cere asseruit. Vt enim, inquit, summæ clementiæ est eo-
 rum vicem dolere, Sic hominibus, cum mente capti sunt,
 pœnas infligere extremæ dementiæ est & inscitia.

Victoria eius in Barbaros.

CAP. XXXIX.

AD hunc modum imperator deum omnium contem-
 platoré in omni re gerenda religiosè veneratus, ef-
 fecit, vt cura quam se scepserat de ecclesiis, nulla of-
 fensione minui labefactariue potuisset. Deus igitur quò
 illum abundè compensaret, omnia Barbarorum genera
 adeò eius quasi pedibus substrauit, vt contra inimicos il-
 lustria victoriæ trophæa vbique erigeret. Illum curauit
 victorem apud omnes prædicandum, hostibus & aduer-
 sariis terribilem (cum natura sua non talis ille quidem,
 sed placidissimus, mansuetissimusque, si quisquam al-
 lius, atque adeo benignissimus existeret.) planè con-
 stituit.

*Quomodo Maximinus, & alii nonnulli, quum insidias
 Constantino struerent, illi deo reuelante patefacti
 sunt. CAP. XL.*

CVi in hoc statu locato, alter eorum qui imperium
 deposuerunt, mörtem per insidias machinatus esse
 deprehensus, turpissima morte occumbit. Cui etiã
 ante mortem, tanquam impio & nefario tyranno inscri-
 ptiones honorificæ, statua, & quæ sunt de genere eodè,
 ad eius dignitatem illustrandam olim decretæ, vbique
 terrarum ademptæ fuerunt. Quo morte extincto, alii ge-
 neris communionem cum eo iuncti, qui clandestinas Con-
 stantino subdolè & veteratoriè struebant insidias, iti-
 dem prehensi sunt: idque dei clementia, qui eorum om-
 nium consilia mirandum in modum famulo suo per vi-
 siones

siones quasdam patefecit. Nam illū sæpenumero diuino suo dignauit aspectu, perq; diuinā visionem ei res, quæ supra hominem putandę sunt, ostendit & varias p̄notiones rerum suggerit futurarū. Miracula verò per dei gratiam illi ostentata, ne dicendo quidem exprimi possunt; neq; oratione præterea quisquam ea subsidia complecti valet, quæ deus seruo suo suppeditare dignatus sit. Quibus firmè septus, reliquū vitæ cursum tutò & tranquillè traduxit: beneuolentia subiectorum est in primis lætatus: lætatus etiam cum omnes ipsius ditiois parentes, vitam pacatā & tranquillā degere cerneret: lætatus deniq; maximè cum dei ecclesias gaudio & lætitia frui videret.

Constantini panegyris, quæ decimo regni eius anno celebrata est. CAP. XLI.

CVi hoc pacto vitam transigenti, decimus imperii sui annus confectus est. In quo festos dies solennes & publicos celebrare, precesq; quibus gratias ageret, tanquam sacrificia quędam ignis & nidoris expertia, deo omnium regi dicare cępit.

Quomodo orientem Licinius diuexarit. CAP. XLII.

ATque vt in his plurimum percepit oblectationis: sic de illis quæ in oriente magno cum tumultu & perturbatione gesta esse auditione acceperat, maioris non parum. Nam ei nuntiatum est, belluam quandam immanem & ferocē illic tum dei ecclesię, tum reliquis provincialibus insidias tendere (quippè dæmō nefarios omnes suos neruos contendit, quò iis, quæ erant, à pio imperatore cōfecta, cōtraria prorsus perageret) vsq; eo vt imperium Romanum in duas partes diremptum, noctis tenebris, & splendori diei omnibus persimile videretur. Nam his, qui orientem obtinebant, tanquam noctis caligo offundebatur: illis autem, qui erant alterius partis incolę splendor clarissimę diei illucescebat. Quos tā infinitis bonis diuina prouidentia suppeditatis frui neque diabolus inuidia exastuans, virtutiq; infestus, æquo animo spectare tolerareq;, neq; tyrannus, qui alteram orbis partem opprimebat, omnino ferre potuit: qui quidē cum imperium sibi prosperè succederet, & Constantini tam

Hh eximii

EVSEBII DE VITA

eximii imperatoris sorore duxisset, relicta preclarorum hominum imitatione, perditos impiorum mores & institutum æmulari cepit. Et quorum infelicem vitæ exitum oculis aspexisset, eorum sceleratam mentem sequi maluit, quam in firma præstantioris viri amicitia acquiescere.

Quomodo Constantino quoque Licinius perniciem machinari cogitauerit. CAP. XLIII.

ITaque nec legum amicitia, nec fœderum, nec cognitionis, nec pactio, memoriâ omnino animo tenens, bellum crudele & pestiferum contra patronum suum monet. Nam sicut Constantinus utpote princeps humanissimus, verè benevolentia erga illum ostendit inditia, maiorum cognitionis, regii sanguinis antiquitus ducti confortem fieri voluit, sorore ei collocavit in matrimonium, liberam denique totius imperii perfructum potestatem tanquam cognato & collegæ regni tribuit. Sic ille contraria animo statuens, contra meliorem præstantioremque hominem machinas comparavit: aliosque alias excogitavit insidiarum modos, quod patroni sui benefacta malefactis compensaret. Ac primum amicitiam callidè & veteratorie simulans, dolo & fraude egit omnia & propterea, que temerè admittebat, clam fore speravit. Cæterum eius insidias ex occulto structas deus famulo suo patefecit. Iste igitur simulac fuit in primis illis conatibus manifestò præhensus, ad secundas fraudes se contulit: Cæpitque interdum benevolentiam & necessitudinè prætexere, nonnunquam fœderibus & iureiuratio fidem facere tum quasi de repente decreta antiquare: rursus per legatos supplicare: iterum ex mendacii simulationibus turpi ignominia labe notatus, tandem bellum palam indicere ac mentis adeo temeritate & insolentia incitatus, de cætero ipsi deo (quem Constantinum imperatorem angustè venerari cognovit) se opponere.

Licini technæ contra episcopos, & conciliorum inhibitione. CAP. XLIIII.

Primum enim contra dei ministros, eius subiectos imperio, qui nunquam quicquam criminis contra imperium admisissent, pedetentim tum & dissimulanter, causas astute & fallaciter confictas aucupari molitus est. Et cum

cum nullum crimen ipsi suppeteret, nec haberet, quod vi-
ris illis omnino posset obicere, legem promulgavit: quæ
quidem præcepit, ut neq; episcopi inter se de rebus suis
communicaret, neque cuiquam illorū copia esset ali-
quam ecclesiam in proximo sitam adeundi, neq; conuen-
tus, aut consilia, aut deliberationes de rebus ad ipso-
rum vtilitatem spectantibus instituēdi. Atq; hæc tanquā
ausa illi fuit ad nos proteruē contumelioseq; tractādos:
Aut enim legē violando supplicio obnoxios esse oport-
tebat, aut legis præcepto morem gerendo, ecclesię ritus
& instituta euertere. Nam magnæ & graues delibatio-
nes de rebus controuersis susceptæ non aliter possunt,
quàm per rectam consiliorum administrationē ratione &
via procedere. At reuera dei hostis Licinius quoniā Cō-
stantini pii imperatoris institutis contraria moliri decre-
uerat, eiusmodi exequi contra nos mandauit. Nam ut hic
sacerdotes dei quò honor illius quē sanctè colebāt, illu-
straretur, ad pacē studuit & mutuam concordia adduce-
re. Sic ille honesta disturbare machinatus, consentientē
ecclesię harmoniam disrumpere diuellereq; contendit.

Christianorum exilia, & facultatum publicationes.

CAP. XLV.

ATque quoniam hic deo charus, famulos dei in pa-
latium suum benignè intromisit ille deo infestus
contraria animo complexus, omnes pios, ipsius ob-
sequentes imperio e sua exturbauit. regia: & viros quos
erga se maximè fideles habuit & beneuolos, in exilium
eiecit. Eos item, qui ob res suas antè præclarè gestas fuif-
sent amplios ab ipso honoris & dignitatis gradus adepti,
aliis obsequi, seruiliaq; ministeria obire mandauit. Et
primum facultates, quæstus sui gratia omnibus ademit:
deinde mortem illis minatus est, si forte aliquando salu-
tare Christi nomen profiterentur. Porro animo pertur-
bationibus agitato, & in omnem intemperantiam effuso
præditus, infinitis adulteriis & facinoribus insigni turpi-
tudine nobilitatis admisis, eximiam castimonie virtu-
tem negauit in hominibus inesse posse, aliorumque natu-
ram ex sua vitiosa mente spectauit.

H 2 *Mulieres*

EVSEBII DE VITA

Mulieres in ecclesiam una cum viris introire vetuit.

CAP. XLVI.

AC propterea legem secundò tulit, iubens ne viri simul cum mulieribus precibus in ecclesia ad deū fuis interessent, ne uè sexus muliebris angustas virtutis scholas adiret, neu deniq; episcopi mulieribus sacra dei eloquia explicarent: Sed mulieres ipse, alias mulieres, à quibus erudirentur, sibi deligerent. Verum cum ista essent omnium irrisione illusa, aliud quiddā ad ecclesiarū euersionem machinatus est: affeuerans populi conuētus, qui de more agebantur extra portas in amœna planicie fieri oportere. Nam aerem, qui extrā portas est, permultum ei qui est templorum in ciuitate sitorum, ad congregatos faciendos præstare.

*Qui sacrificare uenerant, militia submouendos precepit
& qui in vinculis detinerentur, alimenta subministrare
haudquaquam permisit. CAP. XLVII.*

Verum ubi ne in hoc quidem instituto, habebat, qui ei morem gerent, de cætero, nudo capite, ut dicitur milites qui erant in ciuitate, si dæmonibus hostias immolare ne utiquam in animum inducerent iussit de dignitatis gradibus, quibus fruebātur penitus deiici. Proinde uti cohortes piorū hominum, ubiq; gentium honoribus erant dispoliatæ: Sic tyrannus qui has leges sanciuerat, sua ipsius opera sanctorum virorum precibus omnino orbatus. Quid præterea commemorem, quo pacto in mandatis dederit, ne quisquam eos, qui carceribus miserè afflictabantur, alimenta benignè impertiēdo subleuaret, ne uè illorum, qui erant in vinculis fame confecti, miseretur. Imo vero neq; quemq; omnino illorum qui ad proximorum commiserationem à natura trahebātur, uel in bonorum numero haberi debere uel quicquā boni agere censuit. Atq; hæc inter illius leges, planè impudens fuit, & impia in primis, longe q; omnes naturæ terminos transiit: in qua pœna erat proposita, ut qui misericordiam aliis præstarent, ex æquo cum illis, qui egerent eadem plecterentur: & qui propenso animo benignitatis exequerentur officia, in carcerem & vincula coniecti, idem suppliciū, quod afflicti perpetiebātur, subiret.

De

EIus generis Licinii fuere decreta. Quid oportet no-
ua illius de nuptiis contrahendis instituta, aut no-
uas de his qui è vita cesserant, sanctiones enumera-
re? quibus veteres Romanorum leges, præclare & sapien-
ter promulgatas, barbaris quibusdam & crudelibus in eo-
rum locum introductis, abrogare ausus est? Quid infinita
propè oppressionis genera cõtra subiectos suos ab ipso
excogitata persequar? Quid terræ dimensiones ab ipso
propter insatiabilem exactionum ingentium cupiditatẽ
inventas percenseam? quibus effecit, vt exigua terræ par-
ticula, quæ minimo locata erat, cum metiendo exploratũ
esset quanti valeret, pro maiore pretio deinceps locare-
tur, Quid etiam hominum agricolarum quibus non am-
plius huius lucis vsura suppetebat, sed iam pridem erant
morte extincti, census oratione complectar, quos vt tur-
pem quæstum inde faceret, instituit: Nam eius avaritia
nullum habuit modum, neq; inexplebilis animi auiditas
omnino satiari potuit. Quapropter cum omnes thesau-
ros auri, argenti, opumq; immensarum copia impleuisset,
affectione tamen Tantalica animo conflictatus, cum ge-
mitu de paupertate conquestus est. Quid porrò exilia
citem, quibus eos, qui nihil cuique intulissent iniuriæ,
multauit? Quid bonorum publicationes? quid falsas cri-
minationes, quas contra patricos & illustres viros con-
finxit, in memoriam reuocem? quorum teneras vxores,
quò eas turpis flagitii ignominia deformaret, sceleratis
& perditis seruis abutẽdas tradidit? Quid dicam de mu-
lieribus, in matrimonium datis? quid de puellis virgini-
tatis flore decoris, quas iste cum iam corporis vires se-
nectute languerent, turpiter violauit? Quid istis rebus
attinet, longum sermonem instituere, præsertim cum sce-
lerum postremò ab eo editorum magnitudo, prima vel
exigua esse, vel nulla potius arguat.

Quod denique persequi Christianos aggressus sit.

CAP. XLIX.

AD extremum namq; furor eius cœpit in ecclesias in-
sultare: grassariq; in Episcopos, quos sibi maximè
aduersari animaduerteteret. Quinetiam quos tum pic-
tati

EVSEBII DE VITA

tati deditos, tum imperatori magno ac religioso charos existimaret, eos inimicorum loco habere. Quocirca à sanitate & mente penitus deturbatus, animi impetum in nos incitavit: neq; memoriam eorum, vel qui ante illum essent Christianos persecuti, vel quorū ipse interfectos & vindex, propter scelera, quæ obierant, constitutus esset, vel deniq; quorum spectator extitisset, animo complexus est, idque cum præcipuum malorū authorem, quisquis ille tandem fuerit, plaga cœlitus inflicta percussus, oculis planè cerneret.

Quod Maximianus fistula & vermibus perdomitus, in fauorem Christianorum scribere ceperit.

CAP. L.

ILle enim simulatq; ecclesias expugnare cœpit, priusquam animum suum iustorum & piorum hominū cruore inquinavit, vltio diuinitus illata in eum inuasit: & ex ipsa carne exorsa peruasit ad animū. Ex improviso enim in illis corporis partibus, quas natura contexit, nascitur apostema: deinde in interioribus corporis recessibus, vlcus purulentū & fistulosum: atq; horū intolerabilis morsus intima depascebatur viscera quæ quidē infinita vermium multitudine redundarunt: vnde fœtor lethalis & pestifer estatur: quando quidem vniuersa corporis moles, ex nimia eius, antequam incidit in morbū, halluatione, & ingluvie in immensam pinguedinē erat cōmutata: quæ tunc putredine contabefacta, intolerabile & plenū horroris spectaculū (vt fertur) propius accedentibus exhibuit. Atq; demū tot ac tantis malis colluctans, consciētia scelerum, quæ contra ecclesiam admisisset, percussus, deinceps deo suam culpam confiteri, à persecutione contra Christianos inchoata desistere, legibusque & edictis imperatoriis ecclesias illorū exædificare maturat: consuetas preces, quæ pro ipso antè fieri solent, eos iam etiā obire mandat. Atq; iste quidem ob persecutionis flammam, quam contra Christianos accendisset, tales pœnas persoluit. Verum ille, cuius mentionē superior nostra fecit oratio, spectator istarū rerum factus earundemq; cognitionem

gnitionem accuratè experientia consequutus, de repente venit in omnium obliuionem. Neque pœnam priori irrogatam, neque iustitiam de meritò de posteriore supplicium sumentem, memoria repetiit.

Quod Maximinus Christianos persecutus, arrepta fuga sese seruili habitu occultauerint.

CAP. LI.

Qui quidem etiam ipse priorè in scelerū certamine, superare enixe contendens, nouorum contra nos suppliciorum inuentione sese insolenter extulit. Nam neque ignis, neque ferrum, neque clam impacti, neque agrestes belluæ, aut maris vortices illi satisfacere potuerunt, sed præter hæc omnia perigrinum quoddam supplicii genus suoapte ingenio excogitare studuit legemque tulit, vt sensus illi quibus lumen percipimus, prorsus labefactarentur. Crebræ igitur multitudines nõ virorum solum, sed puerorū etiam & mulierū, cum haberent aciem oculorum dextrorū & pedū commissuras, ferro & cauteriis adeò penitus debilitatas, vt ipsis nullo post vsui esse possent, ad metalla amandabantur excruciantæ. Quarum rerum causa non diu post, istum quoq; iusta dei vltio occupauit. Nam cum spe in dæmonibus, quos deos esse censebat, collocata, & immunerabilibus armatorum copiis confisus, ad prælium committendum progressus esset, tunc dei ope qua niti debuerat destitutus, primum apparatus regaleum parum sibi congruentem cœpit exuere: deinde timidè ignaneque in multitudinem irrepere. Postremò clanculum occultatus, in agris & vicis habitu famulari se posse latitare censuit. Cæterum excelsum obrutum diuinæ providentiæ quæ rerum curam gerit vniuersarum, minime subterfugit. Nam posteaquam sperauit vitam suam esse in tuto locatam, ignito dei telo percussus, promissis decubuit toto corpore plaga cœlitus delapsa ita exhausto, vt vniuersa pristinæ formæ effigies omnino deleretur: quippe ossa exiccata & instar simulachorum extenuata, tantummodo ei superfuerunt.

Hh 4

Quod

EVSEBII DE VITA

*Quod violentia morbi, cæcus effectus, ad extremum pro
Christianis scripserit. CAP. LII.*

QVinetiam cum dei plaga vehementius intenderetur, eius exilierunt oculi, & sede propterea elapsi, illum cæcum dimiserunt. Quæ igitur primus contra dei martyres excogitauerat supplicia, eadem ipse iustissima sententia sustinuit. Qui demum dum adhuc his malis conflictatus, spiritum ducebat, Christianorum deo se cõfiteri, & suas, quas contra deum pugnas susceperat, palam elocutus, Palinodias pari ratione cum superiore caneret; legibus etiam & edictis euidenter suum errorem, de diis, quos sibi colendos delegisset aperire cœpit. Solumque deum Christianorum verum esse ipsa experientia se comperisse testatus est. Ista scelera, eorundemque mercedem quanquam Licinius non auditione acceperat ab aliis, sed ipse reuera pro certo compererat, tamen velut crassa quadam caligine menti offusa cæcatus in eisdem quasi voluntatus hæsit.

F I N I S.

EIVSDEM EV- SEBII COGNOMENTO

PAMPHILI, EPISCOPI CAE-
sariæ Palæstinæ, De vita san-
ctissimi Imperatoris Con-
stantini, Liber
secundus.

*Licinius clanculum persecutionem molitur, episcopis in
Amasia, quæ Ponti pars est trucidatis.*

CAP. I.

Ste, quem diximus, Licinius in eun-
dem cum illis gurgitem, qui cum
deo bellum gessissent, præceps de-
iectus est: & quorum internecio-
nes impietatis causa ipsis illatas, o-
culis aspexisset, eorum exemplum
ad suam perniciem cōsecutus, per-
secutionem contra Christianos,

tanquam quoddam ignis incendium iam pridem extin-
ctum, de integro exuscitavit: grauiore flamma ab ipso,
quàm à superioribus tyrannis accensa. Atque velut bel-
lua quædam immanis, aut serpens tortuosus in se conuo-
lutus furorem, & minas quasi cum deo bellaturus, anhe-
lans, nondum apertè quidem, (Constantinum enim ad-
modum extimescebat) contra dei ecclesias ipsius impe-
rio subiectas dimicare ausus est: Sed clàm apud se male-
volentia occultans venenum, clandestinas insidias se-
paratim contra episcopos comparavit. Nam per vete-
ratorias molitiones magistratuû, qui prouinciis præfue-
runt, spectatissimos quosq; inter ipsos & medio tollen-
dos curavit. Quin cædis modus in eos institutus, pere-

Hh 5

grinus

EVSEBII DE VITA

grinus quidam erat, Cuiusmodi non aliquando cogni-
tum fuisse arbitror. Quæ enim fuere ab eo in Amasia
ponti patrata, extra omnem crudelitatis modum longe
enagata sunt.

Ecclesie derutæ, & episcopi disterpti.

CAP. II.

IN quo loco nonnullæ ecclesiæ quæ fuissent etiam
ante euersæ, iam secundo è sublime ad solum vsque
prostratæ. Aliæ autem à prouinciarum præfectis oc-
clusæ, ne quisquam eorum qui eas frequentare consue-
uerant, eo ad cõuentus agendos accederet, neue cultus
Deo debitos impertiret. Nam qui ista mandauerat, non
existimauit, preces illic pro se fieri, vtpote quem mala
conscientia in eam opinionem induxisset. Sed pro con-
stantini salute, nos omnia pietatis officia exequi, & deum
assiduè pro eo orationibus placare pro certo persuasum
habuit. Illius autem essentatores, & qui ei egregie blan-
diri in animum induxerant illustrissimos ecclesiarû præ-
sides (inde enim se impio tyranno rem gratissimam fa-
cturos arbitrati sunt) capitis supplicio multarunt. Itaq;
qui in fontes erant, perinde atque hi, qui cæde & sangui-
ne manus suas inquinassent, sine causa ad locum supplicij
abducti sunt, & graui pena affecti. Iam verò, quidam no-
uum mortis genus subierunt, corpore in multas particu-
las ense minutatim dissecto. Ac post istud crudele sup-
plicium, & omni scelere in tragædiis audito magis hor-
rendum, in profundos maris gurgites piscibus vorandi
proiecti sunt. Pii viri post hæc, sicut paulò ante accide-
rat aufogere, famuli Dei in agros rursus, & solitudines
se abdere ceperunt. Vbi ista hoc modo succedunt Ty-
ranno ex sententia, de cetero contra omnes persecutio-
nè excitare in animû inducit. In qua re certe fuisset voti
compos, & nihil ei fuisset impedimento, quò minus in
opere instituto processisset, nisi Deus, qui suorum ser-
uorum propugnator, vti quod futurum erat, præuerte-
ret, famulum suum. Constantinum, tanquam lumen il-
lustre in tenebris & nocte obscurissima incensum, in ea
loca,

loca, in quibus versabatur Tyrānus quasi manu dixisset.

*Quid Constantinus animo conceperit, cum christianis
persequutio intentaretur.*

CAP. III.

Qui cum ne rumorem quidem de illis rebus quas diximus dissipatum amplius ferendum cerneret, modesta animi, ratione, rem secum reputare, & morum seueritate cum Clementia naturaliter sibi insita temperata, ad afflictorum liberationem maturare cæpit: existimans pietatis & sanctimonix munus esse, vt per vnus eadem infinita hominum multitudo seruaretur incolumis. Nam cum animo complexus esset se magna facilitate vsum hominisque commiserationem parum promerentis misertum, ei vtpote à malorum instituto minime recedenti nihil omnino profuisse, imò verò eius rabiem contra subiectos magis auxisse, adeo vt illis qui ab eo erant afflictati, nulla esset reliqua salutis spes, absque cunctatione dextram salutarem iis, qui essent in tam extremas calamitates prolapsi, porrigere instituit. Idcirco consuetum militaris expeditionis apparatus instituit. vniuersa agmina tam peditum, quam equitum, ad illum frequentia confluunt: quæ omnia antecedeabant insignia certæ in deum fiducia, quæ crucis effigiem supra monstratam, pulchrè representarunt.

*Quod Constantinus adhibitis orationibus componebat se ad
bellum: Licinius contra incantationibus.*

CAP. IIII.

Precibus, si vnquam aliàs, etiam iam sibi opus esse prope intelligens, dei sollicitare sacerdotes, vt semper cum ipso versari, semperque presto esse vellent: hosque tanquam quosdam animæ custodes ducere. Nunc vero qui tyrānidē propugnabat, cū auditione accepisset. Constantinū contra hostes nō aliter, quā per dei virtutē præfidiū ipsi afferentē victoriam conari cōparare, & eos, quos dixi, semper vnā cum illo versari, ei adesse, & salutaris Christi passionis insigne vniuersum illius exercitū perpe-

EVSEBII DE VITA

perpetuò antecedere, has res reuera (sic namque erat verisimile) irrisione dignas putauit: simulque Constantinum habuit ludibrio, & contumeliosis verbis lacerauit. Itaque is primum augures & vates Aegyptiorum, venificos etiam & praestigiatores, sacrificos & prophetas eorum, quos habebat pro diis accersit ad se: deinde diis illis, quos sibi colendos censuit, victimis placatis, Sciscitatur, quo modo belli exitus ipsi cederet. Illi enim hostium victorem sine dubio fore, inque bello superiores laturum vno ore respondent. Quin etiam longis carminum ambagibus oracula vbique idem asseuerant. Augures predicant ei per auium volatus fausta praesignificata esse: Sacrifici viscerum micationem similia portendere demonstrant: Fraudulentis igitur istorum promissis elatus, magna cum confidentia castris egressus est, ad manus conferendas paratus.

Quid de idolis & Christo dixerit, cum in lucis demonibus sacrificarit.

CAP. V.

Qui cum esset praelium initurus, satellites suos, & eos quos inter amicos eximie charos habebat, in locum quendam qui sacer apud illos putabatur, conuocat. In quo nemus erat irriguum & densum: variae item statuæ lapideae vario artificio sculptae, diis ipsius in eo erectae: Quibus cum cereos accendisset, & consuetas iminolasset hostias, eiusmodi orationem habuisse fertur. Viri amici ac focii, Dii isti sunt patrii, quos ex maioribus antiquitus colendos accepimus, quosque religiose & sancte veneramus. Iste, qui nobiscum praelium initurus est, patriis institutis violatis, praeter errore, quo caecatus est, peregrinum quendam deum (vnde haud equidem scio) colens, impia opinione mentem imbuit: & turpi istius insigni exercitum suum magnopere dedecorat. Quo fretus procedit in aciem, & non contra nos solum, sed multo potius contra ipsos deos, quorum cultorum ut proditor, deseruit, arma ferre aggreditur. Hoc igitur in tempore, liquido constabit, & quis nostrum opinionis errore vagatur, & vtrum diis, qui à nobis, an qui ab altera parte coluntur,

coluntur, priores deferendæ sint. Aut enim nos victores erimus, & sic, iure optimo nostri dii seruatores, & opitulatores veri existimari debent, aut si hic Constantini Deus (quisquis ille fuerit, vel vnde sit profectus, nescio) nostros cum plurimi sint, idque numero & multitudine superiores deuincat, nemo de reliquo vocet in controuersiam, quem tandem deum venerari oporteat: Sed vinceti se addicat, & illi præmia offerat victoriæ debita. Quod si peregrinus ille Deus, qui est iam à nobis ludibrio habitus, superior in prælio videatur, illū nos decet agnoscere, illum colere, & ita lōgum vale dicere his, quibus cereos frustra accendimus. Verū si nostri potiantur victoria (quod non dubium est) post victoriā hoc loco partam, ad bellum contra impios faciendum maturus oportet. Ista apud suos coram, oratione differuit. Nobis vero hanc historiam scribere instituentibus, eius verba retulerunt hi, qui eadem auribus accepissent. Tyrannus tali oratione habita, iussit, vt milites prælium quæ primum aggredierentur.

*Spectra in ciuitatibus quæ Licinio subiiciebantur visa,
quasi Constantini exercitu eas insectante.*

CAP. VI.

DVm ista gerebantur, visum quoddam, supra quam dici potest admirabile, circa Ciuitates eius ditioni subiectas, apparuisse ferunt. Nam se videre videbantur varias turmas militum armatorum qui sub Constantino duce dimicassent, in ipsa meridie per vrbes, tanquam victoria potitas transisse: Atque ista cernebantur, nemine vsquam reuera apparente, sed visione diuiniore quadam & excelsiore virtute, quod futurum erat, portendente. Cū exercitus essent iam prælium inituri, qui amicitia fœdera ruperat, primum dimicare exorsus est. Ibi Constantinus Dei omnium seruatoris auxilio implorato, signoque isto suis militibus dato, in prima dimicatione hostes expugnauit: Deinde non longo tempore post, Secunda etiam pugna tulit superiores: atque adeo iam salutari seruatoris vexillo exercitum suum antecedente, præclariora victoriæ trophea consecutus est.

Vbicunq;

EVSEBII DE VITA

*Vbicumque in preliis crucis signum adfuit, ibi ilico
consequutam esse victoriam.*

CAP. VII.

NAm in qua parte istud crucis vexillum visum fuit, hostes fugam capere: victores persequi, Qua re intellecta imperator, sicubi partem aliquam sui exercitus languentem cernebat, ibi salutare illud vexillum, tanquam quoddam subsidium ad victoriam obtinendam locari mandavit. Cuius adiumentis, extemplo parta est victoria: quippe dimicantium vires diuina quadam potentia fuere admodum confirmatae.

Quinquaginta ad portandum crucem delecti.

CAP. VIII.

QVapropter suis iussit satellitibus, qui & corporis robore erant, & virtute animi, & pietatis institutis imprimis eximii, ut in solam vexilli illius gubernationem omni cura ac studio incumberent. Erant viri non pauciores quinquaginta numero, quibus nihil aliud impositum erat negotii, quam ut vallarent undique vexillum, praesidiis munirent, singulique ordine, illud ipsum humeris gestarent. Atque ista quidem imperator ipse longo post temporis intervallo interiecto cum animo vacuo erat, nobis, qui hanc historiam scribimus, exposuit: addens etiam rem dignam esse, quae literis ad posterorum memoriam commendaretur.

*Quod de cruciferis quidam, cum fugisset interfectus est, qui
fideliter permanerat, servabatur illesus.*

CAP. IX.

NAm cum in media, inquit, belli dimicatione ingens forte fremitus & turbatio repentina exercitum occuparet, ille qui vexillum hoc portabat humeris, inter praeliandum primum praeformidine exhorrescere cepit: deinde alteri illud tradere, ut belli impetum effugeret. Postquam alter accepit, isteque fuit ex acie egressus, & extra vexilli praesidium locatus, telo coniecto in ventre confossus est, morteque sopitus concidit. Atque ut isti timiditatis & dissidentiae poenas luens, ibi mortuus iacuit: Sic ille qui salutare trophaeum, sublime & erectum portabat, omnino eius subsidio evasit incolumis: adeo ut
sepe

sæpe cum tela frequentia ab hostibus in eum iacerentur, qui ipsum ferebat, saluus extiterat, & vexilli hastile, tela missa exceperit. Atque istud omnem plane superat admiratione, tum quòd tela ab hostibus iacta sic intra exiguũ illum & angustum hastilis ambitum prouolabant, vt in eodem fixa hærescerent: tum quod ille, qui illud ipsum gestabat mortem effugeret: Imò vero vt qui hoc ministerium obibant, nihil damni incommodive aliquando acciperent. Neq; certè hæc nostra est oratio, sed ipsius imperatoris, qui præter alias res, hanc etiam nobis coram memorauit. Qui vbi diuina potentia has duas primas victorias fuisset adeptus, de cetero, exercitu ordine instructo, vltèrius processit.

Confluxiones varia, & constantini victoria.

CAP. X.

QVI autem contrariarum partium erant, quiq; primũ dimicare cæperant, cum illius impetum abiectis armis, manu sustinere non possunt, ad pedes imperatoris acciderunt. Iste vtpote ex hominibus conseruandis voluptatem capiens, omnes excepit incolumes. At alii qui in armis se tenuerunt prælio instare. Quos primũ imperator benigne & humanitus, ad amicitia iungendam imitauit: Sed vbi, minimè obsequetes intelligebat, in eos dimisit exercitũ. Illi statim terga dâtes, in fugã vertuntur. Ex quibus deinde alii capti, iure belli interfecti sunt: nõnulli, alius in alium, ruentes, suorum gladiis decubuerunt.

Licini fuga & incantationes.

CAP. XI

POST hæc, qui hisce rebus principium dederat, cum videret se famulorum auxiliis orbatum, & exercitum, quem collegerat, profligatum, ac sociorum copias deletas, & spẽ in illis, quos ipse deos putabat, nihil posse ipsa iam experientia manifestò conuictam, tum se turpissimæ fugæ mandauit: Sicq; euasit incolumis, atque adeo extra vitæ periculum propterea fuit, quod pius imperator suis mandasset, ne omnino eum persequerentur, vt fugiendo salutem prospiceret, spes enim in eius infidebat animo, illum cum persentisceret, in quas incidisset calamitates, non modo ab infana temeritate desitutum

EVSEBII DE VITA

desitutum, verum etiam suam mentem ad meliora cogitanda conuersurum. Et quamquam iste singulari humanitatis studio ista instituebat, inducebatq; in animum iniuriam toleranter ferre, & indigno impertire veniam, ille tamen nequiquam ab improbitate se abstinuit: Sed malis accumulans, Sceleratiora facinora aggreditur: ac de integro fallacibus & dolosis præstigiatorum institutis, animo confidere cepit. Licebat profecto eandem sententiam de eo, atque de veteri tyranno pronuntiare, quod Deus eius cor plane indurauerat.

Quomodo Constantinus orans in tabernaculo, victor extiterit. CAP. XII.

Qui cum animum eiusmodi obstrinxisset sceleribus, seque in exitii tanquam barathrum detrussisset, Constantinus qui secundò iam bellum necessario gerendum animaduerneret, seruatori suo preces fundendi, tempus vacuum & solutum dicauit: & crucis tabernaculo extra castra etiam longissimè fixo, ibi syncere & pie meditationi se dedens, more veteris illius Dei prophætæ, quem extra castra tabernaculum fixisse diuina confirmant oracula, Deum orare cepit. Nonnulli etiã, quos ipse ob fidei & pietatis studium satis spectatos habuit, in idem minus cum eo vnà incumbebant: hocq; etiam alias exequi ei erat in more positum, cum bello cum hoste decertare constitueret. Nam sicut propter securitatè tardior in rebus gerendis fuit, sic dei consilio omnia administrare consultum statuit. Et cum iam vacuo animo attente deo preces adhibebat, semper diuina aliqua visione dignatus fuit, Ac post illud tanquam diuino instinctu impulsus, exiit è tabernaculo, & repente exercitum incitare cepit: mandauitque vt nulla mora interposita, ipsam gladiatorum aciem experirentur. Qui ex improviso hostes adorti, homines cuiusque ætatis conciderunt: atque interdum puncto ferè temporis parta victoria, trophea contra hostes insignia statuerunt.

Constan-

AD hunc modum imperator etiam iam autea in pre-
 aliis committendis & seipsum gerere, & exercitum
 regere consuevit: quinetiam Deum suæ ipsius ani-
 mæ præponere, & illius consiliis omnia transigere, dili-
 gentemq; adhibere cautionem ne inter dimicandum fie-
 ret multorum cædes. vnde non magis suorum, quàm ho-
 stium saluti prospexit. Quapropter suos, cum fuissent in
 pugna victoriam adepti hortari solebat, vt captiuorum
 misereretur: & cum homines essent, naturæ humanæ ne-
 quaquam eos caperet obliuio: atque si aliquando militum
 animos ferocios cerneret, auri munusculo eos refrena-
 re: precipereq; vt qui aliquem ex hostium numero viuū
 cepisset, aliqua certi auri summa remuneraretur. Atque
 hanc velut illecebram ad hominum conseruationem, im-
 peratoris excogitauit prudentia: adeo vt infiniti etiam
 ex ipsis Barbaris incolumes euaserint, imperatore ipso-
 rum vitam auro redimente.

Iterum de oratione in tabernaculo.

CAP. XIII.

Quemadmodū igitur hæc & infinita his similia etiam
 alias imperator facere consueuerat: sic in præsen-
 tia, de more suo ante initum prælium, in taberna-
 culo separato, tempus precibus ad deum fundendis libe-
 rum addixit: ab omni licentia & vitæ ratione luxu dis-
 fluente sese vocauit, inedia & corporis afflictatione se-
 ipsum coercuit: vti deum sibi cum precationibus suppli-
 cibus placatum, tum benignum adiutorem haberet: eaq;
 perageret, quæ Deo esset illius animo iniecturus. porro au-
 tē, vtpote natura vigilans & attentus permagnam reip-
 curam suscepit, nec magis pro suorum, quàm pro ho-
 stium salute precatus est.

Licini in amicos dolus, & eidolorum cultus.

CAP. XV.

Postquam autē Licinius, qui paulo ante se fugæ man-
 dauerat, rursus amicitiaæ fœdera iungere sibi esse in-
 optatis, simulatione præ se tulit, hic noster præscri-
 ptis

Verum ubi aduersarios constanter in instituto per-
stare, iamq; gladiatorum acie experiri cernebat, egre
sane & grauitur ferens, sublato clamore, omnes ho-
stium copias momento teporis pedem referre coegit: si-
mulq; contra inimicos, & demones reportauit victoriam.

Deinde impiu tyrannu vna cum suis, belli iure con-
demnatu, debito addixit supplicio. Qui vero pre-
lii contra Deu suscipiendi authores fuissent, pariter
cum tyranno ad locu supplicii abducti sunt: & ibi meri-
tas iustasq; persoluentes poenas, misere interierunt. Qui
quidem sicut ante spe in diis vanis locata insolenter se
efferebant, sic paulo post Constantini Deum, qualis &
quam admirabilis esset, reipsa intellexerunt: & hunc iam
verum & solum deum se agnoscere confessi sunt.

Porro impiis hominibus e medio sublatis, & potesta-
te tyrannica deleta, mundus de reliquo velut solis
claritate collustratus fuit: vniuersaque orbis terrae
partes, quae Romanoru parebant ditioni, in vnum co-
luerunt: quinetiam dum gentes, quae oriente occupabant,
alteri parti adicerentur, & vno generali principatu, tan-
quam capite quodam, totum corpus adornaretur, vnus
imperii potestas per omnes peruasit. Illustres praeterea
lucis ex pietate nascentis splendores hiis, qui antea in
tenebris & mortis umbra confedissent, laetos & serenos
dies impertierunt. Neque erat vlla amplius praeteritoru
maloru recordatio: Quippe omnes ubiq; victore hymnis
celebrabant, huiusque conseruatorem, solum deum se
agnoscere fatebantur. Iste imperator vniuerso pieta-
tis genere eximius & victor egregius, (hanc enim ap-
pellationem, cognominis loco, victoriae sibi a Deo con-
tra hostes & inimicos donatae maxime proprie conue-
nientem inuenit) orientem recuperauit: & vnum con-
iunctum coherentemque principatum, more veteri

EVSEBII DE VITA

Romanorum, sibi ipsi subiicit: ut non modo Deum omnibus, qui in imperii sui finibus continebantur palam prædicare cepit, verum etiam, vniuersum mundum gubernaculis singularis potestatis, quæ Romanorum dittonis erat propria, præclare admodum administravit. Malorum porro quæ antea cunctos mortales oppræsserant, metus sublatus fuit, & qui antè fracto animo & demisso fuerunt, hilari vultu, obtutuque læto alter alterum aspererunt. Tum choreis & hymnis primum Deum summum omnium regem esse prædicarunt: Deinde victorem Constantinum, eiusque filios modestissimos, deoque charos Cæsares, acclamationibus continuis extulerunt. Erat iam veterum malorum & impietatis cuiusque obliuio: iam suavis præsentium bonorum usus & oblectatio: iam iucunda expectatio futurorum.

Quomodo pro confessoribus Constantinus leges sanxerit.

CAP. XX.

IAm apud nos, sicut etiam pridem apud eos, qui alteram orbis partem obtinent, imperatoris decreta, plena humanitatis diuulgata: iam leges, quæ & claram sanctionem erga Deum significationem dare, & non obscura bonorum cuiusque generis indicia, cuiusque oculis subiicere videbantur: neque solum provincialibus, cuiusque nationis ea, quæ erant ad vitam accommodata utiliaque, largitæ sunt, sed etiam dei ecclesiis, quæ conuenientia putabantur, rite præscripserunt. Nam primum omnium, illos qui à præfectis cuiusque provincie, propterea quod idolis immolare recusauerant, è patriæ finibus pulsati, inque exilium eiectioni fuissent domum reuocarunt: Deinde eos, qui curiis eandem ob causam essent adiudicati ministeriis liberarunt: præceperuntque ut qui fuissent facultatibus dispoliati, eas denuo reciperent. Quinetiam qui tempore persecutionis animi tolerantia in tormentis pro deo perferendis nobilitati, aut metallis excrucianti addicti, aut ad insulas incolendas condænati, aut ad publica opera obeunda vi compulsi fuissent, per easdem leges istis omnibus miseris ex insperato fuere liberati.

liberati. Eos etiam, qui propter constantem pietatis confessionem essent de militari dignitate gradu deiectione, benignitas imperatoris ex ea contumelia rursus euocavit: libera optione data, vel ædes recipiendi, & prioribus honoris ornamentis potiundi cum dignitate, vel vita tranquilla contentis, ætatem ab omnibus ministeriis vacuam degendi: Eosque item qui fuissent ad muliebria officia seruiliter obeunda, quo dedecore & ignominia afficerentur condemnati, pari ratione atque cæteros liberavit.

*Quomodo etiam pro martyribus leges tulerit,
& bonis ecclesiasticis.*

CAP. XXI.

ATque ista fuere de iis hominibus, qui hæc incommoda sustinuisent, imperatoris edicto sancita. De facultatibus autem piorum, qui in persecutione mortem obiissent, definite etiam præscripsit imperatoris lex. Nam sanctorum Dei Martyrum fortunas, qui in fidei confessione supremum vitæ diem egissent, a cognatis possideri præcepit. Quod si nullus ipsis superesset sanguinis communiõne coniunctus, vt ecclesiæ eorum hæreditates adirent. Porro autem, quæ bona Christianorum antea in ærarium relata, & ex eo, aut venditione, aut gratuito ad aliorum usum abalienata fuissent, quæve in illo ipso adhuc reperta essent, Dominis denuo debere reddi munificum imperatoris edictum in mandatis dedit. Atque benignæ imperatoris leges passim diuulgatæ, non solum ecclesiæ dei & populo Christiano tot tantaque beneficia præstiterunt. Verum etiam infidelibus populis, & cunctis gentibus, alia præterea multitudine prope infinita, imperatoris magnificentia elargita est.

Quantopere populorum animos recreauerit.

CAP. XXII.

VNde omnes, qui in nostris regionibus auditione solum accepissent ea, quæ iam antè fuerant in altera parte imperii Romani gesta, eosque qui istis affecti fuissent beneficiis, beatos putarent optarentque, vt ipsi tandè paribus potirentur, cū eadè ipsis etiam ante ocu-

EVSEBII DE VITA

los versarentur, se quoque iam in beatorum numero duxerunt, & sunt ingenuè confessi, tantum & tam præclarum imperatorem, tanquam rem quandam nouam & prope inauditam (qualem nulla ætas, quam sol viderit, aliquando cognouit) mortali hominum generi apparuisse. Atque isti hoc animo fuerunt.

*Quòd deum bonorum authorem palam prædicauit,
& de legum exemplaribus.*

CAP. XXIII.

Postquam autem omnes gentes dei patris virtute imperatori subiectæ fuerunt, bonorum sibi suppeditatorum largitorem omnibus palam prædicauit, eumque victoriarum quas esset consecutus authorem, & non seipsum agnoscere constanter testificatus est: hocque ipsum per edicta quæ literis latinis græcisque mandata erant, & ad omnes gentes missa, manifestò denunciavit.

*Lex Constantini, de pietate erga deum & religione
Christiana, in qua hæc continentur.*

CAP. XXIII.

Atque nostram orationem de hac re institutam veram esse, si in ipsa edicta forte incideris, facile cognoscas licet. Duo quidem erant: alterum ecclesiis dei, & populo Christiano, alterum populis infidelibus singulas ciuitates incolentibus missum. Quod quidem utpote ad præsens argumentum valde commodatum hoc loco citare consentaneum arbitror: ad eum sanè finem, uti eius formula historię monumentis prodita, maneat reserueturque ad posteritatem: quandoquidem & ad veritatis plurimum, & ad nostræ orationis confirmationem non minus adferre videtur adiumentis: Descripta est enim ex primo exemplari ipsius edicti auctoritate imperatoris confirmati, & eius dextera subscripti, eaque tamquam sigillo ad fidem huic nostro sermoni faciendam obsignati, quod quidem exemplar apud nos custoditum est.

Victor

*Victor Constantinus Max. Augustus, provincialibus
Palestinae, S.*

Exemplum à vetustis temporibus.

CAP. XXV.

QVamquam erat olim veterum memoria apud eos,
 qui rectè & syncere de Deo Opt. Max. sentiebant,
 euidens & perspicua differentia, quæ omnem dubi-
 tationem longe ab hominum mentibus dispulit, quæque
 etiam quantum intersit inter eos qui augustissimâ Chri-
 sti religionem studiose observant, & eos qui oppugnant
 eandem, atque adeo despiciatui ducunt, accurate distin-
 guebat, tamen iam & argumentis illustrioribus, & splen-
 didioribus rebus gestis, tum huius dubitationis insci-
 tia, tum quæ sit præpotentis Dei vis perspicuè patefit:
 Quandoquidem hos, qui fideliter sanctissimam Chri-
 stianorum legem & disciplinam colant, nullumque illius
 præceptum violare audeant, magna bonorum affluentia,
 & robur firmissimum ad præclaros conatus cum bona
 spe suscipiendos accommodatum: illos autem qui impia
 mente imbuti sunt, euentus etiam ipsorum institutis
 cõsentanei sequuntur. Quod si quisquam, qui neq; deum
 bonorum authorem agnoscere, neque officia honestati
 congruèta colere in animum induxerit, aliquid boni sit
 consecutus, euentum rerum ab ipso gerendarum fidem oratio-
 ni nostræ facillè faciènt. Ac si quis superiora tēpora hucuf-
 que cõtinuata animo percurrat, & priores res gestas acie
 ingenii contēpletur, reperiet omnes, qui fundamentum re-
 rum gerendarum in iustitia & bonitate posuerint, conatibus
 suos ad fœlicem exitum perduxisse, & tanquam ex suavi
 quadam radice dulcissimum fructum percepisse: at qui
 iniqua facinora edere aggressi sint, & nullam piam fan-
 ctamq; cogitationem erga humanum genus aliquando susce-
 perint. Sed homines exilio multare, illis cõtumelias face-
 re, bona publicare, cedes, & multa ei⁹ generis mala infer-
 re effrenate moliti sint, & neq; illos aliquando pœnitue-
 rit, neq; mentem ad meliora conuerterint, supplicia ap-
 posita ipsorum sceleribus respondentia subiisse.

EVSEBII DE VITA

*De iis qui persecutionem perpessi sunt, ac eorum
infrictatoribus. CAP. XXVI.*

ATque ista neque temerè neque sine ratione eueniunt. Qui enim animo recte ex iustitiæ regula instituto ad res gerendas se conferant, & timorem Dei opt. max. assidue animo complectantur, & firmam erga illum fidem retineant, & terrores periculaq; quæ in præsentī vita obiiciuntur, spe illa de rebus futuris ostentata, posteriora ducant, hi licet ad tempus rebus aduersis & incommodis consistantur, tamen quia pro certo persuasum habeant, honores sibi multò maiores in posterum reseruos, casus qui incidunt fortuitu, nequam egrè & grauius ferunt, sed quò asperioribus deueuantur molestiis, hoc illustriora gloriæ insignia assequuntur. Qui vero iustitiæ norma cū dedecore reiecta, Deum opt. max. non agnouerint: & eos, qui illum sunt fideliter confectati, contumeliæ & supplicio intolerabili obiicere non dubitarint, neque illorum gratia, quibus ob talem causam pœnas irrogassent, se quidem miseros, illos autem felices & beatos (utpote qui etiam dum tam dira tormenta subibant, pietatem erga deum firme retinerent) iudicarint, istorum certe copiè, complures conciderunt: multè in fugam conuersæ sunt: omnis denique bellica expeditio ab his suscepta ad extremam cladem prolapsa.

*Quòd persecutio, malorum causa extiterit iis qui
bellosum auctores fuerunt.*

CAP. XXVII.

EX huiusmodi sceleribus, bella pestifera exorta, ex huiusmodi, vastitates perniciosæ: inde etiam diminutiones rerum ad vitæ usus necessariorum: inde maiorum eiusmodi nequitiam insequentium multitudo: inde duces tantæ impietatis editi: qui quidè vel extremis erunt exantlatis, extremam miseriam perpessi sunt, vel vitam turpissimam degentes, eam postea cum supplicia suis nequitias aptè & æqualiter conuenientia sustinerent, morte grauiorem esse facile agnouerunt.

Nam

Nam quo vehementius quisque eorum, temeritate quadam inductus, ad diuinam Christianorum legem & disciplinam expugnandam. (Sic enim putabat) vehementius acriusque incubuit, hoc certè plus hausit calamitatis: usque eo, uti singulis ipsorum non modò huius vitæ acerbitates, Sed etiam grauissimus ille metus suppliciorum, quæ se expectarent apud inferos subituros, maximam plane afferret molestiam.

Deus honorum administratorem Constantinum delegit.

CAP. XXVIII.

Proinde cum tanta & tam grauis impietas per humanas res permaneret, & Reip. velut à morbo quodam pestifero in periculum funditus intereundi venisset, & ob eam causam magna, eaque salutari curatione egeret, quodnam quæso remedium diuinum numen (illud quidem omnino numen putandum, quod solum & re ipsa est, & vniuerso temporis spatio satis virium ad opem ferendam in se continet) quod inquam remedium aut quam rationem, ad orbem terrarum ex his malis eripiendū excogitauit? dicam equidem: quippe beneficia à Deo opt. max. in nos collata ingenue agnoscere, eaque egregie prædicare, reuera gloriosum est. Deus quidem certe, cū meum ministerium accurate quale esset explorasset, idèque ad ipsius voluntatem explendam idoneum censeret, eodem vtens & mari Britannico, illisque partibus, vbi sol, rato cursu confectio necessariò occidit, initium faciès, eximia quadam potentia & virtute, omnia mala, quæ homines premebant profligauit, & è medio prorsus sustulit: adeo vt mea opera ac diligentia, tum humanū genus, ad cultum augustissimæ legis & disciplinæ reuocatum esset, tum fides sanctissima permagnas ipso deo duce, faceret progressiones.

Piæ in Deum Constantini voces, & confessorum laus.

CAP. XXIX.

Idcirco cum exploratum habeam eū hoc ministerium omnium facilè præstantissimum, mihi tanquam quoddam suæ singularis erga me benevolentia: indicium

EVSEBII DE VITA

commississe, non meipsum dissolutum in eo sedulo ex-
 quendo, quò illi gratiã referam, præstabo: & propterea
 ad regiones in oriente sitas (quæ quidẽ orbis pars, quo
 asperioribus calamitatibus implicata tenetur, eo maius
 firmitusq; auxilium à nobis implorat) iter iam suscipere
 animus est: quippe vniuersam omnino vitam, & id totũ,
 quo spiritũ ducò, atq; adeo omnes animi vires, quæ in
 intimo pectore insident, Deo opt. max. à me deberi pro
 certo persuasus sum. Et quanquam profecto non sum in-
 sciens, eos qui spem in rebus cælestibus verè & ex animo
 ponant, hominum benevolentie neutiquam indigere, &
 qui eam in Dei domicilio cõstanter & firmè collocarint,
 quiq; quo magis se à rerum caducarum fragilitate, scele-
 ribusq; omnibus seiunxerint, hoc plus dignitatis adep-
 turi sint: tamen graues necessitates ad tempus eorũ cer-
 uicibus impositas, & supplicia parum hominũ nature cõ-
 sentanea, ab eis, qui nec culpæ alicuius affines, nec crimi-
 nis cuiusq; rei sunt, quàm longissimè depellere nostra-
 rum partium in primis esse statuo. An non absurdum
 est maximè, vt cum eorum animi tolerantia, & constans
 robur, per illos, qui sint eos diuini cultus & religionis
 causa acerrimè persecuti, satis exploratè cognitum sit,
 eorum gloria à me, qui dei obsequio me totum dicaue-
 uerim, non ad clarissimum augustissimũque splendo-
 rem extollatur.

*Lex pro exulum liberatione, publicorum munerum vaca-
 tione, & bonorum hæstæ subiectorum re-
 stitutione. CAP. XXX.*

OMnes igitur, siue qui crudelibus iudicum sententiis
 subiecti, quibuscumq; temporibus illud ipsis con-
 tingerit, patriam cum exilio ideo commutare coacti
 fuerint, quod & honorem erga Deum & fidem, cui totis
 animæ viribus se consecrauerunt, non neglexerunt, siue
 qui inter Curie ministros numerati sunt, cum in eorum
 numerum non iure fuissent antea relati, omnes inquam
 isti tum patriis sedibus, tum otio consueto restituti, deo
 omnium liberatori gratias agant. Siue præterea, qui re-
 bus suis

bus suis fuerint priuati, & fortunarum omnium amissione oppressi, hucusque vitam abiectissimam degerint, isti quoque domiciliis pristinis, familiis, & facultatibus redditi, Dei opt. max. beneficentia læti fruantur.

Item lex pro reducendis eis, qui ad insulas relegati erant.

CAP. XXXI.

Quin etiam eos, qui in insulis inuiti detinentur, istius prouisionis & sollicitudinis nostræ beneficio potiri mandamus: ut scilicet cum hastenus angusti montium recessibus, maris fluctibus circumiectis, vndique conclusi fuerint, iam acerba illa solitudine, & à natura hominum penitus alienata liberati, desiderio rerum ab ipsis optatarum satiati, se ad amicissimos recipiant: Cumque longo temporis spatio in squalore & sordibus odiosis vixerint, reditum, velut prædam repentinam minimeque expeccatam nacti, curis præterea molestis que in posterum erepti, vitam metus expertem sub nostro traducant imperio, qui quidem vos Dei famulos esse & gloriamur, & pro certo persuasi sumus, quique ei, quod à ratione alienissimum est (præsertim cum nostrum sit aliena peccata corrigere) ne aures quidem patefacere debemus, nedum fidem adhibere.

Item alia lex, pro iis qui ad metalla cum sui ignominia & ad publica opera damnati erant.

CAP. XXXII.

Quicumque porro aut ad metalla effodienda condemnati sint, aut ad publicorum operum ministeria ob-eunda addicti, hi cotinuis laboribus cum grato ocio commutatis, facilius & lenius vitæ genus libera cum potestate agant: immoderatis laborum asperitatibus in placidam animi remissionem conuersis. Atque si qui libertate quæ est omnium communis exciderunt, & ignominia affecti fuerint, isti cum solida lætitia priorem dignitatis gradum, tanquam diuturna peregrinatione ab ipsis abalienatum recuperantes, in suam ipsorum patriam maturè se recipiant.

Pro

EVSEBII DE VITA

*Pro confessoribus ad rei militaris pristina munia restituendis,
vel eorum donanda si vellent immunitate.*

CAP. XXXIII.

Illis item, qui iam olim honoribus militaribus donati, ab eisdem iniusta & iniqua de causa deiectione (nepe quod confessionem in deo verè cognoscendo illis dignitatis ornamentis longè prætulissent) libera detur optio, vel rei militari se dedendi, quo in pristino vitæ modo permaneant, vel cum honorata libertate, libere & pro arbitratu vitam degendi. Rectum est enim, & rationi consentaneum, ut qui in periculis ipsis illatis, tam egregiam animi magnitudinem, & tolerantiam declarauerint, integram habeant potestatem, tum otio, tum dignitate libere pro animi sui sententia perfruerent.

De ingenuis in libertatem vindicandis, qui ad muliebria opera, vel etiam seruitutem addicti erant.

CAP. XXXIII.

Porrò autem, qui nobilitatis suæ amplitudine vispoliati, talem quandam iudicum sententiam subierunt, ut vel in gynecæa, vel in textrinas intrusi, durum & miserum laborem sustinerent, vel ut cellæ pænariorum ministri fierent, quò nihil superior illorum ortus ipsis adferret subsidii, hi quoque honoribus, quibus antè fruebantur, & libertatis beneficio potiti, & ad pristina dignitatis ornamenta restituti, deinceps hilari & læto animo vitam degant. Qui item de libertate sit in seruitutem datus, quiq; se iniqua & inhumana cuius alicuius vecordia ministeria ipsi insueta obire coactum esse secum admodum deploret, & seipsum pro libero seruum ex improviso factum intelligat, is in libertatem priorem nostro edicto vindicatus, se parentibus similem efficiat: exerceatque labores libero homine dignos, & cogitationem seruilium illorum munerum parum sibi accommodatorum, quæ antea perpeffus fuerit, penitus ex animo deleat.

Qui

Qui succederent in bonis eorum qui aut martyres aut confesores fuerant, aut alio migrare coacti.

CAP. XXXV.

PORRÒ illud nobis videndum est, vt facultates, quibus singuli variis de criminibus falso illis obiectis orbati fuerint, restituantur, nempe si qui splendidissimum diuinissimumque martyrii certamen inuicto & còstanti animo sustinuerint, & propterea rerum suarum amissione tolerarint, & confessores constituti, spem perpetuam in Cælo sibi compararint: qui item nò modo solum vertere coacti, sed fortunis etiam priuati fuerint, quod nequam fidem prodendo persecutoribus cesserunt, istorum quotquot vita defuncti sunt, hæreditates cognatis impertiri mandamus: omnino autem quibus hæreditates illæ debeantur, est cognitu perfacile, cum leges eos, qui genere proprius accedunt, præcipiant hæredes fore: & quòd ratione etiam oportet eos succedere, qui sint domestica consuetudine coniunctiores, còstat: præsertim cum illi ipsi martyres, non criminis vllius conuicti, sed sua inducti voluntate mortem oppetiuerint.

quibus de sanguine nemo superfuerat, iis ecclesia instituta est hæres: Si quid tamen hii vini cuiquam dedissent ratum id firmumque permaneret.

CAP. XXXVI.

QUOD si nemo de cognatis supersit, qui vlli vel martyrum, vel confessorum, vel exulum, quos diximus (qui eiusmodi de causa solum verterint) hæres ratione succedat, vt ecclesia semper cuiusque loci hæreditatem adeat ratum esto. Neque erit omnino molestum his, qui excedunt è vita, vt eam cuius gratia omnes suos labores susceperint, hæredem fælices assequantur. Præterea hoc necessariò proponi debet, quòd si qui eorum, quos supra memorauimus, aliquid de fortunis suis, quibus visum fuit, donauerint, his possessio iure stabilis & firma permanere debeat.

Qui ho-

EVSEBII DE VITA

Qui horum agros hortos aut aedes possederant, reddere dominis cogebantur, exceptis fructibus quos interim percepissent.

CAP. XXXVII.

ET ne quis error appareat in edicto, sed ut quid verè voluerit, omnibus ad cognoscendum in proclivis sit, sciant omnes, si agrum, si domum, si hortum, si quid eorum, quæ paulo ante posui, teneant, ipsis & honestum & utile esse, ut non ea confiteantur solum, sed omnia abiecta cunctatione, restituant. Quapropter licet maximè videantur quidam ex iniusta illorum possessione maximos fructus cepisse, & nos ut isti repetantur, minime æquum iudicemus.

Quoniam modo illis harum rerum venia à Constantino petenda erat.

CAP. XXXVIII.

TAmen illi ipsi plane confiteantur, & quos habuerint fructus, & unde eos collegerint, huiusque peccati veniam sibi à nobis concedi postulent: ut non modo avaritia antegressa tali adhibita correctione à probis remittatur, verum etiam Deus opt. max. istud poenitentiae loco excipiens, benignus & clemens, erratis veniam det. At dixerint fortasse, qui huiusmodi facultatum domini (si modo istud nomen in illis valere vel debet vel potest) facti sunt, excusatione pro se allata, quod fieri non poterat, ut se ab illis rebus abstinerent, cum tam varium & multiplex miseriarum cuiusque generis spectaculum palam esset propositum: quo quidem tempore extiterunt crebrae, perditæque proscriptiones eorum, qui nihil commeruissent, eaque temerè inconsiderateque factæ: crudeles etiam & insatiabiles persecutiones, iniustæ denique facultatum venditiones. Quod si huiusmodi verbis quidam se defendere contendunt, & admonitiones continuas expectant, ne existiment se illud impunè laturos: præsertim cum ista à nobis tam sedulo administrantur, quò Deo opt. max. debitum præstemus obsequium. Quæcumque enim antehac grauis & damnosa
neces-

neccsitas accipere coegerit, ea in presentiarum retinere non nihil habet periculi. Ac neccsum est insatiabiles cupiditates omnibus modis, id est, rationibus & exemplis, imminuere.

Ærarium, agros, hortos, ac domos, ecclesiis suis resignare debere. CAP. XXXIX.

NEquè enim, si quid ærarium earum rerum, quas ante posuimus, possideat, firme retinere illi liberum erit: imo vero contra sacrosanctas ecclesias nihil omnino dicere audeat: & quas res ad tempus per iniuriã possederit, eas ecclesiis iure restituat. Omnia igitur, quæ rectè vereq; ad ecclesias pertinere videãtur, siue domus, siue agri, siue hortus, vel si quæ sunt alia eiusdem generis, quæ in alicuius possessionem venerint, quo ius nullius, qui ad rem, id est, ad ecclesiam spectat, violetur, sed omnia sincera & simplicia maneant, restitui mandamus.

De sacellis & cæmeteriis ecclesiis restituendis. CAP. XL.

QVinetiam loca illa, quæ martyrum corporibus honorata sunt, & monumenta gloriosæ illorum è vita discessionis, quis dubitet, quin ad ecclesias spectent? imo verò etiam, quis non potius istud præcipere? quippe cum neque munus præstantius sit, neque labor Deo gratior, vel quod plus habeat utilitatis, quàm diuino spiritu adhortante, in his rebus diligentem operam & studium collocare. Quæ etiam iniquis de causis ab improbissimis hominibus ablata fuerint, ea ut æquitas postulat restitui sanctisque denuò ecclesiis integra reddi iubemus. Cæterum quoniam perfectæ & singularis prouidentia est, ne istos quidem silentio præterire, qui aut iusta emptione aliquid ab ærario acquisuerint, aut gratis cõcessum retinuerint, & ad huiusmodi res occupandas cupiditate quadã inexplebili temerè ruerint, sciant, quicumque fuerint de genere illo, sibi, quam harum rerum causa, quas coemere ausi sunt, nostram

nostram

EVSEBII DE VITA

nostram erga ipsos benevolentiam maximè abalienare, laborarunt, à nobis, quantum ratio commode ferre poterit, benigne prospectum iri.

Eximia ad colendum Deum exhortatio.

CAP. XLI.

HAEC igitur haecenus sermone nostro prouecta sunt. Verùm quoniam virtus dei omnipotentis evidentissimis argumentis manifestissimisque sese ostendit, cum ad optima cohortando, tum benigne mea causa adeo firma apportando subsidia, ut iis acerba calamitas, quæ cunctas res humanas antea districtas tenuit, iam ex omni mundo, radiis solis collustrato, prorsus exempta, vniuersi simul & singuli accurata cura & cogitatione circumspicere debetis, qualis tandem illa potestas fuerit, quæ semen (ut ita dicam) perditissimorum hominùm deleuerit labefactarique: bonorum autem lætitiã quasi denuo reuocatam, in omnes regiones affatim fuderit, & omnibus concesserit potestatem, tum officia diuinæ legi ac disciplinæ consentanea cum omni obseruantia præstandi, tum illis, qui se huic consecrauerunt, honesta virtutis munera sedulo excolendi, qui quidem tanquam ex crassa caligine emergentes, quia eximia sunt sacrarum literarum cognitione imbuti, de cetero, debitum cultum erga Deum, & honorem pium, eique congruentem declarabunt.

Quomodo Constantinus leges quas tulerat, reipsa confirmauerit. CAP. XLII.

Istud primum imperatoris edictum ad nos missum, ista præcepit. Statim vero, quæ lege fuere præscripta, re ipsa processerunt: & omnia contraria his, quæ paulò antè à crudelibus tyrannis patrata fuissent, gesta sunt: imperatorisque beneficiis, potiebantur hi, quibus ea tribui lege sancitum fuit.

Quomodo magistratus qui Christiani essent, ad honores extulerit, qui vero gentiles erant, sacrificare interdixerit. CAP. XLIII.

EX his vero rebus imperator abiens, alias res illustres & magni momenti cepit aggredi. Ac primum gentibus per varias prouincias dispersis, præfectos, qui maximam

maximam partem saluari Christi fidei se addixissent misit. Qui vero Gentilium consuetudine ac ritus imitari visi sunt, his ne sacrificia eidolis immolarent, interdixit. Eadem lex ab eo lata fuit de illis dignitatis gradibus, qui præfectorum honores suo splendore superabant. Aut enim si Christiani erant, ita se gerere præcepit, uti appellationis ipsorum dignitas postulabat, aut si aliter animo affecti, mandauit, ne eidolis hostias offerrent.

*De legibus quæ prohibuerunt sacrificia, sacras autem
ædes extruere mandauerunt.*

CAP. XLIIII.

DEinceps duæ leges in eandem sententiam promulgabantur: altera, quæ vetuit detestabilia idolotariæ scelera, quæ iam olim in quaque ciuitate & regione fieri consueuissent, & ne quisquam vel statuas erigere, curiosas & superuacaneas diuinationes moliri, vel denique sacrificare auderet: altera, quæ iussit templa exedificare, deiq; ecclesias, tum longitudine, tum latitudine ampliores effici: ut in posterum omnes homines (ut complectar breui) insano illo & superstitioso multorum deorum colendorum ritu è medio sublato, Deo opt. max. reconciliarentur. Talia enim tum animo instituere, tum his qui prouinciis præfuerunt per literas significare, imperatorem sua ipsius erga deum sanctorum testimonia incitauit. Lex præterea illud est in se complexa, ut pecuniis largiendis non parceretur, sed à thesauro regio promerentur ad parandas res illis institutis necessarias. Quinetiam ad ecclesiarum præfides passim de eiusmodi rebus literas dare dignatus est, hæcque primas ad me misit.

Victor Constantinus Max. Augustus Eusebio. S.

Constantini ad Eusebium & alios episcopos, ut magistratuum procuracione ædificarentur ecclesie.

CAP. XLV.

Quemadmodum ad hoc usque tempus ob impiæ uoluntatis institutum & grauem tyrannidem seruos dei persequentem, pro certo cognoui & satis per-

Kk

suasum

EUSEBII DE VITA

suasum habui, omnium ecclesiarum ædificia, vel negligenti-
 a corruisse vel impendentis periculi metu, minime pro-
 ut debuerat, refecta fuisse, frater charissime: Sic nunc cum
 libertas omnibus restituta sit, & draco ille, dei opt. max. ,
 providentia nostroque ministerio, de communi Reip. ad
 ministracione depulsus, arbitror equidem & virtutem ac
 potentiam diuinam omnibus satis constare, & eos, qui
 vel timore, vel infidelitate, in peccata lapsi sunt, cum il-
 lud quod reuera bonum est, satis perspiciant, in veram
 & rectam viuendi viam redituros. Quibuscunque igitur
 ecclesiis, vel ipse præsis, vel alii episcopi, presbyteri, &
 diaconi vbicunque terrarum, quos nosti, præficiantur,
 vobis omnibus videndum est, vt earum ædificia sedulo
 accurentur: quò vel ea quæ remanent reficiantur, laxio-
 raque fiant, vel vbi necessitas postulauerit, de integro
 exædificentur. Quæ vero res ad ædificationem necessa-
 rio requiruntur, eas quidem cum ipse, tum alii tuo nomi-
 ne à præfectis, & magistratibus prouinciarum perent, his
 ce enim per literas à me significatum est, vt omni studio
 & propensione animi ea, quæ fuerint à tua sanctitate præ-
 scripta, subministrent. Deus te frater charissime diu flo-
 rentem seruet. Ista literis prodita quibusq; ecclesiarum
 præsidibus, in singulis nationibus etatem degentibus, mis-
 sa fuere. Ea quoque sedulo exequi, quæ erant his con-
 gruentia, prouinciarum præfectis mandatum: ac quæ legi-
 bus erant sancita illa etiam reuera cum magna celeritate
 confecta.

Contra eidolorum cultum scripserit.

CAP. XLVI.

PRÆterea imperator cum sacrosanctam disciplinam,
 quæ ad dei cultum pertinet, augere studeret, omnibus
 prouincialibus cuiusque nationis, qui falso ido-
 latriæ errore ante ipsius ætatem implicati fuissent, lite-
 ras dedit, prudentique persuasione cohortatus est eos,
 qui ipsius parebant imperio, vt deum omnium autho-
 rem agnoscerent, & ipsum Christum palam & perspicue
 suum seruatorem esse profiterentur. Atque istas literas
 imperato-

Imperatoris ipsius manu scriptas, ad presentem hanc nostram historiam necessario arbitramur adiungendum, uti audire ipsum imperatorem videamur, idem illud hoc modo quasi omnium hominum auribus inculcantem.

Victor Constantinus. Max. Augustus, provincialibus Orientem incolentibus. S.

Constantini ad provincias contra errorem multiplicis deorum cultus decretum, & de virtute & vitio prefatio.

CAP. XLVII.

Quæcunque firmissimis summisque naturæ legibus continentur, ea omnia providentiæ & diuinæ solertiæ per ipsorum descriptionem diuinitus ordinatâ, satis illustre specimen omnibus dant. Neque vlla existet dubitatio, quin accurata synceræ rationis, & rerû simul incernendi sensum incurrientium comprehensio, vno veræ & perfectæ virtutis subsidio adiuncto, sit eos (quorum animus, scientiæ quasi vestigiis recta insistens, ad illum finem fertur) tandem ad dei cognitionem deductura. Quapropter quisque vir prudens non aliquando animo conturbetur, cum multos animaduertat, contraria vitæ instituta confectari. virtutis enim decus in occulto lateret, si non vitiositas, vitam peruersam & insolentem illi, tanquam ex aduerso respondentem opponeret. Verum quod & virtuti corona sit proposita, & iudicio dei summi omnium moderatoris coerceatur vitiositas, ego quoad fieri potest, iuxta eam spem, quæ ea de re meo in animo insidet, perspicuè vobis omnibus aperire conabor.

De pii Constantini patre, & Diocletiano, & Maximiano persecutoribus. CAP. XLVIII.

Imperatores, qui ante hoc tempus ad Reipublicæ gubernacula federunt, propter agrestes, credo & inhumanos mores, exhæredati sunt. Atque ut pater meus, admirabili cum pietate, in omnibus suis rebus gerendis, Deo patre inuocato,

K k 2

solus

EUSEBII DE VITA

solus clementiæ opera executus est: Sic reliqui omnes, infano animo & furioso affecti, ad immanitatem potius, quàm humanitatem suas curas & cogitationes contulerunt: Quæ sane, illis regnantibus, vera religione euerfa, vehementer creuit. Crudelis enim eorum nequitia usque eò exardescere cœpit, vt cum omnes res diuinæ pariter atque humanæ pacatæ & tranquillæ consisterent, intestina persecutionis bella ab illis excitarentur.

Quod Apollinis oracula, qui propter iustos homines responsa reddere non potuerat, persecutionis causa extiterint. CAP. XLIX.

APollinem autem id temporis, ex antro quodam & tenebricoso recessu, non ex sacerdotis ore hoc oraculum edidisse ferunt: iustos, qui in terris versabantur, impedimento ipsi fuisse, quo minus vera loqueretur: & propterea falsa oracula ex tripode edita esse, indeque etiam factum esse, vt comam dmitteret. Oraculo igitur hoc modo exagitato, hominum malitia de eare conqueri cœpit. Sed videamus ista, quem ad exitum venerint.

Vnde truculentissimus tyrannus ansam sibi arripuerit, ad exquisitissima in Christianos supplicia comminiscenda. CAP. L.

TE iam deum altissimum confessor me verum dicturum. Audiebam cum iam puer admodum essem, eum qui illo tempore, principem locum inter Romanos imperatores obtineret miserum, planè miserum, errore cecatam, à satellitibus suis curiosè inquirentem rogasse, quinam essent illi in terris iusti: quendamque ex varibus suis responsum dedisse, eos esse Christianos. Tyrannem autem responsum illud tanquam mel ore auidè arripientem, gladios, qui erant ad iniuriam vlciscendam excogitati, contra sanctos viros omni labe & reprehensione carentes intentasse. Extemplo igitur mandata crudelibus sicariis, quorum manus erant cæde & sanguine respersæ, data esse: iudicesque missos, vt celeres animi
motus

motus à natura datos, ad acerbiora suppliciorum genera inuenienda intenderent.

Quot contra Christianos tormentorum genera excogitata fuerint.

CAP. LI.

Licuerat tum, licuerat inquam cernere, quanta cum animi alacritate, egregii pietatis athletæ, in crudelitate continua, non vulgares, sed nouas in dies singulos afflictationes pertulerint. Quippe modestia, quam nullus hostis aliquando læserit, furorem iracundorum & amentium ciuium multo effecit truculentiozem. Quæ incendii flamma fuit, quis crûciatus, quod tormentorum genus, quod non fuerit omnium sanctorum corporibus, nulla etatis ratione habita irrogatum? Eo tempore terra reuera lachrimas effudit: mundus res vniuersas suo complexu coercens, tabido cruore inquinatus, fletum edidit: dies etiam ipsa præ lugubri prodigii calamitate obscurata est. Sed quid ista commemorem?

Quod Barbari Christianos summa cum humanitate susceperint.

CAP. LII.

Barbari inde iam gloriantur: qui quidem eos, qui per idem tempus à nobis aufugerent, in tutelam receperunt: & licet illos tenuerint, vt captiuos, tamen humanissime tractarunt. Nam non solum in ea securitate collocarant, vt salutem, sed etiam, vt religionis suæ instituta & ritus retinere possent. Et iam Romani hanc maculam ad longinquum tempus continuatam sustinent, quam Christiani, eis imprimebant, eo tempore, quo ex eorum ditioze eiectione, ad Barbaros confugerunt.

Cuiusmodi plaga exceperit illos, qui propter vaticinationem, persecutionum auctores extiterant. CAP. LIII.

Sed quid attinet pluribus, mæceros illos, & communem totius orbis luctum persequi? Sceleris vero auctores præterquam quòd in Acherontis barathrum

EVSEBII DE VITA.

ad perpetuum cruciatum detrusi fuerunt, turpem præterea vitæ exitum, quo misere interierunt, sunt consecuti. Nam bellis intestinis mutuò extincti, nec nominis, nec generis sui vestigium reliquerunt. Quod planè non illis obrigisset, nisi impia illa oraculorum Apollinis diuinitatio, vim quandam adulterinam & adumbratam, qua in fraudem inducebantur, in se fuisset complexa.

Praconium Constantini in deum, & signi crucis confessio, & pro ecclesiis & populis præcatio.

CAP. LIIII.

TE iam Deum Opt. Max. oro obtestorque: Sis orientis incolis clemens & propitius & omnibus præcualibus diuturna calamitate contritis, per me famulum tuum curationem adhibeas. Atque ista non sine causa, o omniù Domine, & sancte Deus, abs te postulo. Tuo enim impulsu res salutares & aggressus sum, & confecti: tuoq; vexillo vbique hostibus opposito, exercitum ab illis triumphantem duxi. Quinetiam si quando Reip. usus postulat, illa ipsa tuæ virtutis ac potentiae insignia sequens, contra hostes audacter procedo. Et propterea etiam tibi animum meum amore & timore ritè sincereque temperatum, totum dedo. Nam nomen tuum ingenue amplector: virtutem tuam, quam multis argumentis declarasti, quaque meam fidem firmiorem reddidisti, sancte veneror. Meos igitur humeros huic operi subicere equidem maturo, vt tuam augustissimam sanctissimamque domum, quam nefarii illi & impii, graui vastationis scelere labefactarint, in integrum restituam.

Christianos optauit esse omnes, coegit neminem

CAP. LV.

Populum tuum pacem colere, & à seditione liberum vacuumque esse, pro communi totius orbis, & cunctorum hominum emolumento exopto. Qui autem errore ducuntur, pacem cum fidelibus pacis & tranquillitatis oblectationem, læto animo capiant. Ipsa enim

re ca

recta communitatis & societatis humanæ moderatio, etiam ad illos in rectam viam deducendos, valebit plurimum. Nemo alteri exhibeat molestiam: quod cuiusque animus vult, hoc quisque tranfigat. At verò recte de Deo sentientibus penitus persuasum esse debet, ipsos solos, quos ipse vocas, vt in sacratis tuis legibus acquiescant, sancte & incorrupte vitam traducturos. Qui verò seipfos inde abstrahunt, commentitii erroris delubra pro arbitrato habeant: nos autem splēdi dissimum tuæ veritatis domicilium, quod natura nobis largitus es, teneamus. Hoc etiam illis optamus, vt videlicet per communem concordiam, latitiam aucto percipiant.

Præconium alterum in Deum, qui per filium suum lapsos in errores illuminauit.

CAP. LVI.

Quod vero ad nostræ religionis institutum attinet, non nouum aut inauditum esse credimus, sed te ex eo tempore, quo hæc vniuersarum rerum fabrica firme coagmentata fuit, idem ipsum cum tuo venerando cultu obseruandum præcepisse: Cæterum humanum genus hallucinatum est, variis errorum opinionibus a veritate abductum: at tu per filiū tuū, vt peruerfitas illa non in dies magis magisque ingrauesceret, puro lumine porrecto, omnes in tui memoriam reuocasti.

Præconium item aliud in Deum, ex orbis vniuersi administratione. CAP. LVII.

Tua potentia nos innocentes & fideles reddit: tuæ res gesta ista confirmant: quippe sol & luna ratum suū & legitimū cursum tenēt: neq; sydera absq; ordine, totius mundi orbē lustrant: temporū vicissitudines certa lege reuoluuntur: solida terræ stabilitas tuo verbo cōtinuatur: vêtus præstituto tēpore, motum ciet: aquarum lapsus præcipitans immenso quodā & infinito cursu fertur: mare immobilibus terminis circuncluditur: quodcumque per terram perque oceanum

Kk 4

fufum

EVSEBII DE VITA.

fusum est, hoc vniuersum ad mira quædam & singulãria hominum commoda fabricatum est. Quæ res nisi voluntatis tuæ nutu atque arbitrio administrarentur, sine controuersia tanta discrepantia, & tã magna potentia, quæ in illis cernitur dissentio, vniuersæ vitæ humanæ esset, rebusque omnibus vastitatem allatura. Nam ipsæ inter se cõfligentes, multo grauius cum humano genere confligerent: quod etiam faciunt, licet oculis non cernantur.

Aliud rursus præconium in deum, qui semper bonæ quæ sunt, homines docet.

CAP. LVIII.

DEus opt. max. & omnium Domine, tibi maxima habeatur gratia. Nam quanto magis humana natura, variis & discrepantibus studiis opinionibusque, duci intelligitur, tãto pluris apud eos, qui recte sentiunt, qui que curam veræ & perfectæ veritatis gerunt, diuini verbi disciplinæ æstimantur. At verò si quis sit, qui se sanari non sinat, alteri qui sanari vult, non vitio verat. Nam medendi facultas, quæ morborum curationibus præest, omnibus in medio proposita est. Tantum cauendum, ne quis istud, religionis institutum violet, quod res ipsæ purum & integrum esse commonstrant. Fruamur igitur omnes boni illius communionem quod nobis datum sit, hoc est pacis: nostraque mens ab omni, quod illi aduersetur, sit omnino separata.

Hortatur sub edicti finem, vt nemo alteri negotium exhibeat. CAP. LIX.

ATamen quod quisque sibi persuadeat satis probum & spectatum esse, in hoc alteri ne sit offensio: nimo vero quodcunque alter vel norit, vel intellexerit, illo quidem proximum, si fieri potest, iuuet: si fieri non potest, missum faciat. Aliud est enim certamen pro immortalitate sponte suscipere, aliud supplicii metu cogi. Hæc dixi, hæcque pluribus, quam id quod erat tenuitati meæ propositum postulabat

, postulabat, propterea persecutus sum, tum quòd veram
 , fidem occultare nolueram, tum maximè omnium, quòd
 , iam nonnullis vt audio, in ore est, templorum ritus sub-
 , latos, hoc est vt ego dico, tenebrarù erroris in falsis diis
 , colendis potestatem prorsus abrogatam esse. Quòd
 , planè omnibus hominibus penit⁹ persuasissem nisi quòd
 , violentus peruersi erroris impetus ad Reip. euertendæ
 , periculum præter modum in quorundam animis peni-
 , tus inhæserit.

*Quomodo ab vrbe Alexandrina questiones propter
 Arium inceperint. CAP. LX.*

TAlem sermonem imperator, tanquam eximius Dei
 præco, prouincialibus omnibus per literas suas cõ-
 municauit, quò subiectos sibi tũ à diabolico errore
 depelleret, tum ad verum Dei cultum sectandum exhor-
 taretur. Ad quem iis rebus iam egregie nobilitatum, ru-
 mor de tumultu quodam, non exiguo illo quidem in ec-
 clésiis concitato, perlatu est: cuius auditione percussus,
 ei cœpit remedium excogitare, Tumultus ille talis fuit.
 Dum populus Dei gloriabatur, rerumq; honestarù actio-
 nibus sese efferebat, metusq; qui extrinsecus aliquid mo-
 lestiarum faceſſebat, erat ablatu, & ecclesia illustri qua-
 dam, vt ita dicam, & tràquilla pace vndiq; cœpta munie-
 batur, inuidia nostris bonis insidias struens, callide irrep-
 sit: inq; media episcoporum frequentia primum tripu-
 diare cœpit: eosque diuinorum decretorum discutiendo
 rum caussa, in seditionis coniecit certamè: Deinde quasi
 ab exigua scintilla ingens incendium excitauit: Quòd
 quidem ab ecclesia Alexandrina tanquã à summo capite
 exorsum, omnem Aegyptum, Libyam, & Thebaida dein-
 ceps peragrauit. Iam vero per reliquas prouincias & ciui-
 tates eouſq; diffudit sese, vti nõ modo ecclesiarum præ-
 sides verborum contumeliis se mutuò cõcidere, sed etiã
 reliquorù hominũ multitudinem diuersè distractã, (dũ
 hi in istorum, illi in aliorum sententiã inclinarent) cer-
 nere licuisset. Eò porrò turpitudinis rerum gestarù spe-
 ctaculum prolabebatur, vt iam in mediis infidelium the-
 atris sacrosancta diuinæ nostræ doctrinæ instituta, tur-
 pissimi ludibrii notam subiret.

EVSEBII DE VITA

De Ario & Melitianis. CAP. LXI.

Nonnulli in ipsa Alexandria de summis religionis Christianę mysteriis iuueniliter & inconsultę digladiarunt: alii per vniuersam Aegyptum, & superiorem Thebaidem de controuersia quadam iam pridem inter ipsos concitata decertare cęperunt, adeo vt vbiq; ecclesię in varias partes dirimerentur. Et quoniam vniuersum ecclesię corpus his rebus laborabat, tũ tota Lybia, vehementer eisdem afflictata fuit, tum reliquę exterarum prouinciarum partes pariter in morbi societatem venerunt. Nam qui Alexandrię dissidebant ad episcopos aliarum prouinciarum, alii ad alios, legatos mittebant: illi autem in alterutram partem diuulsi, simili seditionis flamma incendebantur.

Quomodo Constantinus miserit ad Alexandrinos de pace componenda legatum.

CAP. LXII.

Quibus auditis imperator, animo supra modum dolens, remq; illam proprię calamitatis loco statuę, confestim virum ex numero piorum, quos habuit circa se, quem modesta fidei virtute satis spectatum, & superioribus temporibus pietatis confessione insigniter decoratum intelligebat, mittit, vt pacem inter eos, qui Alexandrię discordabant, conciliaret, literasq; ad eam rem inprimis accommodatas, per eundem ad seditionis authores dat: quas quidem, cum illustre testimoniũ prouidentię & sollicitudinis de populo dei susceptę complectantur, in hunc, qui de eo instituitur, sermonem inferere, consentaneum videtur: quę se habent ad hunc modum.

Victor Constantinus, Max. August. Alexandro & Ario.

Constantini ad Alexandrum episcopum & Arium presbyterum literę, & pro pace tuenda sollicitudo.

CAP. LXIII.

Ipsum, vt par est, meorum institutorum adiutorę & cõseruatore[m] omnium, Deum testem adhibeo, islarum rerum, quas mihi reipsa obeundas suscepi, duplicem causam

causam extitisse. Primum enim, ut omnium gentium de
 numinis cultu opinionem ad vnius habitudinis ritusq;
 formam traducerem: deinde quod in animo habebam, cor
 pus totius mundi, tanquam graui aliquo morbo acerbè
 vexatum, ad sanitatem restituere. Quæ sanè accurata ra-
 tione considerans, alterum eorum interiore mèris acie,
 id est consilio, efficiendum statuebam: alterum autè co-
 piarum militarium subsidio & viribus, quoad poteram,
 præclare gerere conabar: persuasum habens, si omnes
 veros Dei cultores communi concordie vinculo, sicut
 mihi in optatis erat, deuincire possem, vniuersæ nostræ
 reip. ciues, se ad pia eorum instituta breui conuersuros.

Quòd quæstiones apud Afros agitatae, reprimebat.

CAP. LXIII.

Proinde cum insania quædam intolerabilis, propter
 temerariam leuitatem quorundam, religionem à po-
 pulo obseruatam in varias sectas discindere molien-
 tium, vniuersam Affricam occuparet, hunc morbum, cum
 ipse leuare cuperem, nullum aliud remedium ei curando
 satis idoneum inueniebam, quàm ut quosdam ex vestrū
 numero adiutores ad conciliationem hominum inter se
 dissentientium mitterem: quo inuidia communis totius
 orbis inimica (quæ sacris nostris conuentibus aduersa-
 tur) penitus restringeretur.

Quòd pietas ortum ab oriente sumpserit.

CAP. LXV.

ET quoniam veri luminis vis, & sacre religionis di-
 sciplina, quæ dei opt. max. beneficio, ex quibusdam
 orientis quasi sinibus egressa est, vniuersum simul
 orbem terrarum, suo splendore collustravit, non sine
 causa vos eam religionem profitentes, quos tanquam
 quosdam gentium duces ad salutem fore existimo, non
 modo propenso animi studio, verum etiam exquisito
 oculorum obtutu inuestigare conabar. Nam simul ac
 illustri contra hostes parata victoria verè triumphassem,
 istud potissimum conquirere instituebam, quod omni-
 um facile præstantissimum iudicarem.

*Christi in
 carnatio.*

Quòd

EVSEBII DE VITA

*quod de seditione anxius, quæ ad pacem spectabant
consuluerit. CAP. LXVI.*

Sed ò præclarissimam & vere diuinâ prouidentia: qua
le & quàm lethale vulnus auribus meis, imo vero ipsi
animo inflictum fuit, cum audiuissem seditione inter
vos concitaram, multo plus habere acerbitatis, quàm eas
res quas ibidem ante gestas fuisse cognouimus: adeo ut
iam vestræ ecclesiæ membra, ex quibus sperabâ aliis me-
dicinam petendam fore, multo maiore curatione egeât.
Ac mihi de principio & causa istarum rerû accuratè co-
gitanti, valde exilis, & neutiquàm tanta cõtentione digna
uisa est. Quapropter ad hanc epistolam scribendam ne-
cessitate adductus, non solum ad vestrum vtriusq; pru-
dentiam scribo, sed etiam diuinâ prouidentiam in hac re
adiutricem fore obtestor, meq; etiam cõmunem vestræ
mutuæ dissentionis arbitrum, tanquam pacis moderato-
rem non sine causa adhibeo: Quandoquidem Deo opti-
max. mihi opem ferente, quamuis maior esset dissenti-
endi occasio, tamen spero oratione pijs audientium mē-
tibus adhibita, quemq; ad id quod sit vtilius, facile me
posse traducere. Quapropter cum causa tam exigua sit,
illa quidem, quæ totius vestræ reip. commoda impedire
videatur, quid est quamobrem non expeditiorè & multo
faciliorem dissidii correctionem spondeat?

*Vnde nata sit quæstio inter Alexandrum & Arium, & quod
talìa haudquaquam erant disquirenda.*

CAP. LXVII.

INde igitur præsentis controuersia fundamentum in-
telligo iactum esse: quòd tu Alexander à præbyteris,
de loco quodâ in sacris literis scripto, querebas, imò
vero de inani quadam quæstionis particula sciscitaba-
ris, quid quisq; illorum sentiret: tuque Arie istud, quod
neq; initio animo complecti, aut cum fuisses complexus,
silentio præterisse debebas inconsiderate effutiisti.
Vnde discordia inter vos concitata, tum conuentus in
ecclesiâ impeditus: tum populus sanctissimus variè in
vtramque partem distractus, ex totius corporis ecclesiæ
compage diuulsus est. Proinde vterq; vestrum vicissim
veniam alteri tribuens, illud approbet, ad quod non sine
causa

causa vester conseruus vos cohortatur. At quid istud
 est? vr de rebus eiusmodi nec omnino rogetis, nec ad ro-
 gatum respondeatis. Tales enim quæstiones, quales nulla
 lex canonve ecclesiasticus necessario præscribit, Sed ina-
 nis dissoluti otii certatio proponit, licet ad ingenii acu-
 men exercendum instituantur, tamen interiore mentis
 cogitatione continere debemus, & neque in publicos
 populi conuentus temere efferre, neq; vulgi auribus in-
 consulto concedere. Quotus enim quisq; est qui rerū
 tam grauium, tantaq; obscuritate inuolutarum vim vel
 satis accuratè prouidere, vel pro dignitate explicare va-
 leat? Quod si quisquam sit, qui istud se facile efficere &
 consequi posse confidat, quanta queso est illa multitudi-
 nis pars, quam possit efficere, vt idē ipsum intelligat? Aut
 quis tandem est, qui in curiosa quæstionū eiusmodi per-
 uestigatione, extra prolapsionis periculum possit confi-
 stere? Quocirca in talibus rebus loquacitas coercēda est,
 ne vel cum nos præ nostri ingenii imbecillitate, quod
 propositum est, explanare non possimus, vel auditores
 inter docendum præ intelligentiæ tarditate ad sermonis
 instituti comprehensionem peruenire non queant, ex re
 alterutra populus, aut in blasphemix, aut in dissensionis
 necessitatem incurrat. Quare, & interrogatio temeraria,
 & inconsulta responsio, veniam vtriq; vestrum ab altero
 impetrare debet. Neque enim de sommo in sacris literis
 præcepto, vobis ansa ad digladiandum oblata est, neque
 nouus vllus de religione diuina introductus error: Sed
 vnam eandemq; tenetis de fide sententiam, ita vt facile
 possitis ad ipsum communionis consensum venire. Nam
 non est consentaneum, vt propter vestram imprudentem
 de adeo paruis exquisq; rebus mutuò concertationem,
 tanta populi multitudo ad dissensionem rapiatur. Imò
 vero non modo non est consentaneum, sed omnino ne-
 fas esse existimatur. Verum vt rem breuiter exēplo quo-
 dam animis vestris mecum recognoscatis, dicam. Non
 vos præterit, opinor, philosophos ipsos vna quidem
 disciplinæ professione omnes inter se consentire, saepe
 tamen in aliqua parte opinionum, quas asseueratione af-
 firmant, discrepare: qui licet disciplinæ causa, quā quisq;
 illorum

illorum

EVSEBII DE VITA

illorum tueretur, dissentiant, tamen ob professionem, qua
conspirare videntur, denuò inter ipsos in gratiã redeunt.
Quod si ita se res habet, quid est cur non sit multo con-
venientius, vt qui famuli prepotentis Dei cõstituti sunt,
propter ipsum religionis institutum, quod profitentur,
consentientibus animis inter se concordent. Cæterum
accuratiore cogitatione, & mente attentiore hoc, quod
iam à me dicitur, circumspiciamus, num rectè se habeat,
vt per leuem & inanem verborum contentionem fratres
fratribus reluctentur, & eximia concordia, impia simul-
tate per vos, qui de rebus tam exiguis minimeque neces-
sariis inter nos confligimus, misere discerpatur. Popula-
ria quidem sunt ista, & puerili iustitiæ magis, quàm sa-
cerdotũ & prudentium hominũ sapientiæ congruentia.

Hortatio ad concordiam.

CAP. LXVIII.

Nostra sponte igitur diabolicas tentationes euite-
mus. Et quoniam Deus opt. max. conseruator om-
nium, commune suæ gratiæ lumen omnibus por-
rexit, idcirco mihi eius famulo quæso per vos liceat, vt
illius prouidentia subsidio adiutus, meum conatum ad
eam lucem propagandam susceptum, feliciter ad exitum
perducam: Atq; etiam vt ipsius populum, tum per literas
compellando, tum ministerium diligenter erga eum pre-
stando, tum acriter admonendo, ad mutuam cõcordiam
traducam. Et cum, vt dixi, vna sit vobis fides, vnaque de
nostra religione sententia, vnum denique legis ac disci-
plinæ institutum (quod quidem cum suis partibus vni-
uersum ecclesię corpus, consentiente animorum concor-
dia & professione deuincit) istud quod inter vos non
mediocrem contentionem excitauit, quoniam nullam
rem grauem in nostræ religionis quasi ambitu compre-
hensam attingit, non est cur distinctionem aliquam ani-
morũ, aut discordiam in vobis pariat. Atq; hæc dico,
non vt cogam vos in hac leuicula & stulta quæstione,
qualiscumque tandem illa fuerit, penitus eandem senten-
tiam sequi. Ac tamen vos inter vos vicissim de re
quapiam minimi momenti dissentitis (Siquidem neque
omnes de omnibus rebus idem sentimus, neque vna ea-
demque

demque in nobis indoles, aut mens versatur) tamen fieri poterit, ut eximia concordia sincere integreque seruetur: & vna inter omnes animorum conspiratio custodiatur, verum de diuina providentia vna vobis sit omnino fides, vnus animorum consensus, vna de Deo sententia.

Quod ob ineptas quasdam voculas digladiandum non erat.

CAP. LXIX.

AT quæ de leuissimis istis quæstionibus inter vos argute & subtiliter disquiritis, licet non in eandem sententiam tanquam pedibus eatis, ea tamen intra cogitationis vestræ quasi fines continere debetis, intimo mentis domicilio recondita. Communis autem amicitie bonum, vera fides, reuerentia erga Deum, & legis obseruationem, stabilis firmaque apud vos maneat. Redite in gratiam, & mutuam inter vos necessitudinem colite, vniuersoque populo suos mutuos complexus reddite: ipsique vestris ipsorum animis contentions labe purgatis, iterum amice & beneuole vos, alter alterum, excipite. Nam sæpenumero post inimicitias depositas, amicitia iterum reconciliata plus solet habere iucunditatis.

Quod pietatis causa summopere dolens, lachrymas profunderè compulsus est, iterque quod in orientis partes instituerat, propter hæc in aliud tempus distulerat. CAP. LXX.

DAte igitur mihi dies tranquillos, & noctes curæ ac molestiarum expertes, ut voluptas quæ tum ex sincera concordie luce, tum ex vita quieta capi solet, mihi integra in posterum conseruetur. Quod quidem si minus contingat, necesse est ingemiscere, lachrymis & mœrore omnino confici: nec fieri potest, ut vitæ cursum de reliquo tranquille & sedate transigam. Nam quamdiu Dei populus eum dico, qui communi mecum erga deum obsequio fungitur) tam iniqua perniciosaque contentione, ab se mutuo dissidet, quomodo fieri potest, ut ipse animo tranquillo consistat? Atque ut incredibile huius doloris morsum intelligatis sic accipite. Non ita pridem ad Nicomedentium ciuitatem aduentans, extemplo iter versus orientem maturè facere constituebam.

Ac me

EVSEBII DE VITA

Ac me quidem ad vos citato gradu properantem, eum maiorem itineris partem confecissem, ut prope iam vobiscum esse viderer, literarum istarum nuncius in contrariam cogitationem compulit, ne oculis ea videre cogerer, quæ ne auribus quidem tolerari me posse plane existimabam. Deinceps igitur vestra cõcordia patefacite mihi ad orientem aditum, quem vos vestris dissidiis vltro citroq; feruentibus interclusistis: & efficite breui, ut cum vos pariter, tum reliquum vniuersum populum lætitiã gestientem cernam: & omnes vnã pro communi omnium concordia, & libertate, consentientibus laudis præconiis debitas gratias deo opt. max. agamus.

Quod post has quoque literas, quæstiones ac rixæ nihilominus durauerint. CAP. LXXI.

AD hunc modum, igitur Deo charus imperator his, quæ ad pacem ecclesiæ facere videbantur, per epistolam missam diligenter prospexit. Ille vero bonus & spectatus nuncius, non solum literis fideliter perferendis, sed imperatoris mittentis voluntati pro virili sua parte inseruiuit. Et quamquam omnino pius vir fuit, sicut supra diximus, tamen hoc maius quiddam erat, quàm quod per literas administrari posset: quippè magis magisq; dissentientium lis accreuit, & vniuersas orientis prouincias mali illius impetus inuaserat: Inuidia igitur & perditus dæmon, qui semper ecclesiæ commoda egrè & iniquo animo fert, ista admisit.

Finis secundi Libri.

EIVSDEM EV- SEBII COGNOMENTO

PAMPHILI, EPISCOPI CAE-

sariæ Palæstinæ, De vita san-

ctissimi Imperatoris Con-

stantini, Liber

tertius.

*Comparatio Constantini pietatis, & flagitii persecu-
torum. CAP. I.*

Venadmodum probitatis hostis, Dæ-
mon, graui in prosperum ecclesiæ sta-
tum exardescens inuidia, tempore
pacis & lætitiæ, seditionis procellas,
& tumultus intestinos, contra illum
excitauit: sic imperator Deo charus,
Constantinus, ea quæ ad suum specta-
bant officium minime neglexit, sed
omnia contraria his, quæ antea erant à tyrannica crude-
litate admissa, instituit, & quenque ecclesiæ hostem ini-
micumque facile deuicit. Atque vt illi, qui à vero Deo
abscesserant, homines ad deos, qui non sunt, colendos
variis necessitatis viis coegerunt: ita hic cum & re, & ver-
bo eos non deos coarguisset, ad eum, qui solus Deus est,
agnoscendum cohortatus est. Quinetiam illi, contume-
liosus & maledicis verbis Christum Dei deridere non
sunt veriti: hic in eximio passionis trophæo mire gloria-
tus est: quod licet impii maximis grauissimisque conui-
ciis afficere studerent, iste tamen salutis propugnaculum
esse, illud ipsum agnouit. Illi Christi famulos, domiciliis
& laribus orbatos, in exilium eiecere: hic eos omnes do-
mum reuocare, & propriis sedibus restituere. Illi eos ig-
Ll nominiis

EVSEBII DE VITA

nominiis appetere: hic honoratos & in omnium con-
 spectu illustres reddere. Illi piis viris vitam eripientes,
 iniquè eorum bona publicare: hic illos plurimis mune-
 ribus benignè & liberaliter excipiens, ad pristinum
 statum reducere. Illi per scripta decreta palàm con-
 tra ecclesiarum præfides diulgata, falsis calumniis, eos
 obiectare: hic contrà, viros eosdem ad gloriam effere,
 apud se ad altum dignitatis gradum tollere, & edi-
 ctis, ac legibus multo chariores efficere. Illi sacras
 ædes precibus destinatas funditus euertere, easquè è
 sublimi deiectas, solo æquare: hic tum eas, quæ super-
 rant, altius erigere, tum novas, sumptu ex ipsis regis
 thesauris suppeditato, magnificè extruendas sancire.
 Illi mandare, vt libri diuinitus inspirati, in ignem in-
 iecti, penitus delerentur: hic vt iidem ex arario re-
 gio, & ornarentur magnifice, & numero augeren-
 tur, decernere. Illi iubere ne Episcopi vsquam con-
 uentus cogere aggredierentur: hic eos ex omnibus
 gentibus ad se conuocare, intromittere in pala-
 tium, sinere in intimas eius partes penetrare, & la-
 ris sui, mensæque regalis compotes esse. Illi dæmo-
 nes monumentis & imaginibus honorare: hic eorum
 fraudem patefacere, & materiam, ex qua erant illo-
 rum simulachra constata, male & inutiliter collocatam,
 his qui ea rectius norunt vt, distribuere. Illi delubra
 dæmonibus magnifice ornare iusserunt: hic eadem
 ipsa suis quibus nitebantur fundamentis deturbare, il-
 laque maximè, quæ apud supersticiosos erant maximi
 æstimata. Illi Dei seruos fœdis addicere supplicii:
 hic eos, qui hæc patrassent, persequis pœnaque debita
 Dei ope inflicta, ad meliorem mentem traducere.
 Sanctorum Dei martyrum memoriam hic etiam co-
 lere non destitit: Illi pios viros ex ædibus regis
 exigere: hic iisdem ipsis maximè fretus, eos præter
 cæteros sibi & beneuolentiores & fideliores esse pro-
 certo persuasum habuit: Illi pecunia victi, animum
 Tantalicæ cupiditati in seruitutem dare: hic regali ma-
 gnificè omnes thesauros referans, liberali & ma-
 gnifica

gnifica largitione eosdem dispertire : Illi infinitas cædes facere , quo facultates interemptorum rapinæ & publicationi paterent : sed toto illo tempore , quo regnabat Constantinus , dum populus cuiusque nationis , & ciues paternis potius gubernati legibus , quàm necessitate adducti parebant , gladius quisque , quo iudicium sententia supplicium de maleficis sumi solet , otiosus suspensus fuit . In quas quidem res oculis coniectis , dixerit aliquis meritò nouum quendam & inusitatum mundi statum modo apparuisse , insolito quodam lucis splendore , velut post crassam caliginem , mortali hominum generi elucente : fatendumque vniuersum hoc opus ipsius Dei esse , qui imperatorem tam pium , impiorum multitudini aduersarium opposuerit.

De Constantini pietate palam crucis insigne profitentis.

CAP. II.

CVM enim tales essent hi quorum similes non aliquando visi fuerunt , & talia facinora contra ecclesiam ederent , qualia ex omni seculorum memoria non sunt audita , Deus non sine causa principem quendam admirabilem in lucem extulit : cuius opera ea , quæ nec percepta auribus , nec sub oculorum aspectum subiecta fuerint , effecit . Hic imperator virtute tam eximius , ex Dei sapientia mortali hominum generi donatus fuit , tanquam res quædam peregrina , quæ homines in admirationem traderet . Hic enim Christum Dei libero ore & sermone in omnes diulgauit : neque salutarem eam appellationem , quam obtinuerat , erubuit , sed ipsa professione gloriatus , se in luce & omnium oculis collocauit : atque interdum vultum salutari illa passionis signauit nota : nonnunquam trophæo illo victorioso plurimum se extulit.

LI 2 De

EVSEBII DE VITA

*De imagine Constantini, supra cuius caput crux, sub pedibus
verò confossus draco situs erat.*

CAP. III.

Quinetiam in tabula depicta, quam in sublimi ante palatii vestibula suspenderat, se omnium oculis contemplandum proposuit, salutareque passionis insigne supra caput ipsius locatum in pictura exprimendum: inimicam autem illam & hostilem belluam, quæ ecclesiam dei, impiorum tyrannide oppugnasset, in altum demersam, draconis specie & figura describendam curavit. Sacra enim oracula in Dei prophetarum libris eum draconem, & tortuosum serpentem nuncupant. Et propterea imperator, quò occultum humani generis hostem diabolum (quem ipsius salutaris trophæi capiti eius imminentis virtute ad extremum exitum prolapsum significavit) tum sub suis, tum suorum pedibus conculcatum perspicuè indicaret, draconem medio ventre transfixum, & in profundos maris fluctus præcipitatum, subtili & artificiosa pictura sub omnium aspectu ad contemplandum subiecit. Atque istæ quidem res in imagine scitè depicta, variis colorum flosculis significabantur. Vnde permagna de imperatoris acumine & solertia me cepit admiratio, quo modo, diuino afflatu pulsus, eadè ipsa figuravit, quæ vocibus prophetarum ita de ista bellua pronuntiantur: Deum gladium ingentè & terribilè contra draconem & serpentem fugientem illaturum, & draconem in mari interfecturum. Istarum rerum igitur, imagines imperator formavit, voces illas prophetarum ad umbratione quadam imitatus.

De questionibus propter Arium in Aegypto excitatis.

CAP. IIII.

Quibus ex rebus ad exitum perductis, licet non parum caperit voluptatis, tamen invidia flamma quæ ecclesiam Alexandrinam grauer conturbabat, & pestiferum schisma, quod inter Thebanos & Aegyptios versabatur, ipsius animum non parum commouit: quippe in singulis ciuitatibus episcopi cum episcopis disside, & populus

& populus contra populum tumultus ciere, & impetu quodam repentino, instar symplegadam, & mutuis pugnis se ipse coneidere cœpit: vsque eo vti animis insanis ac desperatis impia scelera aggredi, & imperatoris imagines contumelia afficere non dubitarent. Verùm imperatorem non tam ad iram, quàm ad irremensam animi ægritudinem, qua furiosorum amentiam supra modum deplorauit, incitarunt.

De dissensione propter Paschæ celebrationem.

CAP. V.

MOrbus porro alius longe grauissimus istas res antegressus est, qui longo tempore ecclesiæ multum exhabuisset mole⁹ris, dissensionem dico de salutaris Paschatis festo ortam: etenim alii Iudæorum ritum sequendumauerunt alii temporis quidem articulum in eo festo celebrando accuratè obseruandum esse, non tamen imitandam consuetudinem eorum, qui errore cæcati, alieni à gratia Euangelica esse viderentur. In hac igitur controuersia, eum prolixo iam temporis spatio populus vbique admodum dissensisset, diuinæque leges & instituta confusione quadam essent permista, ita vt temporis in vno eodemque festo obseruando varietas & discrepantia, maximâ discordiâ, Paschatis solennitatè celebrantibus excitaret (quippe eodè tēpore alii ieiuniis, & corporis afflictione se exercebāt, nōnulli se tradebāt otio & remissioni animorū) quanquā nemo certè erat, qui huic malo remedium inuenire potuerit, præsertim cum cōtentio dissidētū animos ex æquo exagitaret, Deo tamē, qui omnia potest, istis rebus mederi erat perfacile. Ex hominibus autem, qui adhuc in terris ætatem degebant, solus restare videbatur Constantinus, qui rectè factis sedulo operam daret: qui quidem, simul vtique rerum istarum commemoratarum fama ad ipsius aures permanuit, intellexitque, literas ad Alexandrinos à se missas nihil habuisse ponderis, nouum consilium animo cœpit agitare, inquiring alio prælio contra occultum illum & clandestinum hostem, ecclesiæ statum perturbantem de integro devertandum.

LI 3 *Quomodo*

Quomodo Concilium Nicææ cogendum imperauerat.

CAP. VI.

DEinceps igitur concilium generale, tanquã quendã dei exercitũ instruens, in vnum locũ coegit: & Episcopos vndique per literas honorificè scriptas, vt eò maturarent, acciuit. Neque mandatum duntaxat erat ad hanc rem datum, sed in ea peragenda multum attulit subsidii authoritas imperatoris ac nutus: qui nonnullis fecit potestatem, equis publicè ad iter celeriter conficiendum dispositis vtendi: aliis permagnum iumentorum instratorum, quibus veherentur, numerum suppeditauit. Ciuitas autem Bythinia, quæ Nicæa *ἄπο τῆς νίκης* id est à victoria nomen traxit, concilio celebrando admodum idonea, designata fuit. Vbi autem edictum in quaque prouincia diuulgatum erat, omnes summa cum animorum alacritate, tanquam è carceribus ad cursum emissi, properè aduolarunt. Nam bonorum spes ipsorum mentibus iniecta, vel potius pacis fruendæ potestas, & noui ac peregrini cuiusdam miraculi spectaculum, quod in tanti imperatoris vultu ostendebatur, eos allexit plurimum. Postquam autem omnes in vnum conuenerunt, opus illud diuinapro uidentia facilitatum, pro certo iam intellectum fuit. Nam non solum, qui animorum dissensione erant, sed etiam qui corporibus, regionibus, locis, gentibus longissime diiuncti, vnum in locum aggregati sunt. Atque vna ciuitas eos omnes, tanquam maximam sacerdotum coronam, ex multiplici nitidorum flosculorum varietate contextam excepit.

De vniuersali concilio, ad quod ex omnibus orbis partibus Episcopi confluxerunt.

CAP. VII.

EX omnibus nanque ecclesiis, quæ frequentes in tota Europa, Africa, & Asia extiterunt, Dei ministri, qui facile primas ferre putabantur, in vnum conuocati,

cati. Templum etiam Nicææ, velut Dei nutu amplificatum intra parietes suos Syros pariter & Cilices, Poenices, Arabes, & Palæstinos, Aegyptios porro, Thebanos, Afros, aliosque ex Mesopotamia profectos recepit. Aderat etiam vna in concilio Persidis Episcopus: nec ab hoc choro Scythæ abfuit. Pontus item, Galatia, Pamphilia, Cappadocia, Asia, & Phrygia, viros apud se lectissimos suppeditarunt. Quinetiani Thraces, Macedones, Achæi, Epirotæ, & quorum domicilia multo longiore locorum interuallo distabant, eò aduentarunt. Ex ipsis Hispanis vnus nōminis & famæ celebritate insignis, cum aliis multis in confessu illo adfuit. Et quamquam vrbs illius penes quam imperium est, episcopus, ingrauescente ætate præditus, abfuit, eius tamen præbyteri qui aderant, illius locum suppleuerunt. Talem Coronam solum ex omni præteritæ ætatis memoria vnus imperator Constantinus, pacis vinculo ad Christi gloriam deuinxit, & quo seruatori suo gratias ageret, istud eximium victoriæ ab hostibus & inimicis partæ monumentum obtulit, effigie Chori Apostolici pulchrè in hoc nostro conuentu expressa.

*Quomodo secundum id quod in actis Apostolorum traditur
varie gentes ad concilium profectæ sunt.*

CAP. VIII.

NAm dicitur in sacris literis, illorum temporibus vi- Act. 2.
ros pios ex omni natione, quæ sub cælo est, in vnum conuenisse. Inter quos erant Parthi, Medi, Elamitæ, & qui incolunt Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiã & Pamphiliam, Aegyptum & partes Lybiæ, quæ est circa Cyrenam, & aduenæ Romani, Iudæi & Profelitæ, Cretes & Arabes. Verum illis hoc defuit, quod non omnes, qui eò venerunt, ex Dei ministrorum numero erant illi quidem.

EVSEBII DE VITA

De virtute et aetate ducentorum quinquaginta episcoporum. CAP. IX.

Sed in hoc praesenti choro fuit Episcoporum multitudo, ad numerum ducentorum quinquaginta & amplius: praesbyterorum autem, diaconorum, acolothorum, & aliorum qui istos comitabantur turba, ne enumerari quidem potest. Atque ex his Dei ministris, alii prudenter & disertè dicendo, alii vitae gravitate, & constanti rerum arduarum perpessione, nonnulli quasi media inter istos interiecta viuendi consuetudine eximii, praecleara laudis insignia adepti sunt. Erant inter hos etiam non pauci, qui propter longinquum temporis spatium, quo vixerant, multum honorati fuerunt: multi, qui in ipso aetatis flore propter ingeniorum acumen, magnum splendorem sunt consecuti. Quidam modo in ministerii quasi cursum ingressi. Quibus quidem omnibus cibaria in singulos dies imperator large & liberaliter suppeditari mandauit.

Consilium in palatio celebratur, quo Constantinus ingressus una cum episcopis confidebat.

CAP. X.

De autem concilio, quo res in controuersiam vocata dirimerentur, praestituta, singuli parati erant in ipsa media regalis palatii aula, quae amplitudine caeteris facile praestabat, illud celebraturi: ac compluribus sedibus in utroque aulae latere, ordine dispositis, qui erant accersiti, intus praesto fuerunt: & sedem, quae quenque decebat, capiebat quisque. Atque cum vniuersus ministrorum Dei conuentus decenti ordine collocatus esset, propter imperatoris aduentum, qui iam erat in expectatione, omnibus fuit silentium. Ac primum vnus ex principis familia, deinde alter ac tertius ingreditur. Imperatorem antecedunt alii, non ex armatis & satellitibus, qui ei adesse consueuissent, sed ex amicis solum, qui Christi fidem amplexarentur. Signo vero dato, quod imperatoris introitum

introitum indicabat, confurrexiffe omnes dicuntur: imperator deinde tanquam quidam cœlestis Dei angelus, purpureo vestitu & nitido, velut claro luminis fulgore splendescens, corruscantibusque illius radiis illustratus, & conspicuo auri, lapidumque pretiosorum nitore pulchrè adornatus, per medium confessum intrat. Atque hæc sunt, quæ ad corporis decus spectât. Quod autem ad animum attinet, eum timore Dei, & vera pietate insigniter decoratum constat: quas quidè res, oculi demissi, vultus pudor, & incessus moderatio satis indicabant. Quinetiam reliqua formæ species, & proceritas tum pulchritudinis excellentia, tum magnifica totius corporis cõformatione, tum inuicti robotis firmitate eximia, facile omnè omnium suorum præstatiâ superavit. Quæ certè cum morum modestia, & mansuetudinis verè regis suavitate temperata, singularem mentis indolem, quæ nulla dicendi facultate explicari potest, declarabant. Simul ac vero ad summum locum venit, primum in medio cõuentu erectus constitit: ac cum parua quædã sella ex auro fabricata illi esset loco posita, non prius confedit, quam episcopi ad id innuissent. Idemque omnes post imperatorem factitarunt.

Silentium concilii, postquam Eusebius episcopus pauca quædam dixisset.

CAP. XI.

Episcopus autem, qui in dextro ordine primam sedem occupabat, assurgens, per breui oratione imperatorem affatus est: Hymnumque, quo dea omnipotenti pro illo gratias ageret, recitauit. Postquam ille assederat, omnibus aciem oculorum in imperatorem acriter intendentibus, silentium factum est. Imperator vero primum alacri obtutu & placido oculos in omnes coniiciens, suæque ipsius mentis & ingenii vires colligens, sedata ac leni voce, hoc modo apud eos dicere ingressus est.

Constantini oratio ad concilium pro concordia.

CAP. XII.

Quoniam mihi admodum in optatis fuit, amici charissimi, isto vestro confessu aliquando frui, iam eo positus,

EVSEBII DE VITA

titus, regi & moderatori omnium Deo ideo gratias me
 agere debere fateor, quod mihi præter cæteros largitus
 est, ut illud quod omnibus fore bonis antecellit, nempe
 vos in vnum conuocatos, vnamq; omnium & consen-
 tientem esse voluntatem, oculis tandem aspiciam. No-
 lite igitur pati, ut vlla inuidiæ tempestas nostris rebus
 prosperis inimica, istud bonum labifacitet: neq; cum Ty-
 rannorum dimicatio contra Deum suscepta, iam Dei
 seruatoris virtute profigata sit, ut denuo perditus da-
 mon diuinam Christi disciplinam & religionem maleuo-
 lorum obreftationibus lacerandam obiciat: quando-
 quidem intestina seditio in ecclesia Dei conflata, multo
 plus molestiarum & acerbitatis, quam quoduis bellum
 pugnaue, videtur mihi in se complecti. Atq; istæ res ad
 animum spectantes, longe plus quàm quæ ad corpus per-
 tinent, doloris afferre videntur. Cùm igitur Dei opti-
 max. nutu & auxilio adiutus, victoriam ab hostibus re-
 portassem, nihilq; amplius mihi reliquum esse putarem,
 quàm ut tum Deo gratias agerem, tum vna cum his, qui
 (Deo opem ferente) per me essent in libertatem vindi-
 cati, communem lætitiã animo perciperem, ut primum
 dissentio vestra ad aures meas præter omnem spem per-
 uenit, rumorem illum de ea allatum non plane negligebam,
 sed optans in primis, ut huic rei mea opera & seduli-
 tate remedium inueniretur, omnes vos absque mora ac-
 cersebam. Ac tamen lætor equidem vehementer, cum
 iam vestrum confessum intueor: tunc tamen arbitror me
 rem maxime ex animi sententia gessisse, vbi omnes vos
 animorum coniunctione colligatos, & vnam eamq; com-
 munem inter omnes, & tranquillam concordiam (quam
 quidem vos, cum sitis deo consecrati, aliis etiam à Deo
 impetrare consentaneum est) vigere florereq; intelle-
 xero. Itaque ne vlla sit quæso in vobis mora, o charissi-
 mi: ne grauemini o sancti dei ministri, & spectati commu-
 nis omnium nostri domini ac seruatoris famuli, ne gra-
 uemini, inquam, deinceps causas dissensionis inter vos
 grassantis iam penitus tollere, primoq; omnium ope-
 ram detis, ut omnia vincula, quibus constricta tenetur
 controuersia, pacis legibus omnino dissoluantur. Sic
 enim

enim estis & Deo omnium gubernatori rem gratam facturi, & mihi vestro in domino conferuo maximum prestaturo beneficium.

*Quomodo discordantes episcopos ad concordiam traduxerit,
& quod de fide & pasche celebratione eadem fuit
concilii sententia. CAP. XIII.*

Hic ista latino sermone, altero eadem interpretante locutus, sermonem omnem deinceps concilii presidibus concessit. Ibi tum alii vicinos accusare ceperunt: alii & pro se respondere, & crimen in aduersarios deriuare. Cum igitur multa essent ex vtraque parte proposita, magnaue controuersia in ipso disputationis ingressu concitata, imperator toleranter ac placide omnibus animum attendere, studio acri prolatas sententias sensim excipere: vicissim ferre opem vtrique disceptantium parti: eos magna cum contentione digladiantes paulatim reconciliare: conferre cum singulis comiter & benignè sermonem: Græce (nam ne huius quidem linguæ ignarus fuit) quid ipse sentiret eloqui. Suavis fuit, & dulcis, dum aliis persuadere, alios sermone lenire, alios qui diserte dixissent, collaudare, omnes denique ad concordiam reducere contendebat: vsque eò ut tandem eos in omnibus rebus, quæ in quæstionem aliquam venissent, tum conspirantes animis, tum opinionibus adeo consentientes redderet, ut non modo concors fides inter eos vigeret, sed etiam vnum idemque tempus in salutari festo Paschatis celebrando obseruandum ab omnibus concederetur. Iam vero, quæ erant communi omnium sententia decreta, cuiusque manu subscripta fuerunt, & in comentarios relata.

Quomodo Constantinus episcopis epulum, cui ipse quoque interfuit, exhibuerit, cum iam vigesimus administrati ab eo imperii annus transactus esset.

CAP. XIII.

Quibus ad exitum perductis, secundam istam victoriam imperator se contra ecclesiæ hostem consecutum affirmavit, & propterea festum triumphale ad Dei

EVSEBII DE VITA

ad Dei honorem illustrandum egit. Eodem tēpore vigesimus eius regni annus completus est: in quo conuentus celebres etiam apud reliquas gentes agitabantur. Inter Dei ministros iam pace conciliata, ipse Imperator conuiuium celebrare cōepit, & hoc tanquā sacrificiū Deo valde accommodatum per illorum præsentiā obtulit: neque quisquā ex episcoporum numero, ab illo regali epulo abfuit. Istud porro, quod ibi factitātū est, omnem dicendi facultatem superat. Satellites enim armati, districtis gladijs, vndique regiæ vestibula obseruabant: per quorum mediam turbam sancti Dei homines absque formidine ingressi sunt, & ad interiores palatij ædes perrexerunt. Ex quibus alii deinde vna cū Imperatore accumbere: pars propè valuas triclinij vtrinque assidere. Regni Christi effigiem in ea re adumbrari videbatur: quam rem somnij similis, quā rei gestæ, aliquis existimare poterit.

Munera præsentibus Episcopis dedit, & ad absentes omnes literas.

CAP. XV.

Vbi autem communium magno cū splendore venit ad exitum, illud prætera, quò omnes magnificentius & liberalius exciperētur accessit, quisque nimirum pro dignitate muneribus honorificè donatus fuit. De hoc porro concilio Imperator illos etiā, qui ei neutiquā interfuissent, certiores fecit per literas: quas quidem in hanc nostram historiam, tanquā in columellam quandam inscribam: quæ ita se habent.

Constantinus Augustus Ecclesiis S.

Litera Constantini ad Ecclesias de habita Nicææ Synodo CAP. XVI.

Cum ex florenti & prospero Reip. statu, quanta sit, diuini numinis erga nos benignitas, compertum haberem, istud maxime omnium mente circumspicendum putavi, vt in sanctissima catholice ecclesie multitudine, vna fides, sincera charitas, & consentiens erga Deum omnipotentem religionis cultus seruaretur. Verum quoniam istud haud poterat in loco tuto firmoque collo-

collocari, nisi vel omnes Episcopi, vel maxima eorū pars, in vnū conuenisset, singulique iudicium de rebus ad sacratissimam religionem pertinentibus interposuissent, eam ob causam, cum cœtus, quantum fieri poterat, maximus coactus esset, ipse tanquā vnus è vestrum numero (non enim recusabam, ex qua re iam maximam capio lætitiā, me vobiscum in eo ministerio cōiungere) præsto vnā adfui. Atque vsque eo de omnibus rebus accuratè quæsitum est, quoad sententia Deo omnium contemplatori gratia acceptaq; propter concordiam & animorum consensum palam pronūtiata esset: sic vt nihil, quod vel ad discordiam, vel ad fidei controuersiam spectaret, omnino in posterum reliquum fieret.

*Eiusdem de Pascatis celebrandi consensione
& aduersus Iudeos.
CAP. XVII.*

Vbi cum de sanctissimo festo Paschalis disceptaretur, communi omnium sententia videbatur rectum esse, vt omnes vbique vno eodemque die illud celebrarent. Quid enim præstabilius, quidve augustius esse poterat, quā vt hoc festum, per quod spem immortalitatis nobis ostentatam habemus, vno modo & ratione apud omnes integrè sincereque obseruaretur. Ac primum omnium indignum plane videbatur, vt ritum & consuetudinem imitantes Iudæorum, (qui quoniam suas ipsorum manus immani scelere polluerunt, merito, vt scelestos decet, cœco animorū errore tenentur irretiti) istud festum sanctissimum ageremus. Est enim nostrarum partium, vt illorum more reiecto, veriore ac magis sincero instituto (quod quidem vsque à prima passionis Die hætenus recolimus) huius festi celebrationem ad posterorum seculorum memoriam propagemus. Nihil igitur sit nobis commune cum Iudæorum turba, omnium odiosa maxime. Aliam domini viam, quam insistamus, à seruatore didicimus. Proponitur namque sanctissime nostræ religiōni cursus quidē & legitimus, & decorus, Hunc igitur cōsentientibus animis mordicus tenen-

EVSEBII DE VITA

res fratres honoratissimi, ab illa detestabili Iudeorū opinionione nos ipsos remoueamus. Est enim reuera absurdissimum, ut illi insolenter se iactent, nos absque ipsorum disciplinæ subsidio, istas res nullo modo posse obseruare. Quid tandem est, de quo illi recte sentire queant, qui post necem domino illatam, post parricidium illud nefandum, ex mentis statu deturbati, non ratione vlla, sed temerario animorum impetu, quocumque insita ipsis & innata insania rapiat, feruntur? Hinc etiā existit, quod ne in hac quidem parte veritatē perspiciant: quippe præ errore extra exquisitam temporis in hoc festo celebrando obseruationem longissime euagati, eodem anno alterū pascha celebrant. Proinde quid est, cur istos imitemur, quos constat graui erroris morbo laborare? Eodem namq; anno idem festum bis recolendum non permittemus. Verum quamuis ista non à me fuissent proposita, tamen vestræ solertiæ esset, cū diligentia adhibere, tum semper optare, ut nulla vobis aliquando detur occasio vestrorum animorum integritatem, nequam hominum moribus admiscendi. Ex his item illud potest intelligi, nefas esse, uti in tanto & tam solenni religionis nostræ festo regnaret dissentio. Vnū enim libertatis nostræ diem festum, hoc est sanctissimæ passionis, seruator noster nobis tradidit, vnamque ecclesiam catholicam esse voluit. Cuius quidem membra tametsi in multa & varia loca dispersa sint, tamen vno spiritu, hoc est diuina voluntate & nutu coalescunt. Vestræ igitur sanctitatis prudentia accuratè secum consideret, quàm graue, imo verò quàm indecorum sit, ut iisdem diebus alii ieiuniis vacent, alii agitent conuiuia: ac post dies Paschatis, alii in festis & animorū remissione versentur, alii præscriptis ieiuniis se dedant. Quapropter istud rectius instituendum est, & ad vnam normam redigendum. Hoc enim (sicut omnes vos satis animaduertere existimo) diuina prouidentia vult.

*Hortatio ad sequendum id quod maxima pars orbis
comprobet. CAP. XVIII.*

Et quo

ET quoniam istud erat ita via & ratione gerendū, vt
 nihil nobis cum consuetudine parricidarum, & illo-
 rū, qui necis domini authores extiterūt, sit cōmune,
 & modus ille eximius decorusque seruandus sit, quem
 omnes ecclesiæ seruant, quæ orbis partes vel versus oc-
 cidentem, vel versus meridiem, vel versus septétrionem
 sitas incolunt, ac nonnullæ quoque quæ in locis ad ori-
 entem spectantibus habitant, idcirco omnes in præsen-
 tia, hoc rectè se habere arbitrati sunt. Ipseque etiā in
 me recepi, vestram sapientiam facile assensuram, vos vi-
 delicet quod in vrbe Roma, in Italia, in Affrica, in Ae-
 gypto, in Hispania, Gallia & Britannia, in Libya, & vni-
 uersa Græcia, in diœcesi Asiatica & Pontica, in Cilicia
 denique, vna & consentiente sententia conseruatur,
 hoc etiam vestra prudentia lubentes approbaturus: il-
 lud sedulo reputantes, non solum quod in locis, quæ
 modo citavi, maior ecclesiarum numerus existat, sed
 etiam quod sanctissimum institutum sit, vt omnes com-
 muni consilio id ratum cupiant, quod recta ratio postu-
 lare videtur, quodque nihil cum Iudæorum periurio
 habet commercii. Verum vt summam rei breuiter com-
 plectar, visum est communi omnium iudicio sacratissi-
 mum Paschatis festum, vno eodemque die celebrandum
 esse. Neque enim de re tam sancta ac solenni vlla dissen-
 sio debet existere: imo vero hanc sequi sententiam,
 cui nullus à fide alienus error, nullum vitium ad-
 mistum sit, multo maximam habet commendationem.
 Quæ cum ita se habeant, libentibus animis hoc de-
 cretum, tanquam donum Dei & mandatum reuera
 cœlitus demissum amplexamini. Nam quicquid in
 sanctis episcoporum conciliis decernitur, id vniuer-
 sum diuinæ voluntati debet attribui. Quamobrem
 vos, vbi omnibus dilectis nostris fratribus res in
 hoc concilio gestas, sententiam iam decretam, &
 sanctissimi festi obseruandi modum denuntiaueritis,
 eadem ipsi approbare, iusteque disponere debetis,
 vt simulatque vestram rectam omnium rerum dispen-
 sationem, iam pridem à me desideratam, me plane
 perspi-

perspi-

EVSEBII DE VITA

perspicere contigerit, vno eodemque die vobiscum vna
 sacrosanctum festum recolare possim, & simul omnium
 causa permagnā animo capiam voluptatem, quod qui-
 dem fiet cum intellexero, & diabolicam crudelitatem, di-
 uina virtute opem ferente, per vestra recte facta prorsus
 profligatam esse, & fidem nostram pace & concordia cō-
 ciliata vbiq̄ue egregie florere. Deus vos fratres charissi-
 seruet incolumes.

Hortatio vt decretis Synodi omnes obsequantur.

CAP. XIX.

Edictum, quod idem pondus habebat & authorita-
 tem, cum hac epistola imperator in singulas misit
 prouincias, suæque erga Deum piæ mentis integri-
 tatem illud legentibus, exquisitè intuendi dedit facul-
 tatem.

Consultit discessuris episcopis, vt mutuam concordiam

conseruent. CAP. XX.

De cætero autem, vbi concilium erat dimittendum,
 sermonem apud episcopos de rebus ordine dispen-
 sandis instituit. Omnibus igitur vno eodemque die
 in vnum conuocatis, eos, cum adessent, admonuit sedu-
 lo, vt pacis inter ipsos mutuò colendæ diligentem curā
 adhiberent, & contentiosas lites auerterent: & si quisquā
 inter illos ex sapientiæ præstantia multum laudis adeptus
 fuisset, nulla in illum flagrarēt inuidia, sed virtutis vnus,
 bonum commune esse censerent: qui autem præstabilio-
 res viderentur, non aduersum tenuiores se insolenter
 efferrent. Nam qui, inquit, reuera sint bonitate superio-
 res, diuini numinis est decernere. Dixit porrò oportere
 eos propter animi lenitatem & indulgentiam se inferio-
 rum imbecillitati submittere: rarum esse illud, quod sit
 expletum omnibus suis numeris & partibus: & propterea
 inter ipsos iis, qui leuiter peccant, veniam debere tribu-
 ere, benigne gratificari, & quæ humanæ sunt fragilitatis,
 condonare: concordem animorum consensum in primis
 colere, ne ipsi inter se concertantes, illis, qui ad obtre-
 tandum verbo Dei parati sunt, ansam eidem illudendi
 præ-

præberent. Quam rem omnium maxime præcaueri deberes, posse autem facile præcaueri, dummodo quæ apud nos sunt, illis admiratione digna videantur. Neque cuiquam nostrum obscurum esse, vtilitatem quæ ex sacris literis capitur, non omnibus conferre solere. Alios enim delictis ad tempus oblectari: nonnullos in eorum familiaritatem, qui aliquem dignitatis gradum adepti sunt, se calide insinuare: complures, eos qui humanitas & benigne ipsos excipiunt, amplexari: multos muneribus donatos, ad diligendum impelli: sed paucos admodum veræ doctrinæ amore flagrare: & amicum veritatis perraro reperiri. Quare omnibus esse imprimis consentaneum, vt ea quæ ad salutem vtilia sunt, quisque alteri, instar medici, suppeditet, ad eum plane finem, vt apud omnes omnino salutaris disciplina magno in honore habeatur. Ista, cum primis adhortatus est imperator. Ad extremum etiam illud adiecit, vt pro ipso ad deum preces obnixè funde-
rent. Cum igitur his præceptis eos instruxisset, omnibus fecit potestatem ad sua domicilia reuertendi. Illi lætitia gestientes, redierunt. Ad hunc modum, cum illi qui propter dissentientes opiniones longo quasi interuallo ab se mutuò diuulsi erant, tanquam in vnum corpus essent denuo coagmentati, deinceps vna apud omnes viguit sententia, ipsius imperatoris consensu confirmata.

*Quomodo literas dederit ad eos qui ad concilium
non conuenerant, & de pecuniarum in
populum largitione.*

CAP. XXI.

PRoinde imperator de prospero rei euentu lætus, illis qui concilio neutiquam interfuissent per literas fructum eiusdem vberem præbuit: populoque vniuerso cum per agros, tum per ciuitates disperso, ingentem pecuniæ vim, distribui mandauit: sicque festum diem ad recolendam vigesimi anni regni sui memoriam celebratum cohonestauit.

M m

Grone

EVSEBII DE VITA

Litteræ eius ad Aegyptios & hortatio, vt ad concordiam redeant. CAP. XXII.

Verum cum iam inter omnes pax esset conciliata, solos Aegyptios seditiosa contentio, mutuo inter ipsos distraxit, ita vt imperatori de integro non nihil negotii facefferent illi quidem: sed tamen bilem ei minime commouerent: quippe eos vt patres, imò verò vt Dei prophetas, omnino honorifice reuerens, illos secundo accersere dignatus est se rursus non inuitum, tanquam arbitrum, eorum controuersis interponere: illis iterum munera honorificè impertire: arbitrium suum & sententiam per epistolam significare, & concilii decreta suo sigillo rata facere. Hortari etiam, vt concordia adhærerent, vt non distraherent ecclesie dirimerentque confessum, sed diuini iudicii recordationem intima cogitatione complecterentur. Ista per litteras imperator illis significauit.

Quomodo pias cum populis tum episcopis, litteras subinde scripserit. CAP. XXIII.

Alia item infinita his similia scripsit, vixque dici potest, quot & quàm multas epistolas exarauit: interdum Episcopis, ea quæ ad ecclesiarum Dei commodum spectabant, præscribendo: interdum etiam cum ipsa multitudine per litteras colloquendo, & vt beatum decet, singulos è populo, fratres & conseruos appellando. Cæterum ista seperato opere tractare, cum satis suppetit otii, commodius erit, ne præsentis historiae tanquam corpus medium incidatur.

Quomodo Hierosolymis, in sancto seruatoris nostri resurrectionis loco, templum exiruendum mandauerat. CAP. XXIIII.

His rebus ad hunc modum constitutis, aliud quoddam opus maximè memorabile apud Palæstinorum gentem diuinus iste imperator efficere aggressus est. At quodnam quæso! sanctissimum illum salutaris Christi resurrectionis locum Hierosolomis, existimauit ita à se resur-

illustrari debere, vt omnibus eximius & veneratione dignus videretur. Idcirco mandauit in eo statim templum construere: neque istud opus aggredi absq; pulsu diuino, imò vero ipso seruatoris spiritu incitatus, in animum induxit.

Quomodo sepulchri Christi memoriam impii, puluere ac sordibus adaggeratis tollere studuerunt, Veneris quoque sacrario ibidem extracto.

CAP. XXV.

Olim enim viri impii, imò vero istorum subsidio vniuersum dæmonum genus, omni studio incubuit, vt illud diuinum immortalitatis monumentum tenebris obrueret obliuioneq; penitus deleret. Ad quod quidem Angelus è cælo delapsus, luminis claritate refulgens, non solum lapidem reuoluebat ab illis, quorum animi instar lapidis obduruissent, verum etiã quem ipsi inter mortuos adhuc versari putabant, eum mulieribus viuere annuntiauit, & ad vitam & resurrectionem illius, qui querebatur, illustrandam, incredulitatis lapidem ab eorū mentibus amouit. Istud seruatoris sepulchrū impii quidē & scelerati homines ex hominū memoria delere cogitabant, & (quæ eorū inscitia fuit) censebāt veritatē ad hūc modum se posse occultare. Itaq; primū permultū capere laboris cœperunt in terra aliunde & extrinsecus inuehēda, qua locum vniuersum obducerent. Deinde cum molē terræ in immēsam altitudinē erexissent, constrauissentq; lapidibus, diuinum sepulchrum, ingente aggere supra iniecto, obtegere. Post cum nihil iam illis ad opus explendum deesset, super illum terræ tumulum, nefandum reuera & execrabile bustum animarum construere, & recessum lasciuæ Veneris dæmoni vnà edificare, simulachrique mortuis complere: tum detestabiles ibi victimas super impuras aras & omni nequitia labe pollutas immolare. Nam non aliter illud, quod instituerant, se putabāt ad exitum posse perducere, quàm vt per ista nefaria scelera, salutare illud sepulchrū penitē obruerēt. Verū miseri illi neutiquā illud poterant intelligere, quòd sol ipse (modo terrā suo splendore collustrare, & cōsuetū sibi cursū in cælo obire pergeret) nō posset præclarū illud facin⁹

M m z Christi

EVSEBII DE VITA

Christi, qui contra mortem tam eximia victoriæ trophæa fuisset adeptus, ita in obscuro relinquere, illudque vniuersum hominum genus prorsus celare. Imò vero salutaris & diuina huius rei potentia ac virtus, quæ non corpora, sed animos hominum, maximè solet illuminare, suæ lucis fulgore vniuersum orbem terrarum compleuit. Verum tamen impiorum & nequam hominum molitiones contra veritatem paratæ, longinquo temporis spatio processerunt. Nemo enim vel ex præfectis, vel ex ducibus, vel ex ipsis imperatoribus ad eorum conatus euertendos satis idoneus repertus est, præter vnum solum: qui quidem, vtpote deo omnium gubernatori charus, & diuino eius afflatus spiritu, locum illum, qui est supra demonstratus, per fraudulentos hostium conatus omni impura materia obductum, & obliuione ignorantieque obrutum iri, non passus est: neque authorum eius facinoris cessit malitiæ, sed Deo adiutore inuocato, illam terræ particulam hostium scelere contaminatam, inprimis perpurgari iussit: quam quidem censuit admirabili & singulari Dei Opt. Max. beneficio per illum potiri debere. Confestim igitur eius mandato machinamenta ad homines in errorem inducendos comparata de sublimi ad solum prosternere, & ædificia falso cultui consecrata, vnà cum statuis & dæmonibus disturbare diruereque cœpit. Neque his rebus gestis alacre imperatoris studium acquieuit, sed de integro dedit mandatum, vt materia eorum, quæ erant deiecta, siue lapidea illa esset, siue lignea, tolleretur penitus, & quàm longissimè extra loci fines eiiceretur. Cui quidem mandato rei exitus planè respondebat.

Quomodo Constantinus quisquillas & aggeres que in dæmonis fano habebantur, illinc quàm longissime proiici præcepit.

CAP. XXVI.

NEque satis habebat imperator in istis solum rebus expediendis progredi, sed rursus diuini numinis instinctu impulsus, iubet vt ipsum solum ad ingentem altitudi

altitudinem defossum (quippe impura dæmonum contagione infectum erat) foras procul cum ipso aggere exportaretur.

Sepulchri sancti sanctorum in lucem emersio

CAP. XXVII.

QUOD è vestigio effectum est, simul atque verò, solum terræ oppletum sordibus, egestum fuit, & aliud solum, id est, locus ille monumenti ex abditis terræ sedibus eminebat, ipsum etiam venerandum & sacrosanctum salutaris Christi resurrectionis monumentum, præter omnium spem vnà emerfit, & sepulchrum, quod merito sanctissimum appelletur, resurrectionis seruatoris aptè propterea expressit effigiem, quòd post tenebrarum caliginem, quibus quasi sepultum iacuisset, in lucem denuo prodit, & illustrem sane miraculorum ibi editorum visum (qui reuera omni voce clarius, seruatoris resurrectionem testificatus est) sub aspectu eorum, qui ad illud ipsum contemplantum veniebant, subiecit.

Quomodo de extruendo templo, tum ad orientis præfectos, tum ad Macarium episcopum literas miserit.

CAP. XXVIII.

HIS rebus ad hunc modum confectis, ex templo imperator non modo sacratis legibus sanciuit, vt templum augustum circa salutare illud antrum extrueretur, verum etiam subsidiis ad eam rem suppeditatis (quippe hoc opus longo iam tempore apud animum proposuerat, attentioreque cogitatione prospexerat, quod erat futurum) illud magnifice ac splendide exædificandum curauit. Gentium igitur præfectis orientem versus habitantium mandat, vt adiumentis necessariis abundanter & copiose subministratis, opus eximium, amplum & magnificum fabricandum curarent. Quinetiam ad episcopum, qui id temporis ecclesiæ Hierosolimitanæ præerat, tales misit literas, quales synceram ac salutarem de fide nostra doctrinam planè & apertis verbis complexæ sunt; sic enim scribit.

M m 3

Vislor

EVSEBII DE VITA.

Victor Constantinus, Max. Aug. Macario S.

Constantini de exedificando templo seruatoris
ad Macarium epistola.

CAP. XXIX.

Tanta seruatoris nostri erga nos benignitas declarata est, ut nulla tam accurata dicendi ratio & vis sit, quæ præsens miraculum pro dignitate explicare posse videatur. Nam ut insigne illud sanctissimæ illius passionis monumentum, quod terræ visceribus abditum, totamque multis annorum conuersionibus iam delituisset, tum illucesceret seruis Dei, cum illi, hoste deuicto, in libertatem essent vindicati, omnem profecto hominum admirationem longe superat. Etenim si omnes, qui in vniuersi orbis terræ ambitu sapientes videantur, in vnum locum congregati, aliquid pro rei dignitate dicere aggrederentur, se minimæ huius parti, oratione ex æquo satisfacere possent. Miraculi enim magnitudo tanto plus vniuersum humanæ rationis & naturæ captum vincit, quanto res cælestes & diuinæ humanis sunt valentiores. Quapropter hoc vnum mihi imprimis propositum sit ad dicendum, quod sicut vera fides se ipsa quotidie nouis miraculis patefacit, sic nostri omnium animi, omni modestia, & concordia alacritate ad sanctas Euangelii leges colendas attentiores fieri debent. Præterea illud, quod cuique perspicuum esse arbitror, pro certo tibi cum primis persuasum velimus, hoc nobis præ cæteris rebus omnibus maximè curæ esse, ut locus ille sacer, quem Dei iussu, turpissima simulachrorum mole, tanquam graui quodam onere imposito purgauimus, quenque & primis mundi temporibus, ipsius Dei iudicio sanctum habitum esse, & postea etiam, quia fidem passionis seruatoris tanquam è tenebris in lucem euocarit, multo clariorem sanctitatis suæ significationem dedisse cognouimus, præclara ædificiorum structura exornetur.

Quod

*Quod templum hoc ceteris orbis ecclesiis, muris, columnis,
& marmore, antecellere voluerit.*

CAP. XXX.

PAr est igitur, vt tua prudentia ita opus disponat, & provide res quasque accuret necessarias, quò non modo sanctuarium templi reliquis omnibus, quæ vbiq; sunt, pulchritudine antecellat, sed etiam ceteræ eius partes tales sint, vt omnia templa, quæ in singulis ciuitatibus primas tenent, huius ædificii dignitate longè superentur. Ac de partibus erigendis, exquisitiorque artificio perpoliendis, tum Draciliano amico nostro, qui nonnullas aliarum prouinciarum partes administrat, tum vestræ etiam prouinciæ præfecto, scito curam à nobis esse impositam. A nostra enim benignitate illis imperatum est, vt qui artifices, qui operarii, quæue res aliæ fuerint ad illud ædificium necessariae, à tua prudentia discant, ac statim ipsorum prouisione eo mittantur. Quod autem attinet ad columnas cæterarumque partes ex marmore conficiendas, quas ipse existimaues vel ad decus illustriores, vel accommodatiores ad diuturnitatem fore, cum eas quasi summatim tecum confideraueris, fac ad nos diligenter perscribas: vt cum ex literis tuis, quibus rebus opus fuerit, intellexerimus, vndique eadem illo comportari possint. Nam locus ille qui totius orbis terrarum facile primas fert, omnibus ornamentis meritò illustrandus est.

Vt Macarius Constantinum de pulchritudine conchæ, iudices verò, quot artificibus ac qua materia opus esset, certiores faceret.

CAP. XXXI.

TEstitudinem vero sanctuarii, laqueatam ne facere, an alio quodam fabricæ genere extruere placeat, abs te certior fieri velim. Quod si fiat laqueata, scitè quoque inaurari poterit. Restat igitur, vt tua sanctitas illis, quorum iudicio, vt supra dictum est, rem permisimus, quibus operariis, quibus artificibus, quibus denique sumptibus opus fuerit

EVSEBII DE VITA.

fuerit, quàm celerrime significet: quinetiam nos, non solum de columnis, aliisque partibus ex marmore conficiendis, verumeriam de testudinis laquearibus (si modo illud fabricæ genus pulchritudinis esse censeas) quàm primum facias certiores. Deus te, frater charissime, diu seruet incolumem.

Quomodo extructa saluatoris ecclesia noua illa Hierusalem fortasse fuerit, quam tot retro seculis Prophetarum oracula prædixerant.

CAP. XXXII

Ista ab imperatore perscripta fuerunt, rerumque, nulla interposita mora, prosperè successit euentus. Atque ad illud salutare Christi monumentum, noua Hierusalem ædificata est, è regione veteris illius, quæ hominum sermone iam diu celebrata fuisset, quæque post cruentam cædem domini ad extremam vastitatem prolapsa, pro impietate ciuium eam incolentium pœnas dederit. Imperator itaque huic ex aduerso salutare victoriae Christi contra mortem comparatæ monumentum (quæ fortasse est recens illa & noua Hierusalem prophetarum oraculis prædicata: de qua vaticinationes pluribus verbis explicatæ, plurima spiritus sancti instinctu, canere videntur) liberali & abundante sumptus magnificentia erigendum extruendumque curauit.

Descriptio exornationis sanctissimi monumenti.

CAP. XXXIII.

ET primum omnium sacrum antrum, diuinum illud videlicet monumentum, ad quod olim angelus fulgore enitens delapsus, spem regenerationis, quæ est à seruatore nobis illic ostentata, omnibus annuntiavit, primum inquam omnium, imperatoris magnificentia istud, velut totius ædificii caput, eximiis columnis illustrare, & ornatu splendido maximoque decorare, atque adeo variis cuiusque generis insignibus illuminare cœpit.

Amplissimi

Amplissimi sub dio regionis & porticum descriptio.

CAP. XXXIII.

DEinde ad amplissimum templi locum libero cœlo patentem exornandum se contulit: cui & solum lapide eximio constratum, & porticus longis ambulationum spatiis ex tribus lateribus circumdati, permultū decoris attulerunt.

Ecclesia augustissimi parietum opificii, elegantia, & inaurationis, descriptio. CAP. XXXV.

ADuerso autem lateri antri, quod solem orientem spectabat, regale & augustum sanctuarium adiunctū fuit: opus planè eximium, ad infinitam altitudinem erectum, longitudine & latitudine immensa patens. Cuius edificiū partes interiores, marmoris, versicoloris materia incrustatæ: exterior autem parietum superficies politis lapidibus, qui commissuris quibusdam inter singulos interiectis colligabantur, exornata, singularè quandam pulchritudinis speciem, eamque non minus ad aspectum illustrè, quam si marmore obducta fuisset, præbuit. Quòd autem ad ipsa tecta in sublimi posita attinet, exteriores eorum partes plumbea obtexit materia, quæ tanquam firmum munimentum, tempestuosos imbres depelleret. Interiores vero celatis laquearibus affabrè inter se compactæ, & tanquam quoddam vastum pelagus, per vniuersum sanctuarium, coagmentationibus quibusdam inter se continenter cohærentibus, diffusæ dilatataque, & fulgente auro passim coopertæ, totum templum, velut lucis claritate mirè illuminarunt.

Geminarum vtrinque porticum, & valuarum trium ad orientalem plagam spectantium descriptio.

CAP. XXXVI.

DVabus porticibus, partim subterraneis, partim supra terram eminentibus Xysti gemini ex vtroque latere adiecti, ad longitudinem sanctuarii porrigebantur: quorum testudines erant auro insigniter, & vario artificio illustratæ. Ex quibus, alter à fronte inferioris templi columnis ingentibus suffulciebatur: alter intro spectans,

M m 5 substra-

EVSEBII DE VITA

substratis postibus, magno extrinsecus ornatu decoratis, erigebatur. Tres portæ ad orientem solem aptè & eleganter dispositæ, multitudini ingredientium patuerunt.

Hemisphæri columnarum duodecim & craterum descriptio. CAP. XXXVII.

Istis ex aduerso erat fornix dimidiati vniuersi cœli circuli speciem adumbrans, in summo sanctuario in orbem ductus: quem duodecim columnæ feruoris apostolis numero pares, tanquam coronam cingebant, crateribus ex argento confectis circa fastigia cœcinne expolitæ: quas imperator Deo illic pro monumento pulcherrimo dicauit.

Portarum atriensium exedarum & vestibulorum descriptio. CAP. XXXVIII.

Inde ad introitus pro templo locatos accedentibus area patuit. Erant inibi vtrinque, primo atrium, deinde porticus, ad extremum atrienses portæ: post quas in ipsa media platea à foro eo deducente totius ædificii vestibula perpolitè constructa, iter illac facientibus admirabile visu spectaculum, quod rerum intus fabricatarum pulchritudinem quodammodo monstrabat, exhibuerunt.

De multitudine donariorum. CAP. XXXIX.

Istud vero templum, quo tanquam testimonio salutaris domini resurrectio illustris & nota fiebat, extruxit imperator: & quo totum illud magnifico & regali ornatu decoraret, insignibus, quæ oratione explicari nequeunt, & monumentis auri, argenti, & lapidum pretiosorum materie distinctis, & quasi depictis, quæ erant numero ferè infinita, adornauit. Quorum apparatus, tum magnitudine, tum multitudine, tum varietate, denique adeo artificiosè elaboratum, sigillatim iam oratione persequendi otium non datur.

De ecclesiarum erectione Bethleem & in monte oliuarum. CAP. XL.

Eodem tempore, cum alia duo loca, quibus duo abdita & quasi mystica antra multum honoris & dignitatis

tis afferebant, repperisset, ea magnifico apparatu, sumptuque cohonestare instituit. Ac primum illud, in quo primum seruator noster diuini numinis virtute in carne apparuit, honoribus decenter affecit: deinde alterum, quod fuit eius in cœlos ascensionis monimētum, in summo montis vertice situm, præclaris ornamentis illustrauit. Atque ista tam splendide decorauit loca, quo matris suæ memoriã, quæ tantum benignitatis hominum vitæ detulisset, immortalitati commendaret.

Imperatrix Helena Constantini mater profecta Bethlehens orandi causa, has ecclesias fabricari curauit.

CAP. XLII.

Illa enim, cum Deo hominum gubernatori debitum piæ mentis & affectionis munus impertire in animo haberet, & pro filio suo, tanto & tam præclaro imperatore, proq; liberis eius Cæsaribus Deo charissimis, suis nepotibus gratias per preces agendas esse putaret, ætate iam ingrauescente, singulari quodam cõsilio & prouida animi cogitatione vereque regia adducta, properè, instar adolescentulæ venit, tum sacrosanctam terram oculis lustratura, tum gentes orientem incolentes, plebemq; pariter ac populi multitudinem conspectura. Ac postea quàm locis, in quibus seruatoris erant impressa vestigia, debitam venerationem adhibuerat, idque conuenienter prophético sermone dicenti (adorabimus in loco vbi steterunt pedes eius) pietatis suæ monumenta, quibus post se relictis, posteris hominibus prodesset, statim fabricari aggreditur.

Psal. 132.

Rursus de ecclesia quæ Bethlehem & in monte oliuarum constructa est. CAP. XLIII.

NAm deo, quem adorauerat, duo dicauit templa: quorum alterum ædificauit in monte, vbi ascenderat, alterum ad obscurum illud antrum natiuitatis eius. Etenim nobiscum Deus in terris nasci (locus autem illius natiuitatis proprio nomine apud Hæbreos Bethlehem appellatur) pro nobis sustinuit: ac propterea impe-

EVSEBII DE VITA

imperatrix sanctissima Deiparæ partum eximiiis monumentis exornare, & sacrum illud antrum variis cuiusq; generis insignibus illustrare studuit. Imperator autem paulo post eundem locum ornamentis regalibus honorare, & monumentis ex auro & argento, variis aulaeis matris suæ magnificentiam adaugere cœpit. Rursus eius mater quò omnium nostri seruatoris in cœlos ascensionis memoriam celebraret, excelsa quædam ædificia in monte Oliuarum extruere parat: ac primum in summo totius montis vertice sanctuarium ecclesiæ Dei erexit, templumque inferius, etiã exædificauit in eo ipso antro, in quo vt vera & sacrata Dei testantur eloquia, discipuli & apostoli à seruatore omnium arcanis mysteriis initiati fuerunt. Imperator quoque ibidem variis monumentis & insignibus regem magnum Deum, veneratus est. Ista igitur duo templa, memoria perpetua celebranda, augusta, & eximia in duobus obscuris quasi antris & mysticis, Helena Augusta pii Imperatoris pia mater, suæ piæ mentis tanquã indicia, deo seruatori fundauit, filio suo ei opè per regiam suam potentiam & auctoritatem porrigente. Itaque illa, neque adeo multo post, præmia digna laboribus reportauit. Nam cum iam planè grandis esset, inq; omnium bonorum affluentia, omne vitæ suæ tempus ad extremam vsque senectutem obiisset, & tum verbis, tum rebus ipsis veros pietatis fructus, quos præcepta seruatoris præscribunt, extulisset, atque ita vitam suam florentem & expertem cuiusq; molestiæ, valèti corporis simul & animæ virtute transegisset, deinceps eximium pietatis suæ exitum, & præclaram recte factorum à Deo remunerationem, etiam in hac vita consecuta est.

Nota præmium, scilicet filii prosperitatem.

De excelsa animi magnitudine & beneficentia Helene.

CAP. XLIII.

PORRò autem dum regiarum episcopatu magnificentia instructa, omnem orientem peragrat, cum vniuerso populo quasque ciuitates incolenti simul, tum priuatim singulis eorum, qui ad ipsam accedebant, infinita munera largita est. Infinita etiam ordinibus militibus, quasi plena manu distribuit. Quæ vero pauperibus, omnibus rebus nudatis, omniq; ope & auxilio destitutis di-

tis dispertierit, vix enumerari possunt: quippe in alios grādem pecuniarum vim cōferre, aliis corporis integumenta prolixè & largiter suppeditare, vinculis eripere alios, alios tum laboribus in metallis effodiendis afflictos, tum fraude & iniuria oppressos liberare, denique ab exilio alios in patriam reuocare dignata est.

Quomodo religiose versari in ecclesiis Helena solita est.

CAP. XLIIII.

QVæ quidem, licet eiusmodi rebus esset insigniter nobilitata, alia tamen in deum pietatis munera minime neglexit. Nam vbiq; cernebatur, in ecclesiā Dei intrare, templaq; splendidis exornare monumentis, inque ædes sacras, vel in minimis vrbibus extructas, suam benignitatem ostendere licebat, præterea eam & decoro eximioq; apparatu admirabilem, videre sæpe versari cum multitudine, & verum cultum erga Deum omnibus piis vitæ officiis declarare,

Helena octogenaria cum esset, condito testamento moritur.

CAP. XLV.

DEmum vero cum naturam satietate viuendi expleuisset, & ad meliorem statum euocaretur, octogesimumq; ferè ætatis suæ annum confecisset, & ad extremum vitæ exitum propè venisset, decreuit secum, statuitq; coram imperatore filio suo, vnico principe mundi potentissimo, huiusque liberis Cæsaribus, nepotibus suis, testamentum suum facere, & sigillatim nepotibus suis quæ sibi in toto orbe terrarum suppeterent, facultates dispertire. Quibus rebus ad hunc modum cōstitutis, suo filio tanto tamq; eximio imperatore, ei ipsi præsto assistente, sedulo inseruiente, & manus illius tenente, finem ita viuendi fecit, vt beatissima quidem, iure optimo, non mori prudentibus videretur, sed vitam caducam & fragilem, cum cœlesti & æterna reuera commutare. Animus igitur corporis compagibus solutus, ad immortalem & angelicam naturam, atque adeo ad ipsum seruatorem assumptus est.

Quam

EVSEBII DE VITA

*Quam magnifice matri iusta fecerit Constantinus, & quando
dum illa viueret in honore habuerit.*

CAP. XLVI.

EIus autem tabernaculum splendidis exequiis decoratum. Nam maxima satellitum turba ad ciuitatem, quæ principem locum tenet imperti, deportatum fuit, ibique regali sepulchro conditum. Sic igitur imperatoris mater diem suum obiit: quæ quidem est immortalis planè memoria celebranda, non modo propter pietatis officia, sed etiam propter eximium illud & admirabile germen ab ipsa editum (Constantinum dico) quem quidem, cum ab cæteris res omnes, tum ob pietatem in parentem & procreatricem suam, beatum iudicare par est: qui illam cum iam antea pietate minime esset imbuta, ita piam reddidit, ut à primo tempore ætatis ab ipso communis omnium seruatoris ore instituta fuisse videretur: ita etiam honore regio exornauit, ut cum apud omnes gentes, tum apud eos, qui aliquo gradu militari collocari essent, Augusta, & imperatrix nuncuparetur, aureaque numismata eius imprimerentur effigie. Iam vero thesauro regio pro arbitrato utendi, proque animi sententia, & ut sibi commodissimum fore putaret, singula libere dispensandi, filius ei liberam fecit potestatem, quod etiam in his omnibus eam & splendore eximiam, & amplitudine admirabilem efficeret. Quare inter ea, quæ ad eius memoriam illustrandam faciant, ista etiam non sine causa repetita sunt: quæ dum propter singularem pietatis præstantiam in matre colenda exercebat, præcepta etiam diuina, quæ honorem parentibus decenter impertiendū tradunt, accuratè expleuit.

*Quomodo Constantinus ecclesiis ædificatis Constantinopoli
omnem simulachrorum cultum sustulerit.*

CAP. XLVII.

ATque ut ista præclara & eximia pietatis munera, quæ diximus, Imperator apud gentem Palæstinorum est hoc modo executus, sic in omnibus prouinciis ecclesias nouas extruxit, easque effecit prioribus longè præstabiliiores.

stabiliores. Ciuitatem autem ipsius nomine nūcupatam, eximio splendore illustrare instituens, permultis templis, hoc est præclarissimis ecclesiis in honorem martyrum, illustrissimisque ædibus sacris adornauit, quæ partim in suburbibus erant, partim in ipsa vrbe, quibus tum martyrum celebrauit memorias, tum ipsam urbem martyrum deo cōsecrauit. Ad summam, cum sapientia diuina esset imbutus, ciuitatem quam sui nominis appellatione donandam statuerat, primum omni eidolorum cultu perpurgari debere censuit, vt nusquam in illa vel statuæ eorum, qui dii putantur, in templis honoratæ, vel altaria impura cruoris contagione inquinata, vel hostiæ ignis incendio penitus exustæ absumptæq; vel festa demonum nomine celebrata, vel aliud quicquam eorum, quæ apud supersticiosos vsurpari soleant, omnino apparerent.

De insigni crucis in palatio, & Danieli in fontibus.

CAP. XLVIII.

Videas etiam adhuc, licet, apud fontes in medio foro positos pastoris præclari symbola, illis qui sacris literis eruditi sunt satis cognita. Danielem quoq; cum leonibus in ære incisum, auriq; laminis splendenscitem. Tantus item & tam diuinus amor imperatoris animum complexus est, vt in ipso palatii introitu, in ædificio omnium excellentissimo, in medio tecti laqueari inaurato, in tabula maxima explicata, salutaris passionis insigne, ex lapillis preciosis cuiusq; modi, auroq; multo, politè elaboratis confectum, figendum curauerit. Istud imperatori sanctissimo regni firmū videbatur esse propugnaculum.

Quod Nicomedia, & in aliis ciuitatibus ecclesias fabricauerit.

CAP. XLIX.

His igitur ornamentis suam ciuitatem illustrauit. Urbem autem, quæ in Bithynia facile primas fert, pari ratione ecclesia magna & insigni, monumenti loco, sumptu ex suis thesauris suppeditato honorauit: ibique seruatori suo contra hostes
& ad-

EUSEBII DE VITA

& aduersarios Dei, præclara victoriæ erexit trophæa. Ciuitates item, quæ apud cæteras gentes videbantur, vel maximè propter splendorem excellere, templis egregiis magnificisque exornandas curauit: sicut ex præcipua vrbe totius orientis, quæ nomen traxit ab Antiocho, cõstare poterit. In qua tanquam in ciuitate illius gentis ac regionis primaria, ecclesiam tum propter amplitudinem, tum propter pulchritudinem maximè eximiam Deo dicauit: quippe vniuersum templum longis porticibus extrinsecus adiectis circumdedit: sanctuarium autem interiorius ad infinitam erexit altitudinem: quod quidem ad speciem solii octangularis fabricatum, multis ædiculis exedrisque vndique constructis, compluribus item tabulatis super terram eminentibus, denique fornicibus subter eandem abditis, ex omni parte circumsepta fuit. Quam etiam permagna auri ærisq; copia, & reliquæ prætiolosæ materiæ ornamentis decorauit.

Quod apud quercum Mambre ecclesiam fieri iusserit.

CAP. L.

Ista quidem erant augustissima templa ab imperatore Ithactenus consecrata. Verùm, vt audiuerat ipsum seruatorem, qui nuper in mundo versatus fuisset, etiam olim sanctis viris ex Palæstina propter quercum Mambre (sic enim appellabatur) Diuinitus apparuisse, ibi quoque Deo viso templum exedificari mandat. Gentiũ ergo præfectis imperatoris voluntas per literas ad singulos scriptas significata est: quæ eos admonuit, vt quod esset imperatum, illico ad exitum perduceretur. Nobis etiam, qui hanc historiam literis mandamus, epistolam accuratius scriptam misit. Cuius exemplar, mihi consentaneum videtur huic præsentis sermoni adnectere, quò imperatoris sanctissimi studium & diligentia plenius intelligatur. Proinde quo liberè pro his, quæ gesta acceperat, nobiscum expostularet, ista totidem verbis perscripsit.

Victor

*Victor Constantinus, Max. Aug. Macario & ceteris Pa-
lestinae Episcopis S.*

*Constantini de Mambra literæ ad Macarium, & quod
ibidem seruator noster Abrahæ visus sit.*

CAP. LI.

Est hoc vnum maximum meæ sanctissimæ sollicitudi-
nis erga vos beneficium, vt quorundam nefando-
rum hominum amentiam, quæ hactenus apud vos in
obsuro latuerit, per literas vobis significem: quò licet
quidem serò, necessario tamen, erratum segnitie negle-
ctum, diligentia rectè probeque corrigatur. Permagna
enim profecto impietas est, vt loca sancta nefandorum
scelerum maculis contaminentur. At quidnam est, fra-
tres charissimi, quod cum vestram solertiam præterie-
rit, mea etiam, quam dixi, sollicitudo propter obseruan-
tiam, qua deum veneror, possit silentio prætermittere?
Locum, qui, propter quercum Mambre dicitur, in quo
Abrahamum domicilium habuisse cognoscimus, variis
modis à quibusdam superstitioni deditis inquinari fe-
runt. Idola enim, quæ nullo non vastationis genere dele-
ri debent, in illo erecta esse, & altare prope locatum, &
impuras victimas sine intermissione immolari. Quapro-
pter cum illud & ab imperio nostro alienum, & indignum
loci sanctitate videatur, vestram grauitatem certio-
rem fieri velim, à nobis per literas Acatio illustrissimo comi-
ti, amico nostro significatum esse, vt absque cunctatio-
ne, & idola, quæ in loco prædicto reperta fuerint, ig-
nis tradantur incendio, & altare sedibus conuulsum e-
uertatur. Quinetiam neminem non, qui post nostrum man-
datum aliquid impietatis in huiusmodi loco audeat ad-
mittere, supplicio coercendum statuimus: quem sane lo-
cum decreuimus eximia templi structura adornare, vt
confessus, dignus sanctis viris in eo deinceps existat.
Quod si quicquam contra hoc mandatù cõmitti accide-
rit, par est, vt absque mora nostra clemètia per vestras li-
teras certior fiat, quò nostro mandato qui illud violasse
deprehensus fuerit, summo afficiatur supplicio. Non
Nā enim

EVSEBII DE VITA

enim ignoratis illic primum deum, omnium rerum rectorem tum apparuisse Abrahamo, tum cum eo sermonem contulisse. Illic etiam primum sacrosanctæ legis cultum & obseruationem initium habuisse. Illic primum ipsum seruatorem cum duobus angelis seipsum clementer & benignè Abrahamo ostendisse. Illic deum cepisse ab hominibus videri. Illic prædixisse Abrahamo de semine suo futuro, ac confestim promissum præstitisse. Illic prædicasse eum plurimarum gentium patrem futurum. Quæ cum ita sint, æquum est, meo quidem iudicio, vestra cura ac diligentia prouideri, vt tum locus iste purus & integer a labe conseruetur, tum ad pristinam reuocetur sanctimoniam, quò aliud nihil in eo præter cultum Deo omnipotenti, moderatori omnium, & seruatori nostro decorum consentaneumque peragatur. Quod quidem studiose & decenter à vobis obseruari conuenit. Siquidem vestra grauitas, sicut mihi pro certo persuasum habeo, ea quæ cum vero cultu & religione in primis cohæret, alacri studio explere desiderat. Deus vos, fratres chariss. incolumes seruet.

Eidolorum delubra cum Statuis vndique deruuntur.

CAP. LII.

Ista omnia imperator ad salutaris Dei virtutis gloriam illustrandam perficere admodum elaborauit: hocque pacto non solum seruatorem suum magno affecit honore, verum etiam superstitiosum gentium errorem, omnibus modis coarguit. Itaque quorundam delubrorum vestibula, eius mandato in quaque ciuitate nudata, portæque dirutæ. Aliorum tectum cum laquearibus, regulis ablatis, deturbatum. Aliorum insignia monumenta ex ære fabricata (in quibus veterum error longo iam temporis spacio se insolenter iactasset) in foro Ciuitatis imperatoris nomine nuncupatæ omnibus palàm proposita, vt intuentium oculis pro turpi spectaculo subiicerentur. Hic Pythius, illic Sminthius, in ipso circo tripodes delphici. Heliconides Musæ in palatio. Quinetiam eadem ipsa ciuitas impetatoris nomine, vti modi dixi, appellata,
tota

tota simulachris, quæ erant apud quasque gentes diis consecrata, & ex ære artificiose elaborata, passim refer-
 ta fuit. Atque his ipsis simulachris deorum nomine ere-
 ctis, quibus homines erroris morbo oppressi, infinitas
 hecatombas, victimasque igne crematas frustra obtulif-
 sent, seroque tandem sapere didicissent, tanquam ludi-
 cris rebus ad risum iocunque spectatorum imperator v-
 sus est. In statuis vero aureis aliam quandam viam & ra-
 tionem secutus est. Nam vt primum intellexit multitudi-
 nem, instar stultorum infantium, illas erroris tanquam
 laruas ex aurea argenteaque materia effictas, temere ex-
 timescentem, eas e medio penitus tollendas, velut lapi-
 des ante pedes incedentium in tenebris ad impingen-
 dum proiectos putauit: viamque regiam, que plana &
 æquabilis est, omnibus in posterum patefaciendam.
 Ista igitur animo complexus, non armata manu, aut in-
 genti exercitu ad has res corrigendas sibi opus esse, sed
 vnum & alterum ex illis quos spectatos habebat, ad hoc
 munus subeundum satis habere virium arbitratus est:
 quos vna eademque autoritate donatos ad singulas
 gentes misit. Illi autem tum singulari imperatoris san-
 ctimonia, tum sua ipsorum in deum pietate freti, per me-
 diam plebem, perque medium populum multitudine in-
 finitum proficiscentes, in singulis vrbibus, regionibusque
 errorem longinquo tempore inueteratum omnino
 profligarunt: ac primum ipsos idolorum sacerdotes ma-
 gna cum irrisione & turpitudine suos ipsorum deos ex
 tenebricosis recessibus in lucem proferre mandarunt:
 deinde exteriori illorum effigie delecta, etiam interio-
 ris formæ colore obductæ deformitatem ante oculos
 omnium statuerunt: tum illis abrasis, materiæ partem, que
 videbatur, habere aliquid bonitatis, fornace & igni pro-
 barunt, eamque reseruarunt in tuto collocatam: quæ ve-
 ro vilis erat, & ad nullam rem utilis, superstitionis ad
 memoriam suæ turpitudinis largiti sunt. Porro
 autem hoc quod sequitur, non multum huic dissimile,
 ab isto imperatore admirabili, gestum fuit. Post-
 quam vero simulachra mortua ex præciosa materia,
 conflata, ad hunc modum, quem dixi, expoliauerat,

N n 2 reliquas

EUSEBII DE VITA

reliquas ad perpetuandam hominum memoriam erectas, quæ ex ære fabricatæ erant, aggressus est: deosque, quos veteres fabulæ celebrant, funibus ex pilis contextis constrictos abstrahendos curauit.

*Dæmonis fani apud Aphacos, gentem scilicet Phœnicie
euerfio, & turpitudinis ibidem abolitio.*

CAP. LIII.

PRæterea regio suo obtutu, tanquam clara face accensa, sedulo lustrauit, ne vllæ erroris reliquæ vsquam delitescerent. Quemadmodum enim aquila in superiora aeris loca subuolans, res in terra longissimo intervallo ab se distantes acutissime cernit: sic iste dum in regali palatio, quod in præclara illa vrbe ab ipso ædificatum est, versabatur, ex eo, velut è specula periculosum quoddam rete, quo animæ hominum illaqueabantur, in gente Phœnicum latitare dispexit, nemus videlicet, & delubrum turpi & flagitioso Veneris dæmoni dedicatum, non in media aliqua ciuitate, non in foro, non in plateis (vt multa, quæ in vrbibus ornatus gratia magno splendore decorantur) sed extra semitam, extra triuia, extra viam publicam, in summo vertice montis Libani inter arbusta collocatum. Erat tanquam schola quædam nequitia iis, qui erant libidini dediti, quiq; nimia licentia corpus labefactauerant suum corruperantque. Nam quidam molles & effœminati viri, non viri reuera, pudore prorsus exuto, instar mulierum turpissima contagione se ipsi inficientes, dæmonem placabant. Scelerati præterea & nefarii mulierum congressus, clandestinæ falsorum connubiorum corruptelæ, infanda & turpia facinora in eo delubro, vtpote in loco impuro & fœdo admissa erant. Nec quisquã fuit, qui in hæc scelera animaduerteret, propterea quod ex viris grauibus & honestis nemo illuc audebat accedere. Verum imperatorem eximium turpia facinora illic edita latere non poterant. Quibus quidem regia sua prouidentia indagatis erutisque, indignum censuit, vt solis splendor eiusmodi delubrum intueretur. Proinde vniuersum illud cum ip-
sis

sis statuis & monumentis funditus deleri iussit. Extemplo igitur imperatoris mandato machinamenta, quibus petulans & lasciuus error propugnabatur, penitus euersa sunt. Quippe militum manus loco purgando operam nauauit. Qui autem ad hoc vsque tempus luxuria diffuissent imperatoris minis perterriti, continentiam deinceps modestiamque colere didicerunt. Non dissimili ratione etiam superstitiosi Gentiles, qui erant opinione sapientes, re ipsa suam ipsorum inanitatem animaduertere ceperunt.

Aesculapii apud AEGas demolitio.
CAP. LIIII.

VBi namque error eorum, qui inter Cilices sapientes videbantur, in demone ibi colendo longius serpsit, infinitis super eo tanquam conseruatore & medico propterea in admirationem traductis, quod interdum dormientibus apparuit, nonnunquam egrotantium corpora morbis releuauit (erat hic sine dubio animorum corruptor, quippe qui homines incalidos a vero seruatore abstraxisset, & res verisimiles efficiendo ad impiam peruersitatem rapuisset) imperator, qui deum zelum, verè seruatorem sibi ad defensionem semper proponebat, istud delubrum deiici soloque aequari mandauit. Ac res illa admiranda, nobilium philosophorum celebrata sermonibus, quæ latebris abdita, non daemone, neque Dei, sed erroris cuiusdam speciem, plurimis & diuturnis temporum curriculis, hominum animos in fraudem illicientis, perspicuè representauit, solo nutu & significatione, manu militari disturbata, humique prostrata iacuit. Qui enim Deus alios malis eripere, calamitate leuare simulauerat, non magis iam remedium ad sui propugnationem reperire potuit, quàm cum, uti in fabulis est, fulmine percussus interiit. Verum præclara officia, quæ in hac re imperator noster ad Dei gloriam obiit, non inter fabulas numeranda sunt: siquidem illustri & testata ipsius seruatoris virtute, delubrum illud radicitus sic euersum fuit, ut insanie amentiaque, quæ

*Vid. Sor.
2cm. fol
23. a.*

*Aescula
pius.*

*Aescula
pius.*

N n 3 illic

EVSEBII DE VITA

illic antea oberrauerat, ne vestigium quidem iam relictum esset.

Quomodo gentiles damnatis simulachris ad cognitionem dei conuersi sunt.

CAP. LV.

EX omnibus igitur, qui ante illud tempus se superstitione obligassent, cum errorem suum patefactum & perspicue refutatum oculis cernerent, cumque delubrorum & statuarum ubique vastitatem reipsa intuerentur, alii ad salutare Dei verbum se totos conferre, alii, licet non illud ipsum agerent, patriam tamen & auitam inscitiam improbare, & quos olim Deos existimauerant, risu & ludibrio insectari ceperunt. Ac quidem, quæso, ita in animum inducerent, cum immensam illam nequitiam interius latentem, exteriori quadam statuarum specie obductam satis manifestò perspicerent? Aut enim extinctorum cadauerum ossa, exiccateque caluæ versutis præstigiatorum dolis callidè oblecta, aut sordidæ lacerateque vestes horrida & impura foeditate farcitæ, aut congeries ex fœno & stipula collecta suberant. Quæ cum in simulachra inanima congesta conspiciantur, vehementer & suam, & patrum suorum amentiam incusarunt: præsertim cum planè intellexissent, neminè in illis abditis recessibus, aut in ipsis statuis, vel dæmonem, vel ariolum, vel deum, vel vatem, sicuti sibi antea persuauerant, tanquam habitatorem residere: imò vero ne obscurum quidem & umbratile spectrum superesse. Quapropter illis, qui erant ab imperatore ad id negotii delegati, ad omne obscurum antrum, omnemque latentem & apertum recessum facilis patebat aditus. Quinetiam adyta, ad quæ accedere fas non erat, & intima sacraria pedibus militum proterebantur, adeo ut mentis cæcitas, quæ longinquo temporis spacio vniuersos Gentiles occupauisset, horum opere & labore perspicue deprehensa, in omnium oculis defigeretur.

Quomodo

*Quomodo Constantinus Heliopoli, statua Veneris solo æquata, pri-
mus omnium ecclesiam construxerit.*

CAP. LVI.

ATque ut ista imperatoris præclare recteque factis ac-
cepta referri debent, sic ea quoque, quæ particula-
tim apud singulas gentes ab ipso erant administra-
ta: ut illud, quod Heliopoli Phœniciaë factum est. In qua
vrbe nonnulli obscænam & libidinofam voluptatem
pro dea venerantes, simulatione religionis, vxoribus &
filiabus itupri admittendi facultatem, nulla habita pudo-
ris ratione concesserunt. Cæterum iam lex noua, ple-
na modestiæ & castimonix ab imperatore promulgata
est, quæ iubet, ne quis eorum, vllum flagitium ibi more
positum vsurpatumque deinceps audeat committere.
His rursus documenta scriptis mandata, proposuit, qua-
si fuisset ob hanc causam potissimum à Deo missus, ut
omnes homines temperantiæ legibus institueret. Quam-
obrem non est dedignatus cum his per literas suas fami-
liariter colloqui, eosque cohortari, ut se ad Dei opti-
max, cognitionem maturè transferrent. Atque in eo lo-
co etiam eius dictis facta verè & appositè responderunt:
quippe apud istos etiam templi amplissimi fundamenta
iecit, ita ut quod ab omni seculorum memoria non sit
auditione acceptum, hoc iam ipsa re perfectum esset: ni-
mirum ut ciuitas eorum, qui superstitione fuissent occæ-
cati, dei efficeretur ecclesia, præbyteris, diaconisque
compleretur, & episcopus deo omnium rectori conse-
cratus, illis præsideret. Præterea imperator animo sedu-
lo prospiciens, uti quàm plurimi ad Dei verbum se con-
ferrent, ea, quæ ad subleuandos pauperes pertinebant,
copiose suppeditauit. Atque hac ratione ad salutarem
Christi disciplinam eos se properè recipere impulit,
verbis ferè cum Paulo dicente consentiens: siue
per occasionem, siue per veritatem Christus annun-
tiatur.

Philip. i.

EVSEBII DE VITA

De tumultu propter Eustatium Antiochia suscitato.

CAP. LVII.

Verum interea temporis, cum omnes vitam iucundā degerent, & ecclesia Dei passim apud omnes gentes, omni ratione esset tanquam in sublime sublata, rursus inuidus dæmon, qui rebus solet honestis insidiari, ob tantam bonorum prosperitatem ad bilem commotus est: ac quoniam suspicabatur, ipsum imperatorem nostro tumultu, & perturbata omnium rerū confusione exulceratum, ab alienato animo in nos futurum, idcirco dissensionis face accensa, ecclesiam Antiochenorum sic tragicis dilaceravit calamitatibus, ut parum abesset, quin uersa civitas funditus fuisset excisa. In duas enim factiones populus ecclesiæ diuisus est: quippe plebs, magistratus, & milites præsidarii, more hostium, vsque eo concitati fuerunt, ut si non quædam Dei prouidentia, metusq; ab imperatore ipsorum animis incussus, multitudinis impetus cōpressisset, & iterum eiusdem lenitas, instar conseruatoris & medici animorū, orationis suauitate illis, cōtentionis morbo diuexatis, medicinā attulisset, gladios ipsi in se mutuò distrinxissent. Quapropter ex illis viris, qui & propter virtutem satis spectati erant, & propter præstantiam honore comitum affecti, vnum fidelissimū legatū misit, quò lenius & benignius cum populo ageret. Literisq; eos hortatus est, ut in eas res, quæ ad pacem inter ipsos mutuò facerent, attenta cogitatione incumbere: quin etiam quo pacto pietatis officia decenter exequerentur, perdocuit. persuasit etiam illis, imò per litteras ad eos scriptas deprecatus est, uti ipse seditionis causam audire possit. Quas quidem literas (quæ & singularis doctrinæ plurimum, & utilitatis non minus continent) si non calumniæ notam, his qui erant in crimen vocati, inuisse videri potuissem, in præsentem historiam contulisset. Quocirca istas missas faciam, quippe cum malorum memoriam minime refricandam putem: easque solū, in hunc sermonē includā, quas quidē imperator, ut pote ex hominū cōcordia permultū animo capiēs voluptatis, perscripsit: in quibus Antiochenos cohortabatur,

v̄

vt episcopum alterius ecclesiæ, sub quo pacem facerent, appetere neutiquam in animum inducerent, sed ecclesiæ instituto & more, eum sibi deligerent pastorem, quem communis omnium seruator illis cõmonstraret. Ad populum igitur Antiochiæ & episcopos, separatim quæ sequuntur epistolas scripsit.

Victor Constantinus, Max. Aug. Populo Antiocheno. S.

Constantini ad populum Antiochenum literæ, ne Eusebium Cesaria abstraherent, sed alium quærerent.

CAP. LVIII.

Intelligis hanc epistolam & alteram que sequitur epistolam eam quam scripsit ad Eusebium.

Vestra concordia aliis omnibus, qui consilio & sapientia multum pollent, pergrata futura esset, tū mihi imprimis, qui partim lege diuina, & vestra pia vitæ ratione, partim vestris erga me studiis prouocatus, vos, fratres, sempiterna beneuolentiâ complexus sum. Et cum hoc sit reuera verum à rebus honestis fructū percipere, nimirum vt in omnibus, quæ quisque molitur, recta & integra animi cogitatione vtatur, quid quæso est, quod tantoperè vobis possit conuenire? Nec cuiquam mirum videatur, si veritatem vobis dixero, quæ amicitiam potius erga me, quàm odium in vestris animis parere debet. Atque inter vos fratres, quos vna eademquæ animorum affectio sinceraquæ mens, recto itinere quasi digito demonstrato, ad Deum deducit, & in puram sanctamque eius ecclesiam, velut ciues ascribit, quid præstabilius esse poterit, quàm vt cum omnes res vobis prospere, & ad voluntatem fluant, concordiam & animorum tranquillitatem egregie amplexamini: idque maxime cum & diuinæ legis disciplina vestram voluntatem ad vitam rectè honesteq; moderandam impellat, & nos tam vehementer expetamus, vestrum iudicium sic ratione confirmare, vt de omnibus rebus verè sincerequæ decernatis. At fortasse vobis non nihil videtur afferre admirationis, quid tandem hoc orationis meæ initium voluerit. Idcirco causam illius dicēdo explicare nec recusō, nec inficio. Fateor equidem me literas quasdam perlegisse, in quibus ex illustri laudum ac testimoniorum præconio, quo tantoperè

EVSEBII DE VITA

copere extulisti Eusebiū episcopum Cæsariæ (quem eti-
 am ipse eruditionis, & modestiæ causâ plurimi faciendū
 iam diu existimaui) plane animaduvertebam, vos magno
 studio erga illum incendi, & velle libenter eū vestrę vr-
 bis episcopum constituere. Quantū putatis me animo a-
 gitasse, quam curam vt vestro studio satisfactū esset sus-
 cepisse, dū ad optimum virum conquirendū, qui vestrum
 episcopatū capesseret, accurata cogitatione incumberē.
 Te o fides alina (quæ quidem ex verbo & Doctrina ser-
 uatoris, tanquā exemplar sanctæ sincereque viuendi
 nobis proponis, quæque etiam peregre vitiosis homini-
 bus, ipsa resisteres, si non tua virtus talis esset, vt nul-
 lo modo potestatem cuiquā facias, ea ad quæ stant per-
 ditæ abducendi) te, inquam in hac causâ testem cito.
 Mihi sane is potissimum in hac controuersia victori-
 am consequi videbitur, qui pacis & concordie studio
 flagrat maxime: quippe cum neminem reperias, qui
 non ex pace, vbi eam nihil indecori asferre putet ma-
 gnā animo capiat oblectationem. Proinde illud à vo-
 bis quæso, fratres, vt quoniam pro cupiditate rerum,
 à nobis expetitarum explenda, aliis etiam è fratribus i-
 gnominie & contumelie nota inuisa est, idcirco dein-
 ceps illa confectemur, quæ fidem nostram omni suspi-
 cione & infamia penitus liberet. Ego vero quanquā
 hominem, qui à vobis & tantis honoris ornamentis de-
 corandus, & tanto amore ac benevolentia complecten-
 dus iudicatur, laudo plurimum, tamen ecclesiæ canon,
 qui singulis ratus & stabilis debet manere, non ob eam
 causam infringendus aut debilitandus est, vt singulorum,
 sententiis separatim satisfactum sit, & vniuersi, quod ex-
 petant, assequantur: sed in ancipiti & controuersa dis-
 ceptione, in qua viri huius virtutes cum aliorum com-
 parantur non vnum sed plures liberè, quid sentiant, elo-
 qui oportet: propterea quod cum honores ecclesiasti-
 ci in eo loco & statu sint, vt in illis mandandis nihil in-
 sit vel perturbacionis vel discordie omnium suffragia simi-
 lites sint, & ex æquo omnino expetenda. Neque profe-
 ctò rationi consentaneum est, vt propositum vestrum,
 susceptumque de Eusebio deligendo consilium, præ-
 iudi-

iudicium contra alterum fiat: quippe cum nulli, siue abie-
 ctiores illi sunt, siue illustriores, qui sincere & ex animo
 similiter diuina praecepta ac disciplinam approbant ob-
 seruantq; vlla in re per communem eiusdem disciplinae
 legē, aliis inferiores putari debeāt. Porro autē, si id quod
 planē verū est, ingenuē fateri volumus, concedendū est
 necessario, quod Eusebiū nō ipsius volūtate vobis acqre-
 re, sed vi potius à Cæsaria abducere conamini: quod pro-
 fecto violētiae potius est, q̄ electionis legitimae. Atq; siue
 isto modo, siue secus multitudo sentit, ipse liberē & auda-
 cter affirmare audeo, hāc rē nō leuē & exiguū tumultū il-
 lū quidē excitaturā, sed eā contentionis subministraturā
 materiā, quae efficiet, vt vnus vestrum alteri crimina ob-
 iectare magnopere laborauerit. Nam perinde facitis atq;
 oues, quae cum ob consuetam pastoris curationem, per
 negligentiam ad deteriore partem prolapsam, priore
 educatione destitutae sunt, fruges vastare, & ita perspi-
 cue quid dentium suorum natura & vis valeat, ostende-
 re solent. Quae num ita se habeant, & nos neutiquam o-
 pinione fallamur, vestrum est, fratres (multa enim &
 magna ipsa prima deliberatione animis vestris se offe-
 rent) vobiscum diligenter considerare. Ac primum om-
 niū ecquid de ingenio & mutuo inter vos amore, detra-
 ctū videatur? Deinde quod qui consentientibus hominū
 prudenter de ipso deligendo deliberantiū, suffragiis ad
 episcopatus dignitatem ascendat, diuino iudicio veros
 ex ea fructus percipiturus est, atq; adeo non vulgare be-
 neficium propterea consecuturus, quod vestro omnium
 cōsensu illustre probitatis testimoniū sibi tributū habe-
 at. Postremò, vt vos, sicut vestrae cōsuetudinis est, a qua
 & incorrupta mente in homine conquirendo, qui vobis
 opus fuerit, diligētē operā nauatis, omni seditioso & tur-
 bulento tumultu compresso. Nam tumultus semper
 iniquus esse, & ex odiosa variorum hominum inter se
 comparatione, non scintillae exiguae, sed magna in-
 uidiae incendia excitari solent. Verū vt tandem
 finem dicendi faciam, ita Deo placeam, & ita ve-
 strum causa, vt optatis, vitam mihi suppetat, sicut
 & vos anno & tranquillum pacis quasi portum in quo
 animi

EUSEBII DE VITA

animi vestri conquiescant, vobis exopto: ex quo portu, fordibus seditionis præteritæ eiectis, pacato mentis statu concordiam in earum locum inducite: vexillū quoq; firmæ dilectionis, in nauigio animorum vestrorum erigite: & cursū cœlestem ad lucem æternitatis, gubernaculis, vt ita dicam, ferreis robustisque rectum tenete. Atq; ea ratione illud integrum & incorruptū deinceps fore putatote, quod discordia erat antea labefactatum. Nam sordes seditionis, quæ nauem antè propè corruerant, vniuersæ ex animis vestris, tanquam ex sentina iam spero exhaustæ sunt. Quocirca iam consilio prouidete, vt is rerum omnium status sit, vti nihil in posterum, quod ex vsu ecclesiæ non sit, inconsulta & vana contentione, vel suscipiatur, vel ratum fiat. Deus vos, charissimi fratres, seruet incolumes. Imperatoris epistola ad nos de Episcopatu Antiocheno à nobis repudiato.

Victor Constantinus, Max. Aug. Eusebio. S.

Constantini ad Eusebium literæ, quem laudat quod Antiochiam recusauerat. CAP. LIX.

Epistolam tuam legi diligentissime, ex qua ecclesiæ canonem exquisite abs te seruatum intellexi. In his namque persistere, quæ Deo grata, quæq; traditioni apostolicæ consentanea videtur, permagnæ pietatis est. Ac sic putato, te in hoc ipso plane beatum, quod totius (propè dixerim) orbis terrarum testimonio dignus iudicatus sis, qui vniuersæ ecclesiæ episcopatu perfungaris: & huic tuæ felicitati reuera quasi accessionem adiunctam, quòd omnes ea tui cupiditate ducantur, vt te velint esse apud se. Porrò abs te prudenter sane factū est, quòd & domini mandatum apostolicumque ecclesiæ canonem seruare decreuisti, episcopatum ecclesiæ Antiochenæ prorsus repudiando, & in eo episcopatu fungèdo permanere laborasti, quem ab initio Dei voluntate suscepisses. Hac de re literas dedi cum ad populum, tum ad alios ecclesiæ ministros: qui quidem de eadem etiam ipsi scripserant ad me, suamq; sententiã declarauerant. Quas quidem literas, cum tua sanctitas perlegerit, facile intel-
liget,

liget, me cum iustitia ipsa illis contradicere videret, diuina quadam impulsione ad eos rescripsisse. Quorū concilio tuam interesse prudentiā opus est, vt hoc quicquid sit negocii, in Antiochena ecclesia, recta ratione transigatur. Deus te, frater charissime conseruet.

Victor Constantinus Max. Aug. Theodoto, Theodoro, Narcisso, Aetio, Alpheo, & ceteris episcopis, qui sunt Antiochiæ S.

Constantinus scribit ad Synodum, ne Eusebium Cæsaria auellant. CAP. LX.

Literas à vestra prudentia ad me scriptas perlegi, & prudens Eusebii collegæ vestri institutum ac sententiam in eisdem à vobis declaratam admodū approbavi, quæq; gerebantur omnia, partim ex vestris, partim ex Acacii, & Strategii clarissimorum comitum epistolis cognoui. Ac cum rationem accuratè mecū iniuissem, ad populum Antiochenum, quid Deo acceptum, quidq; ecclesiæ consentaneum foret, epistola scripsi: cuius exemplar his literis subiungendum præcepi: vti vos intelligatis, quid tandem ipse iuris æquitatisq; causa adductus, ad populum Antiochenum scripserim. Ac quum literæ vestræ hoc complectebantur, vt cum populi tū vestro prudenti consilio & instiruto, Eusebius, sanctissimus Cæsariensis ecclesiæ episcopus, Antiochenæ præfideret ecclesiæ, eiusque curam susciperet, oportebat & Eusebij literas, quæ decretum ecclesiæ maxime obseruare videbatur, & meam simul sententiam vestræ prudentiæ ostendere. Et quoniam Euphronius presbyter ex vrbe Cæsaria Capadociæ ortus, & Georgius Arethusiorum itidem presbyter (quem Alexāder ad presbyterii ordinē Alexandriae euexerat) viri propter fidei integritatem planè spectatissimi, ad me forte fortuna venerunt, idcirco relictum videbatur, vt non solum hos, qui sunt ad episcopatum petendum designati, sed alios etiam, quos vos ipsi ad episcopatus honorem capeendum dignos iudicaueritis vestræ prudentiæ significare, vti decernatis ea, quæ cum apostolorum traditione penitus consentiant. Quibus hominibus vobis iam oportune & commodè suppeditatis,

ditatis,

EUSEBII DE VITA

ditatis, vestra prudentia ex ecclesie canone & traditio-
ne apostolica ita vestram poterit electionem moderari,
vti ecclesiastica disciplina ratio prescribit. Deus vos
fratres, chari diu seruet incolumes. Ista cum imperator
ecclesiarum presidibus precipisset, hortatus est, vt om-
nia ad laudem diuini verbi illustrandam exequerentur.

Quomodo studuerit hereses extirpare.

CAP. LXI.

Mat. 7.

Postquam ecclesiam Dei, sublatis e medio discordiis,
in tranquillo statu collocauerat, inde digressus, aliud
impiorum hominum genus, tanquam latens venenu,
humanae vitae paratum, comprimendum censuit. Isti cor-
ruptores quidam erant, qui honestatis specie & simula-
tione ciuitates labefactabant. Eos vero pseudoprophetas,
& lupos rapaces seruatoris vox diuinitus varicinando
nuncupauit ad hunc modum: Attendite a pseudopro-
phetis, qui venient ad vos in vestimentis ouium, intus
autem sunt lupi rapaces: a fructibus eorum, cognosce-
tis eos. Edictum igitur Imperatoris, quod ad prouin-
ciarum praefectos missum fuit, vniuersum illud homi-
num genus grauitate infectatum est. Et praeter ipsum edi-
ctum, imperator etiam salutarem admonitione illis ipsis
proposuit, hortatus admodum, vt mature respicerent.
Nam asseruit illos ecclesiam Dei salutis portum habere,
quo se reciperent. Attende ergo quo pacto per literas
cum illis sermonem contulerit.

Victor Constantinus Max. Aug. Hereticis.

Constantini contra hereticos edictum.

CAP. LXII.

*Arrianos no
comincentur
idcoqz auctor
eius de sectis
no fuisse*

Cognoscite iam per legem hanc, quae a me sancita
Cest, o Nouatiani, Valentiniani, Marcionista, Paulia-
ni, quiq; Cataphrigum nomen usurpatis, & omnes
omnino, qui per conspirationes a vobis constatas, ha-
ereses & sectas etiam atque etiam augere conamini,
cognos-

cognoscite inquam quibus mendacis vestrae doctrinae
 inanita implicata teneatur, & quatenus pestiferis qui-
 busdam venenis vestra usque eo inficiatur disciplina,
 ut per eam integri ac valentes ad morbum, vini autem
 ad sempiternum interitum abstrahantur. O veritatis
 inimici, hostes vitae, internecionis authores & consi-
 liarii, omnia apud vos veritati contraria, turpibus
 consentientia maleficiis, ineptiis, & commentitiis fabu-
 lis exultantia. Quibus certe mendacia struitis, pre-
 mitis infantes, fidelibus veritatis lucem denegatis.
 Nam falsa visione & specie pietatis semper delin-
 quentes, omnia contagione vestra contaminatis con-
 scientias integras & labe vacuas lethalibus plagis vul-
 neratis: ipsum diem, pene dixerim, hominum oculis
 adimitis. At quid attinet singula persequi, cum de
 vestris flagitiis, sicut eorum natura postulat, dicere
 neque temporibus angustia, neque occupationes, qui-
 bus districti sumus, sinunt. Nam scelera vestra adeo
 grandia, adeo immensa sunt, adeo etiam turpia &
 omni crudelitate redundantia, ut dies integer ad ea ex-
 plicanda non sufficeret. Imo vero ab huiusmodi re-
 bus aures abducere oculosque auertere conuenit, ne
 singulorum explanatione, sincera & incorrupta fi-
 dei nostrae professio commaculetur. Quid ergo? pa-
 tiemur ne eiusmodi malorum contagionem longius
 serpere? praeserim cum longa dilatio faciat, ut sani ac
 valentes ea tanquam pestifero morbo inficiantur? Cur
 igitur non cum maxima celeritate eiusmodi prauitatis,
 ut ita dicam radices, animaduersione & poena publica
 amputamus?

*De tollendis locis illis, ubi conuentus hereticorum celebrari
 consueuerant. CAP. LXIII. In Hereticos
 edictum*

ATrque quò ista vestrae pestis pernicies longius
 grassari impediatur, per hanc legem mandamus,
 ne quis vestrum post hac conuentus cogere au-
 deat. Et propterea etiam iubemus ut vniuersae aedes
 vestrae, in quibus congressus illos celebrare consueuistis,
 penitus

EUSEBII DE VITA

penitus euertantur: & hæc cautio eo vim suam porrigat, vt non modo non in publicis, sed ne in priuatis quidem ædificiis, aut in locis vllis separatis, huius vestræ superstiosæ amentię factiones coeant. At vero, quod multo præstabilius est, si qui vestrum verę & syncerę religionis curam habeant, ad catholicam ecclesiam reuertantur, & eius sanctitatis sint participes, per quam poterūt ad veritatē peruenire fraudulenta vestræ peruersæ mentis astutia, hoc est, scelerata & perdita hæreticorum & schismaticorum seditio, omnino ab hac prospera temporū nostrorum conditione seiungatur. Nostræ enim prosperæ, ac beatæ vitæ rationi qua Dei beneficio fruimur, est admodum consentaneum, vt qui ætatem bona spe sustentatam degant, ab omni vago & cæco errore ad rectam viam à tenebris ad lucem, ab inscitia ad veritatē, à morte denique ad salutem traducantur. Ac quo prouisio, hæc in curandis erroribus robur & firmitatem sibi necessariam assequatur mandauimus, vt supra dictū est, vt omnia superstitionis vestrę loca, in quibus conuenire soleatis, omnia dico hæreticorum templa (si modo templa appellare conuenit) sine recusatione aut controuersia diruantur, & diruta, absque mora catholicæ tradantur ecclesiæ: reliqua loca publico reip. vsui addicantur, ne vlla in posterum vobis conuentus celebrandi relinquatur facultas. Sit igitur hoc ratum statutumque, vt post hunc diem in nullo loco vel publico, vel priuato, nefarij vestri conuentus in vnum coire audeant.

Quomodo complures hæretici, post nepharios apud ipsos libros inuentos, ad ecclesiam catholicam redierint.

CAP. LXIIII.

AD hunc modum occultæ quasi latebræ & recessus eorum, qui alienam ab ecclesia catholica doctrinam & opinionem tenebant, imperatorio edicto euoluti patuerunt: bestię etiam immanes, quæ huius erant impietatis authores exactæ. Ex illis verò, qui essent istorum impulsu in fraudem & errorem inducti, alii imperatoris minis perterriti, fallaci & fucata specie in ecclesiã obrepere

obrepere cœperunt, temporum conditioni callidè & dissimulanter cedentes: ac quoniam lex hominum libros persecrari iusserat, tandem manifestò deprehensi fuerunt hi, qui vetitas & interdictas illas artes ad hominum perniciem comparatas consecrati fuissent: qua de re omnibus, vt dicitur, opibus viribusq; elaborabant, vt simulatione sibi salutem adipiscerentur. Alij fortè ad spem, quæ in Deo opt. max. poni debet, vere & ex animo se transferre. Quos, cum ecclesiarum præfides accurate internoscere studerent, alteros ouium pellibus obtectos, adumbrata specie se insinuare conantes, procul amandarunt: alteros vero, qui idem integra & incorrupta mente instituerent, vbi temporis longinquitate explorando, de illis factis exquisitè periculum fecissent, in multitudinem ascitiorum ascripserunt. Hoc modo cum illis, qui alienam ab ecclesia opinionem & doctrinam sequebatur, actum est. Alios autem, qui dum in eorum dogmatum disciplina versabantur nihil concepissent impietatis, sed schismaticorum culpa se temerè à communi ecclesie congregatione & frequentia seiunxissent, abiecta omni cunctatione in ecclesiam receperunt. Hi igitur gregatim, tanquam ex Colonia reuertentes, suam recuperarunt patriam, & ecclesiam matrem agnouerunt. A qua diu aberrantes, cum gaudio & lætitia ad eam redierunt, membraq; communis corporis fuere in vnum coagmentata & concordie quasi compagibus firme copulata: Solaq; catholica Dei ecclesia in se coalescens, tum resplenduit, cum nusquam gentium vel hæreticæ vel schismaticæ factionis vestigium reliquum quidem esset. Cuius præclari facinoris causam, imperator Deo (cui solus ex omnibus imperatoribus qui aliquando extitissent curæ erat) acceptam planè retulit.

Tertij libri finis.

00 EV-

EVSEBII PAM-
PHILI EPISCOPI CAESA-
RIAE PALESTINAE, DE VITA
Dini Constantini Imperatoris,
Liber quartus.

*Quemadmodum muneribus & dignitatum access-
sionibus multos honorifice affecerit.*

CAPVT I.

Antis igitur & tam præclaris rebus ab Imperatore gestis ad coædificationem & gloriam ecclesiæ Dei: cum omnia consilia sua ad gloriosam famam doctrinæ seruatoris nostri referret: tamen ne externa quidem negocia neglexit: Sed in his etiam omnes gentes creberim, continuis, variisq; beneficiis affecit. Qua in re partim quidem se paterna quadam erga omnes cura affici ostendit: partim vero familiares suos variis honoribus decorauit: quos illi alto & excelso animo in omnes conferebat. Neque sane cuiquam aliquid ab imperatore postulanti denegatum est: nec cuiusquam spes aliquid ab eo beneficium expectantis frustrata est. Nam alios pecuniis, alios amplissimis possessionibus locupletabat: multos prætoriam authoritatem, multos senatoriis officiis, multos etiam consulari dignitate ornauerat: duces vero plures ab eo constituti sunt. Jam comitum, alios in primo ordine collocauit: alios in secundo: alios item in tertio. Atque ista ratione alij prope infiniti clarissimos honores adepti sunt. Nam ut plurimos honoribus afficeret diuersos dignitatum gradus Imperator excogitauerat.

607-

Condonatio quartæ partis tributorum.

CAP. II.

QVanto autem studio curauerit, vt & plebem & inferiorum hominũ animos exhilararet, vel ex vno exemplo quod erat, & ad vitam commodissimum, & ad omnes etiam perueniebat, hodieq; durat, facile perspicere licet. Nam cum annua ei tributa, agrorum nomine penderentur, quartam his detractam partem, agrorum possessoribus donauit: vt annuam detractationem ad calculum reuoanti, facile appareret frugum dominos quarto quouis anno apendẽdo tributo fore leuatos: Id quod etiam lege firmatũ, & in omne reliquum tempus stabilitum, non uiuentibus solum, sed etiam eorum liberis & successoribus indelebilem & perennem beneficentiam præstitit.

Adequationes tributorum granium.

CAP. III.

CVM vero nonnulli agrorum metationes à superioribus imperatoribus factas reprehenderent: hisq; fines suos premi quereretur: hic rursus arbitros misit: qui re diligenter inspecta postulantes illæsos præstarent.

Quòd pecuniariis iudiciis conuictos, ipse propriis facultatibus subleuauit.

CAP. IIII.

CAeterorum causas pecuniarias ipse imperator audiens cum minimè uellet vt qui causa cecidissent deteriori conditione discederent: libenter eis ex suis bonis nõnunquam agros, aliquando pecunias largiebatur: vt iudicio conuictus, quoniam dignus est habitus, vt in conspectũ imperatoris ueniret: non minore cum lætitia discederet, quàm qui causam erat adeptus. Etenim cum non decere existimaret, vt qui coram tanto imperatore compareret, demisso & lugubri animo dimitteretur: ista ratione perfecit, vt utraq; pars sereno placidoq; vultu iudicio liberaretur. Ita accidit vt hanc animi in imperatore celsitudinem omnes admirarentur.

002

scytbas

EVSEBII DE VITA

*Scytharum subactio per signum crucis nostrae
deuictorum. CAP. V.*

IAM verò quid attinet illa minime necessaria recensere, quemadmodum barbaras & immanes gentes sub Romanum imperium subiecerit: & ut Scytharum & Sauromatarum nationes, qui nunquam parere populo Romano didicerant, primus eis sub iugum miserit, coegeritque eos vel inuitos profiteri Romanos esse rerum dominos. Nam cum superiores imperatores vegetalia Scythis perfoluerent: ipsique Romani à barbaris seruitute pressi quotannis tributa penderent: cum hæc conditio imperatori minime ferenda videretur, alienumque existimaret ab omnium gentium victoris dignitate, perinde ut maiores suos tributum pendere: seruatoris sui ope presidioque confusus, triumphale illud signum contra istos etiam obtendens breui spacio omnes superauit: & reluctantes quidem armata manu coercens: reliquos prudentibus legationibus placans, ab inculta & fera vita ad humanam ciuilemque traduxit. Atque ita tandem aliquando Romanis Scythæ parere didicerunt.

*Sauromatarum subactio per seruorum contra dominos
tumultum. CAP. VI.*

SAUROMATAS vero Deus ipse imperatoris pedibus substravit: quos barbara superbia elatos, hoc modo fregit & cooperisit. Cum à Scythis Sauromatæ inuaderentur: seruosque suos cogerentur armare, ut eorum vim & impetum repellerent: postquam penes seruos victoria constitisset: hinc iam eadem arma, quibus contra hostem vsi sunt, in dominos conuertunt, omnesque suis sedibus & domiciliis deturbant. At domini salutis portum præter Constantinum reperiebant nullum. Is cum solitus esset salutem dare miseris: omnibus in Romanam regionem receptis: quos idoneos reperibat, in suorum militum ordines referebat: reliquis vero ad necessarios vitæ vsus agros ad colendum diuidebat: ut fortunatè & feliciter hanc sibi calamitatem accidisse faterentur, quando immanem feritatem cum Romana libertate commutassent. Sic Deus immanium barbarorum vniuersas gentes imperatori parere fecit.

Vario-

*Variorum barbarorum legationes, & hiis
ab imperatore tributa munera.*

CAP. VII.

INdeq; factum est, vt frequentes vndiq; ex omnibus gen-
tibus legati adessent secumq; preciosa dona ad impera-
torem afferrent: ita vt qui fortuito ad vestibulum regia-
rum portarū accederent: claras & illustres barbarorum per-
sonas quasi ordine quodam dispositas animaduertere pos-
sent: quibus vestis non eadem: formarum species dispar: co-
ma vero tum capitis tum genarum valde dissimilis: vultus
ipse truculentus, barbarus, horribilis: Corporum incredi-
bilis pene magnitudo. Iam aliis ora rubebant: aliis niue erāt
candidiora: nonnullis mediocri colore imbuta. Nam Blem-
myum & Indorum Legati. *Aethiopumque simul quorum ia-*
cet extima tellus, in ista hominum serie conspiciebantur.
Hij singuli tanquam in tabulis depicta, honoraria munera
ad imperatorem adferebant: coronas hij aureas: illi ex pre-
ciosis lapidibus diademata. Iam alii flauam comam, alij au-
ro & floribus contextas barbaricas vestes: equos alij: alij cly-
peos & longas hastas & sagittas & arcus: quibus imperatori
(si ita ei videretur) officium suum & societatem in omni-
bus bellis se offerre significabant. Quæ postquam accepif-
set imperator, suumque singulis tribuisset locum, vicissim
eos tantis muneribus donisq; ornauerit: vt eodem puncto
& momento temporis, legati locupletissimi euaderent. In
quibus etiam nonnullos cæteris clariores & nobiliores Ro-
manis honoribus sic illustrabat: vt plerique obliti ad pa-
trios lares reuersionis, genus hoc vitæ amplexi sunt.

*Home. 10
Odyss.
primo fo-
lio 1. 4*

*Quòd etiam Persarum regi qui legatos miserat,
pro Christianis in Persia scripserit.*

CAP. VIII.

CVM verò etiam Persarum Rex Constantino per lega-
tos notus esse cuperet: ei que dona quædam mitteret,
tanquam fœderis & amicitia signa: cum hoc quoque
se imperator societate & fœdere coniunxit: & incredibili
quodam studio perfecit, vt à quo ipse primum honorū præ-
miis prouocatus esset, eundem refundendis honoribus &

O o 3 præ-

EVSEBII DE VITA

præmiis longè superaret. Idemq; cum accepisset apud Per-
fas frequentes esse Dei ecclesias : & infinitum penè popu-
lum, Christi gregibus contineri : non mediocri ex hac fa-
ma affectus voluptate, vtpote quem communis quædam
omnium cura tangeret : de iis etiam sollicitus erat.

*Constantini Augusti ad Saporem Persarum regem summa
cum pietate & religione Deum & Christum
confitentis. CAP. IX.*

Exemplum epistolæ ad Regem Persarum.

Diuinam fidem conseruans, veritatis luce perfruo : &
huius veritatis luce ductus, diuinam fidem intelligo.
His igitur vt res ipsæ confirmant sanctissimum Dei,
cultum percipiens, hanc colendi rationem quasi magistram,
me habere profiteor ad cognitionem sancti Dei. Huius,
Dei vim & potentiam auxiliatrices meorum bellorum na-
ctus : ab ipsa vltima oceani ora exorsus, vniuersum inde or-
bem firma & salutaris spe crexi : ita vt omnes gentes quæ
tot tyrannorum dominatu oppressæ, dum quotidianis ca-
lamitatibus cederent, prope extinctæ essent, mea opera me-
isq; laboribus ad commodiorem statum reuocata sint.
Hunc Deum immortalis memoria me honorare profiteor.
Hunc liquida & pura mente celsissima in sede locatum, a-
uidissime contemplor.

*Contra idola, & de Dei glorificatione.
CAP. X.*

Hunc humi procumbens inuoco : omnem sanguinem
Hexecrandum & odores ingratos ac detestandos ab-
horrens : omnem terrestrem è sacrificio flammam fu-
giens : quibus omnibus turpiter pollutus nefandus & in-
explicabilis error, multas gentes & totas ferè nationes ad
profundissima tartara proiecit. Nam quæ huius vniuersi-
tatis Deus ad humanæ prouidentiaë necessarium vsum be-
nignitate quadam sua in lucem ædedit : hæc ad cuiusque
cupiditatem rapi nullo modo patitur, putam solummodo
mentem & animum omni labe vacantem ab hominibus fla-
gitat : quibus ille virtutis & pietatis actiones ponderat.

Bonia

Bonitatis enim & mansuetudinis officiis placatur : comple-
 ctens mites : turbulentos auersans : amans fidem, coercens
 infidelitatem : omnemq; cum superbia iunctum domina-
 tum perrumpens : arrogantium vim reprimens, quos fastus
 extulit de solio deturbans : humiles & iniuriarum perferen-
 tes iustis præmiis afficiens. Eodem modo iustum etiam im-
 perium magni faciens suis subsidiis & opibus communit
 regiamq; prudentiam pacis tranquillitate conseruat.

*Contra tyrannos & persecutores, & de capto
 Valeriano. CAP. XI.*

Minimè sane errare mihi videor, frater mi, si hūc solum
 Deum profiteor omnium ducem & parentem : quem
 multi hic cum imperium tenerent : insanis erroribus
 agitati, respuere & aspernari conati sunt. Sed horum tam a-
 cerbus exitus fuit, vt omnium mortalium iudicio, illorum
 calamitates, exempli loco proponerentur similia scelera
 persecutibus. In hoc numero illum vnum fuisse arbi-
 tror, qui diuina ira tanquam aliquo fulmine ex hoc loco
 deiectus : in vestras oras delatus est : patefacto de sua famo-
 sa turpitudine triumpho nostro. Sed illud bene cecidit,
 quod nostris potissimum temporibus in eiusmodi facile-
 gos tale supplicij exemplum æditum sit.

*Quod persecutorum casus viderit, & quod nunc pa-
 cato animo sit, parata Christianis pace &
 tranquillitate. CAP. XII.*

NAM & mihi contigit nonnullorum exitus animad-
 uertere : qui paulo ante populum Deo consecratum
 nefandis edictis perturbauerant. Quapropter immor-
 tales Deo gratias ago : quod singulari prouidentia vniuer-
 sum hominum genus, qui diuinam legem colunt ac ve-
 nerantur : restituta pace, incredibili lætitia & voluptate af-
 ficitur. Ex quo facile mihi persuadeo optimo tutissi-
 moque statu omnia collocata esse : cum per eorum castam
 & acceptam colendi Dei rationem, & ipsorum inter se
 de diuina natura consensionem, omnes ad se Deus rapere
 & colligere dignetur. Hunc præclarum hominum cœtum

Christianorum inquam de quibus omnis est à me suscepta, oratio cum audiam etiam Persidis potissimam partem, quod mihi sane est gratissimum exornasse: quanta me putas perfundi voluptate.

Cohortationes ut Christianos suos complectatur.

CAP. XIII.

Tecum igitur præclarissime agitur: & cum illis etiam: quoniam utriusque vestrum hæc felicitas communis est. Isto enim modo Deum huius universitatis Dominum, & parentem propitium & placatum habebis. Hos igitur, quoniam hac dignitate es, tuæ fidei commendo: hos eodem propter insignem tuam pietatem tibi in manus trado. Hos, ut decet humanitatem tuam, complectere & amare. Sic enim & tibi & nobis ista tua fide immensum beneficium præstabis.

Quod assiduis Constantini precibus pax Christianis data sit.

CAP. XIII.

Ita igitur universo orbe sub unius gubernatoris prudentia constituto, eodemque complectente serui Dei instituta & leges: cum nulla cuiusquam temeritate Romanum imperium turbaretur: stabilem & quietam vitam omnes mortales traducebāt. Imperator vero cum existimaret piorum hominum preces magnum sibi momentum afferre ad salutem & custodiam universæ Reipublicæ, eas cum necessario adhibuisset: non solum ipse se Deo supplicem abiecit: verum etiam ut pro se ab ecclesiæ præsidibus supplicaretur, mandavit.

Quod in nummis & picturis precantis effigie se insculpi fecit.

CAP. XV.

Quanta vero fidei vis diuino quodam instinctu in eius animo defixa fuit: vel ex eo intelligi potest: quod in aureis nummis imaginem ita insculpi curavit: ut panfis manibus instar precantis cælum contueri videretur.

Quod genus nummi hac effigie sculpti per omnes Romani imperij gentes volitabat. Jam in ipsis regiis per quasdam ianuas in tabellis, quæ summis vestibulorum partibus affixæ erant, erecto statu pingebatur: sursum in cælum contemplanus, & precantis forma manus sursum tollens.

Quod

Quod in idolorum fanis, lege vetuit suas picturas poni.

CAP. XVI.

HOc modo cum in tabellis se Deo supplicantem representasset: lege cauit ne ipsius effigies in idolorum templis poneretur: ne ipsa tabella vel minima lineamentorum parte propter vetitorum idolorum errorem, labem aliquam contraheret.

Preces habitae in palatio, & sacrarum scripturarum recitatio. CAP. XVII.

SED his quidem multo magnificentiora contempleri potes, si animaduertas quemadmodum in ipsis regis ecclesiae Dei formam instituerit, populo in ecclesia congregato ipse studiose exordiens. Sumptis enim in manus libris, vel sacrarum literarum contemplatione diligenter animum adhibebat, vel constitutas cum vniuerso ecclesiae coetu preces reddebat.

Dominicum diem & Parasceuae diem colendum esse lege sancitur.

CAP. XVIII.

IDoneum verò precationi tempus salutarem diem dominicum constituebat, quippe qui tum verè præcipuus est, tum haud dubie primus. Iam huius vniuersae aedis custodes diaconi & ministri Deo consecrati, & grauitate vitae omniq; virtute ornati assignabantur. Satellites etiam fidei corporis custodes, beneuolentia erga principem & fide armati, regem ipsum piorum morum præceptorem sequebantur: cum ipsi perinde salutarem & dominicum diem venerarentur & preces ab imperatore descriptas eodem die persoluerent. Hoc idem ut facerent, omnibus persuasit beatus Princeps: quasi huc preces suas retulisset ut sensim & pedetentim omnes mortales ad Dei cultum traduceret. Quapropter statuit ut cuncti Romano imperio parentes, diebus de Seruatoris nomine nuncupatis ab omni opere feriarentur: ut etiam dies, qui sabbatum antecederent, venerarentur: ob memoriam ut mihi videtur earum rerum, quae iis diebus à communi omnium nostrum Seruatore gerebantur.

O o s Quem-

EVSEBII DE VITA

Quemadmodum etiam legiones gentiles in dominicis precari mandauerit.

CAP. XIX.

Cumq; hunc salutarem diem, quem lucis vel solis diem appellamus, vniuersum exercitum omni studio colere docuisset: hiis qui diuino instinctu fidem sequuti erant, ocium fecit, vt libere possint ecclesiam Dei frequentare: quò sine vllò impedimento preces Deo persolueret: Sed aliis qui nondum diuinam degustarant doctrinam, alia quadam lege mandauit, vt Dominicis diebus in patentes suburbiorum campos exirent: atque vt ibi eadem precationis forma, dato ab vno aliquo signo, omnes simul ad Deum vterentur. Non enim oportere aiebat hastis vti: & rerum suarum spem in armis aut corporum viribus ponere: sed vniuersitatis Deum rerum omnium bonarum & ipsius victoriæ authorem agnoscere. Cui oporteret panis in calum manibus: & sublatis altissimè ad cælestem regem mentis oculis constitutas preces reddere: & illum victoriæ largitorem, & conseruatorem, custodem, nobis adiutoremque precibus imploremus. Formulam vero precandi ipse omnibus militibus præscripsit: mandauitq; vt Romana lingua ita omnes precarentur.

Precationis formulæ legionibus à Constantino data.

CAP. XX.

TE solum Deum agnoscimus: te Regem profitemur: te adiutorem inuocamus: per te victorias consequuti sumus: per te hostes superauimus: abs te & præsentem felicitatem cõsequutos fatemur, & futuram adepturos speramus: tui omnes supplices sumus: abs te petimus, vt Constantinum imperatorem nostrum vna cum piis eius liberis, quàm diutissime nobis saluum & victorem conserues. Eiusmodi ferè sanciebat à militibus, solis die fieri, talesque ab eis voces in diuinis precibus adhiberi.

Legionum arma consignata signaculo crucis

Seruatoris. CAP. XXI.

Præterea etiam in ipsis armis salutaris trophæi signum insculpi armatoque exercitui præferri fecit: & vt solum hoc

hoc salutare Trophæum, non vllam vt ante consueuerant inauratam statuam sequerentur. Ipse vero tanquam sacrorum mysteriorum particeps: intra secretas se regię partes ita tis quotidie temporibus concludens, solus cum solo loquebatur Deo, & supplici voce in genua proiectus: humili vultu: & deiectis oculis à Deo petebat, vt quibus egeret rebus per illum consequeretur.

*De oratione & honore adhibito in celebritate
Pasche, CAP. XXII.*

SED hanc religionis exercitationem salutaris festi temporibus augens, omnibus viribus cum animi tum corporis diuinos sacrorum ritus obibat: quasi qui huius magnę solemnitatis exemplum omnibus præberet. Nocturnam vero in hoc festo peruigilationem tam claram reddidit, quàm diurnam lucem: accensis tota vrbe per certos homines (quibus hoc munus delegatum fuit) quàm celsissimis cereis candelis, etiam lampadibus igneis omnes laterbras collustrantibus: vt illa mystica pernoctatio longè clarior ipsa solis luce redderetur. Iam recipiente se aurora seruatoris benignitatem imitatus, omnibus ex quouis plebis populivæ genere beneficam & prolixam manum porrigebat: collatis in omnes maximis beneficijs. Ad hunc igitur modum Deo ille suo, quasi sacerdos quidam sacra faciebat.

*Quomodo idolorum cultum vetuerit: sed martyres
& festorum celebritates honorauerit.
CAP. XXIII.*

OMnino omnibus Romano imperio subiectis gentibus & legionibus idololatrię fores clausę erant: repressumque quoduis idolis sacrificandi genus. Etiam ad ipsos gentium præfectos imperatoris nutu & voluntate ædictum perlatum est: vt illi perinde Dominicum diem venerarentur. Iidem consecratos Martiribus dies honore profēquebantur, & festorum solemnitates in ecclesijs celebrabant, quę omnia secundum imperatoris voluntatem gerebantur.

Quod

EVSEBII DE VITA

Quòd externarum rerum quasi episcopum quendam se esse professus est.

CAP. XXIII.

EX quo etiam factum est vt cum episcopos nonnullos conuiuio excepisset: ipse se nobis audientibus episcopum appellaret: his ferè verbis. Vos inquit intra ecclesiam: ego extra ecclesiam à Deo episcopus constitutus sum. Itaq; cum quæ loquebatur eadem mente secum cogitaret, animum in omnes qui eius suberant imperio intentum habuit, hortatus pro virili, vt piam omnes vitam excolerent.

Quòd prohibuerit impia idolis sacrificia, & occulta sacra fieri, & gladiatorum singulares pugnas, & Nili accolarum fœdam intemperantiam.

CAP. XXV.

HAC etiam ratione adductus est, & recte sane, vt frequentibus legibus & edictis præciperet omnibus ne idolis immolarent: nec oracula curiosè sectarentur: nec statuas dedicarent: nec occulta sacrificia facerent: nec ciuitates crudeli & impia gladiatorum cede contaminarēt: Cum vero apud Aegyptios & Alexandriae patrio more fluuius quidam ab hominibus multerosis coleretur: ad hos etiam perlata lex est, qua cautum vt omnis hæc Androgynorum gens tanquam adulterina & spuria è vita tolleretur: neque cuique liceret, vel oculis intueri impura hac lasciuia agrotantes. Sed cum superstitiosi existimarent, minime deinceps fluuium pro consuetudine sua in agros suos effluxurum: Deus fauens imperatoris legi, longè secus quam illi expectauerant vberimum flumen reddidit. Nam cum impura illa fex, quæ suis sordibus ciuitatem turpificasset, profus esset sublata: fluuius quasi repurgata expiataq; tota regione: maiore quàm ante cursu ferebatur: & magnis ac abundantibus gurgitibus intumescens omnes agros quaqua versum irrigabat: tanquam re ipsa demonstraret homines impios & sceleratos remouendos esse: & ad Deum solum omnis salutis authorem omnium præclararum rerum causam esse referendam. Sed huius generis cum penè infinita ab imperatore singulis in prouincijs gesta sint: magno sanè

ocio

ocio est ei opus & vacuo tempore: qui singula literarum monumentis persequi velit.

Quòd legem de effectis latam correxerit: Simul etiam faciendi testamenti formulas emendauerit.

CAPVT XXVI.

Quemadmodum etiam si quis recensere cupiat quot leges ad maiorem æquitatem traducens è veteribus novas fecerit. Quanquam quemadmodum id fecerit, exempli causa facile aliquis possit paucis verbis demonstrare. Quibus nulli essent liberi: hos veteres leges fœcundorum successione ademptione plecebant. Dura sanè contra infœcundos lex: quæ illos tanquam scelus aliquod admisisset, graui supplicio afficiebat. His ille sublatis legibus, sanxit: vt ad propinquos hæreditas deueniret: Summam in hoc corrigendo moderationem & æquitatè sequutus: cum ita sentiret, qui voluntario scelere se implicasset: digno supplicio coercendos esse: at multis liberos non voluntatem suam multorum liberorum cupidam: sed naturæ imbecillitatem denegasse: alios sine liberis vixisse, non quòd sobolis propagationem successioneq; abhorrent: sed quòd acerrimum Philosophiæ amorem muliebri connubio anteponerent. Præterea castitatem & inuiolatam virginitatem multas mulieres sacris dicatas constanter retinuisse: cum omni puritate & sanctitate perfusa vitam se totas corporibus & animis Deo consecrarent. Quid ergo? supplicio ne hoc dignum existimari debet, an potius admiratione quadam & approbatione? Etenim propensa in hoc genus vitæ voluntas magni facienda est: sed eam rectè factis rueri, & vsque ad extremum persequi longe supra naturam est. Quibus igitur non ipsorum voluntas, sed naturæ imbecillitas liberos denegauit: eos misericordia non supplicio dignos esse: at diuiniore vitæ amatores non aliqua pœna afficiendos: verum incredibili admiratione suspiciendos esse. Atque isto modo legem hanc imperator summa æquitate emendabat. Præterea cum veteribus legibus cautum esset, vt qui è vita excederent ipso extremo ferè spiritu certis & conceptis verbis testamenta componerent: atque adeo leges ipsæ, quibus ea sententiarum formulis quibusque verbis scriberentur, definirent: eaque res non

mini-

EVSEBII DE VITA

minimæ esset fraudi testatorum iam morientium voluntatis: Prudenter hæc animo complectens imperator, legem ipsam abrogavit: statuitq; vt moriens nudis verbis & fortuita oratione voluntatem suam testaretur: & quouis scripto sententiam suam ederet: aut si mallet, sine scripto testaretur: adhibitis ad eam rem idoneis testibus: quiq; fidem sine fallacia seruare possent.

Quod sanxerit, ne Iudæis vllus Christianus manciparetur, statuerisq; vt Synodorum definitiones & sententia rata, firmæq; essent, & cætera in hanc sententiam.

CAP. XXVII.

SAnxit etiam ne Christianus quisquam seruiret Iudæis. Etenim nefas esse vt qui prophetas trucidassent: dominum ipsum crudeliter mactassent: hi domini seruatoris sanguine redemptos seruitutis iugo subijcerent. Quod si quis ea conditione & statu reperiretur: is vt libertate donaretur: Iudæus multa pecuniaria coerceretur. Iam quæ ab Episcopis in publicis conuentibus editæ erant regulæ: sua consignabat & confirmabat autoritate: ne reliquarum gentium principibus liceret, quæ ab eis decreta essent abrogare. Cuiusuis enim iudicis sententiæ sacerdotum Dei iudicium anteponendum esse. Huic generi finitima, propè innumerabilia suis exarauit: quæ si quis singula ad propria capita referre voluerit: quo illustrior & notior esse possit, etiam in hoc genere imperatoris prudentia: magnum sane ocium & liberum ac vacuum tempus habeat, necesse est. Præterea quid attinet commemorare: vel quemadmodum se Deo à prima luce vsque ad extremum diem omnibus in rebus coniunxerit: vel cui hominum generi gratus esse studuerit: vel vt ad infimam se fortunam dimiserit, omnibusq; suam munificentiam patefecerit.

De donis in Ecclesiam collatis, deq; eim munificentia in virgines & pauperes.

CAP. XXVIII.

Ecclenas verò Dei, incredibile est, & supra omnem opinionem, quot ornamentis locupletauerit: cum aliis agros,

agros, aliis annonam, ad pauperes, orphanos, miseratq; mulieres tuendas & alendas donaret. Iam magna cura etiam vestes nudis corporibus providebat. Maximis autem eos honoribus prosequeretur: qui vitam suam cælesti philosophiæ dedicassent. Sanctissimum ergo perpetuarum virginum cœtum constanter colebat: quod in earum mentibus Deum ipsum, cui se consecrarant, inhabitare crederet.

Orationes & conciones Constantini.

CAP. XXIX.

Equidem suam ipsius mentem quodam quasi afflatu & instinctu diuinarum rerum exaggerans: totas sæpe noctes sine somno traduxit: & cum per otium liceret, orationes scribens, frequentes cum suis inibat congressus, quod suarum esse partium existimaret rationis freno imperio suo parentes regere: atque adeo vniuersum regnum rationis imperio subijcere. Quapropter infinita multitudo solebat ad imperatoris nutum confluere: vt cum philosophantem audiret. Quod si eo dicente aliquando aliqua occasio incidisset de Theologia loquendi, erecto corpore consistens, contractoq; vultu, & depressa voce, adhibita summa prudentia & moderatione, præsentium animos cœlesti disciplina initiare ac deuouere videbatur. Quam rem cum sequeretur populi grata acclamatio: solebat nutu significare, vt cælum suspicerent, & venerandis laudibus omnium regem Deum admirarentur & colerent. Cum verò distributè de pluribus rebus loqui vellet: primum refutabat argumenta, quibus magno errore deorum multitudo introducebatur: probans gentium superstitionem fraudis esse causam, & huius de Deo erroris propugnaculum. Deinde Deum vnum vni imperio præsentem eis commendabat. Cuius de prouidentia deinceps & generatim & particulatim disputabat, indeque ad seruatoris nostri dispensationem descendens, hanc quoque ostendebat, vt eius ratio postulabat necessario extitisse. Ab isto loco digrediens, disputationem mouebat de Dei tribunali, quo genere maximo terrore ferire videbatur audientium animos, cum seuerè reprehenderet raptos, iniuriarum auctores, & qui se inexplebili diuitiarum auiditati mancipassent.

Fami-

EUSEBII DE VITA

Familiares vero nonnullos suos oratione quasi verberans & flagellans cogebat aliquando sua ipsorum conscientia percussos, humi oculos deflectere: cum eis clara voce contestaretur & predicaret, actionum suarum omnium rationem Deo daturus esse. Nam & se terrenum quoduis imperium illius, Dei imperio subijcere: eiq; rationes singularum rerum redditurum esse. Cunctos enim mortales magno regi aliquando rationem suae vitae relatuos. Hæc ille perpetuo contestabatur, hæc suggerebat, horum magister & author fuit. Sed is quidem veram & minime simulatam fidem peculiari quodam modo retinens hæc sentiebat, hæc præcipiebat: at illi ad hæc percipienda tardi, & ad præclara ista præcepta obsurdescentes: voce & acclamatione applaudebant: sed inexplebili cupiditate occæcati reipsa contemnebant. Fertur præterea cuidam ex suis ab se aliquando præhensio, dixisse: quousq; tandem o bone hanc inexplebilem auaritiam cumulamus.

Quod cuidam auaro sepulchri dimensionem descripsit, ad eius summum pudorem.

CAP. XXX.

DEinde cum corporis humani perfectæ ætatis circumscripta mensuram hasta, quam manu tenebat, humi impressisset, Omnes, inquit, vitæ diuitias, & totius orbis opes si domi haberes: tamen plus hoc à me circumscripto agello non possidebis: si & illud forte possideris. Huiusmodi dictorum & factorum modum sibi nullum statuebat beatus Imperator. Resque ipsæ persuadebant imperatoris hæc quasi diuinitus edita præcepta non nudis verbis, sed diuinis oraculis similia esse.

Quod propter eius eximiam humanitatem irrisus sit. CAP. XXXI.

SED cum imperator se totum ad humanitatem & misericordiam dedisset: & qui singulis prouinciis præerant, nullum prorsus de maleficis supplicium fumerent, res hæc vniuersæ administrationi, nõ minimam reprehensionem peperit. Quæ siue iusta fuerit, siue secus: iudicet quisq; pro sua voluntate: mihi liceat, quæ vera sunt, monumētis mādare.

De Con-

*De Constantini oratione quam ad sanctorum cœtum
scripserit. CAP. XXXII.*

Igitur Romana lingua orationes imperator conscripsit: quas interpretes quidam (ad quos illud interpretandi munus pertinebat) græcè fecerunt. Ex his è latinis græcè factis orationibus, exempli causa, postquam institutum opus absoluero: attexam orationem illam, quam ipse hoc titulo inscripsit **AD SANCTORVM COETVM ORATIO**: quamque præterea ecclesia Dei dedicauit: ne quis meum de eo testimonium, vanam & ostentatoriam prædicationem esse iudicet.

*Quemadmodum orationes Eusebij de monumento Seruatoris, stans audierit.
CAP. XXXIII.*

Ac ne illud quidem mihi tacitè prætermittendum videtur, quòd nobis ipsis præsentibus summa cum admiratione gesserat. Nam cum eius singulari erga Deum pietate adducti, postularem: vt de Seruatoris monumento & sepultura disputantes nos audire vellet: libentissime sanè aures suas sermonibus nostris præbuit, & in ipsa basilica magno auditorum cœtu circumfusus erectusque stans: communem cum reliquis audiendi operam exhibuit, cūq; flagitarem vt regali in folio, quod ibi sessionis causa positum erat, se reclinaret: minimè cessit nostris precibus, quin potius contento animo quæ dicebatur secum diiudicabatur & Theologiæ decretis, veritatis testimonium dabat. Sed cum iam multum temporis fluxisset, & nos longiores essemus, finemq; facere statueremus: hic quidem ille restitit, & vt omnem sermonem absoluere hortatus est. Rursus verò vt sederet deposcentibus nobis: subtristi & austero vultu respondit: nefas esse, institutis de Deo disputationibus, negligentes aures præbere. Sibi verò hoc esse imprimis vtile, præsertim cum pium sit de diuinis rebus dissententes: erectos audire. Sed absoluto aliquando tandem omni hoc sermone, nos domum perreximus & vilitatis nostræ metipsum exercitationibus dedimus.

Pp

Quod

EUSEBII DE VITA

CAP. *Quòd de Pascha et cõtexẽdis sacris voluminib⁹ ad Euse. scripserit.*

XXXIII

IS verò magna cura cõplectens Dei ecclesias, de paradisi sacris codicibus, ad nos scriptam epistolam misit: quemadmodum etiã de sanctissimo Paschae festo. Nam cum nos dedicato illi libello arcanam huius festi rationem retexeramus: quemadmodum nos compensarit, honorificeq; responderit, quiuis ex eius ad me literis facile potest intelligere.

Constantini ad Eusebiũ epistola in qua de pascha orationẽ laudat.

CAP.

Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio.

XXXV.

Difficillimum sane opus est, & supra omnem orationis facultatem positum, mysteria Christi pro dignitate explicare, & instituta de Paschate controuersia unde orta & quomodo, laboriose quidem, sed utiliter ad exitum adducta sit: congruenti oratione exponere. Nam numinis magnificentiam ne illi, quidem qui eam mente cogitationeque, assequi queunt, satis pro dignitate sua vlla orationis facultate explicare possunt. Verumtamen incredibilem voluntatis et studii tui magnitudinem admirans, cum ipse libellum tuum libenter legi: tum etiam ut is plurimum diuinarum rerum verè studiosis ederetur, quoniam ita voluisti, edicto mandavi. Quapropter cum animaduertas quanta auiditate ista tam clara munera abs tua prudentia accipimus: vide, ut quibus ipse te preceptionibus educatum esse fateris: his nos, & quidem frequentioribus, alacriores reddas. Te vero quod vulgo dici solet sponte currentem ad visitata tua curricula adhortor, quando quidem haec tua fiducia ostendit dignum te inuenisse lucubrationum tuarum interpretem, qui illas in nostram linguam conuertat, quibus nulla sane queat eloquentia tam clararum rerum consequi dignitatem atque, haec quidem hac de re eius epistola fuit. Quod verò ad nos de lectionum diuinarum apparitione scribebat id ferè eiusmodi est.

Constantini ad Eusebiũ epistola de apparitione sacrorum voluminum.

CAP.

Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio.

XXXVI.

Cum Dei seruatoris nostri prouidentia factum sit: ut in hac urbe nostri cognomine infinita ferè multitudo sanctissimae ecclesiae consecratur: aequum sane imprimis esse videtur, ut vniuerso eorum coetu mirabiliter aucto, ecclesiae quoque plures in ea instituatur. Quapropter quid nobis videatur accipe. Visum est hoc significare prudentiae tuae, ut quinquaginta illarum scripturarum volumina quarum & apparitione & usum maxime ecclesiae necessarium cognoscis, quaeque praeterea facile legi & circumferri queunt, ab artificibus scite scribendi peritis po-

litore

litiore mēbrana describi cures. Nostra clemētia ad puincia
 , p̄fectū literas dedimus, penes quē totius administrationis
 , summa est, vt quę ad eas cōficiendas necessaria videātur oīa
 , sūma diligētia suppeditari curet. Nā vt codices scripti q̄ ce
 , lerrimē apparētur, tuarū id partiū est. Ad eos verò p̄ferēdos
 , vehicula duo publica huius nostrę epistole auctoritate acci
 , pies. Ita enim q̄ pulchrē descripta sunt, etiā ad nostrū cōspe
 , ctū facillimē perferētur, si ad hoc mun^o obeundū aliquē ex
 , tua ecclesia ministrū delegeris: qui, vt ad nos venerit, nostrā
 , erga ipsū humanitatē sentiet. De^o te cōseruet frater dilecte.

Quomodo hæc volumina apparata sunt. CAP. XXXVII.

HOc Imperatoris mandatū res ipsa celeriter cōsequuta
 est, cum in membranis curiosē elaboratis, terniones &
 quaterniones mitteremus: quod ipsum altera impera
 toris responsio declarabit, in qua cū audisset urbē apud nos
 Cōstantiā, quæ ante quidē incredibili superstitiōe imbutos
 ciues habebat, nouo pietatis studio veterē idololatriæ erro
 ré cōmutasse: cū gaudere se significauit, tū factū hoc p̄bare.

*Quomodo Gaza emporiū, propier Christianismū ciuitatis no
 mine donata sit, et Constātia vocitata. CAP. XXXVIII.*

ITa igitur accidit, vt Constantia Palestinæ, quę salutarem
 Dei cultū sibi asciuerat: maiore cū apud Deū tū etiā im
 peratorē honore esset. Et quoniā iam eiusmodi extiterat,
 qualis antea nō erat: nomē vetus cū p̄statiore sororis impe
 ratoris noīe cōmutauit. Hoc idē pluribus in locis factitatū.

*Quēadmodū in Phœnicia restaurata sit Cōstantia, et in cæteris om
 nibus ciuitatibus idola sumnota: et ecclesiæ coedificatæ sint. CAP.*

XXXIX

Quemadmodū etiam in vrbe quadā Phœnicie impera
 toris cognomine, in qua ciues statuis p̄cne innumera
 bilibus in ignē coniectis, salutarē Dei legē surrogarūt.

In reliquis etiā puinciis, cū sua spōte homines ad salutis co
 gnitionē se adiūgerent: passim sanē oībus locis & urbib^o so
 lēnia sacra in oī itatuarū varietate posita, tanq̄ res vanas &
 futiles delebāt: & fana ac delubra mirandā in altitudinē ex
 ædificata, nemine p̄cipiēte solo æquabāt: eisdēq; fundamē
 tis ecclesias inædificātes, superiorē sentētiā errorēq; depone
 bāt. Sed oēs pij imperatoris res gestas sigillatim persequi nō
 nostrarū magis partiū est: quā eorum, qui perpetuo ad eius
 congressum sermonēq; adhibiti sunt. Nos verò, quoniā bre
 uiter quę nobis nota fuerūt, literarū monumētis mādaui^o:

P p 2 perge-

EVSEBII DE VITA

pergemus ad illud tempus, quod ipsius vitæ extremum fuit.

*Quòd tribus decenniis tres filios regio nomine cum deco-
tauerat dedicationem μαρτυρίου .i. sacra
Martyrum adis Hierosolymis cele-
brauit. CAP. XL.*

IGitur cum triginta ipse annos in imperio compleuerat filij eius numero tres, cæsares diuersis creabantur temporibus. Primus qui patris erat cognominis decimo paterni imperij anno honorem hunc adeptus est. Secundus aui nomine appellatus Constantius, vicesimo ferè imperij paterni anno, quando publicus solemnisque omnium hominum conuentus agebatur, renunciatus est. Tertius Constantius fuit: qui ipso nomine & appellatione præfens constantisque tempus perspicuè præ se ferens: tricesimo paterni regni anno ad honorem euectus est. Ita cum triplicem assimilatione ad trinitatem liberorum factum Deo gratum acceptumque procreasset: eundemque decimo quouis anno regia dignitate decorasset: extremum tricesimum annum accommodatissimum tempus sibi oblatum esse putauit: in quo omnium regum regi grates persolueret: quo tempore etiam optimum existimauit Martyrum domum incredibili & optimo studio ab se Hierosolymis cõadificatam consecrare.

*Quòd interea synodum Tyri haberi constituit ob
controuersias quasdam in Aegypto
natas. CAP. XLI.*

SED virtutis hostis inuidia etiam hac in re quasi tenebricosam nebulam clarissimis solis luminibus offundens: per controuersias quasdam turbatis denuo Aegyptiis ecclesiis, institutæ huius celebritatis splendorem obscurare conata est. Sed imperator omni cogitatione & cura in Deum defixa: collegit ex omni Aegypto, Africa, Asia, Europa, frequentem Episcoporum cõetum: eumque, tãquam Dei exercitum armis contactum obiecit huic inuido diabolo: mandauitque, primum vt quàm celeriter renouatã conuentionis finem facerent: deinde vt Martyrum domum, de qua dixi, consecrarent: Obiterque vt in Phœnicia Metro-
poli

poli conceptas rixas delerent. Non enim licere sententiis & opinionibus dissentientes ad diuinum cultum adesse: quod in diuina lege disertis verbis æditum sit, non debere secum discordantes munera prius sua offerre, quàm amicitia reconciliata, ad mutuam pacem gratiamq; redierint. His salutaribus præceptis imperatoris animus intus cū recrearetur, omni vt consensione cōcordiaq; institutum persequerentur: literis suis in hanc ferè sententiam significauit. Victor Constantinus maximus Augustus ad sanctam synodum congregatam Tyri.

Constantini ad Tyri synodum oratio.

CAP. XLII.

ERat fortasse consentaneum, & ad præsentis temporis oportunitatem maxime accommodatum, carere omni contentione ecclesiam catholicam: & Christi seruos ab omnibus rixis solutos ac liberos esse. Sed quoniam nō nulli sceleratæ cuiusdam contentions furore incitati, ac nō quid grauius dicam, vitam sua professione indignam agentes, omnia turbare ac miscere conati sunt (quod scœlus supra omnem calamitatem mihi sane positum esse videtur) propterea vos vestra (vt est in prouerbio) sponte currentes: hortor, vt nulla interposita mora, sed omni qua possitis celeritate, in vnum locum confluentes synodum instituat: & egentibus opem feratis: in periculo positis fratribus medicinam adhibeatis: diuisa membra ad consensionem reuocetis: errata omnia interea emendetis, dum ipsum tempus ferat, vt hisce tantis prouinciis, quæ maximè decet concordiam, restituatis: quam (ô futiles ineptias) paucorum hominum deleuit arrogantia. Nam hoc & Deo totius huius vniuersitatis domino gratum, & nobis quauis re vel optatissima magis iucundum, & vobis ipsis si concordiam & pacem reuocaueritis, magnæ gloriæ vel omnium mortaliū iudicio consensuq; futurum, planè arbitror. Nolite igitur cunctari, sed acerrimo studio his, quibus decet terminis præsentis controuersias definite: vt pote qui cum omni puritate & fide coiistis, quam in omni cœtu propè clarissima voce seruator noster, cui seruimus, imprimis flagitat. Nihil verò quod est nostrarū partium nostraq; prudentiæ deerit,

P p 3

Nam

EVSEBII DE VITA

Nam quæ literis mihi vestris significastis, omnia curavi, scripsi ad quos volebatis episcopos, ut vestras curas & sollicitudines presentia & laboribus suis adiuuarent. Misi etiam Dionysium Consularem, ut omnium rerum gerendarum eos admoneat, qui vestræ synodo adesse debent: maxime verò ut idem animaduersor sit, & custos conseruanda æquabilitatis & ordinis. Quod si quis quod equidem non futurum arbitror, reiecto, & spreto mandato nostro adesse noluerit: delegabimus aliquem, qui regia illum auctoritate in exilium eiectionem docebit, hominem minimè decere summi imperatoris præceptionibus ad tuendam veritatem, æditis repugnare. De cætero vestræ sanctitatis partes sunt, non odio, non gratia vlla, sed consentientibus studiis secundum ecclesiasticam & Apostolicam regulam omnibus erratis, errore aliquo admissis, propriam curationem adhibere: ut & omni aliena contumelia ecclesiam liberetis: & meas curas alleuetis: & rebus turbatis per vos constitutis, maximam vobis ipsis gloriam comparetis. Deus vos conseruet fratres dilecti.

Quod ad Enceniorum celebritatem Hierosolymis institutam ex omnibus prouinciis episcopi confluxerant. CAP. XLIII.

INterea vero dum hæc ab imperatore demandata gereretur: alter ab eodem nuncius festinans superuenit, qui synodum imperatoris literis commonet, ut celeriter, & sine procrastinatione Hierosolymas proficiscerentur. Cum igitur omnes Phœnicū episcopi publicis vehiculis ad constitutum locum contenderent: celeriter totus ille locus frequentissimo Dei cœtu refertus est: confluentibus nimirum eodem tempore Hierosolymas cuiusvis prouinciæ episcopis. Nam Macedones suæ Metropolis Episcopum legabant: Pannonij & Mysi suam etiam iuuentutis florem, tanquam Dei impuberem cœtum miserant. Aderat ex Persiæ Episcopis, diuinum monumentum, vir summus & in sacris scripturis exercitissimus. Iam Bithini & Thrales synodi frequentiam sua presentia ornabant: nec deerant lectissimi quique Cilicia. Sed & ex Cappadocia qui doctrina & e-

ruditione præcipui credebantur medij inter alios collocati enituerunt. Præterea omnis Syria & Mesopotamia, Phœnicia, Arabia, Palæstina, Aegyptus etiam & Africa, & Thebanæ gentis episcopi magnificum illum Dei cœtum simul omnes implebant: quos innumerabilis pœne ex omnibus prouinciis multitudo sequebatur. Hisce verò omnibus præsto fuerunt certi ministri. Nam ex ipsa curia delegati erant spectata probitate viri, qui imperatoriis sumptibus celebritatem hanc illustrarent.

*Quemadmodum eos per Marianum Notarium exceperit
& de eius in pauperes munificentia & donis collatis in templa.*

CAP. XLIIII.

SED horum facile princeps Marianus fide & prudentia vel ipsi imperatori perquam necessarius: cui quòd sacrarum scripturarum singularem vsum haberet, & professione veræ religionis duris illis tyrannorum temporibus clarus euaserat: non sine causa rerum istarum dispositio data est. Is verò se imperatoris voluntati castissimum & integerrimum ministrum præbens: cum grata quadam & suaui humanitate, tum splendidis conuiujs & lætis comotationibus cœtum illum honorificè tractabat. Iam pauperum nudis corporibus & cæterorum cum virorum tum fœminarum infinitæ penè multitudini, in summa victus inopia & reliquarum oportunitatum egestate positæ, prolixè & abundanter pecunias & vestes largitus est. Templum verò omne magnificis regisque donis ornauerat. Atque hic quidem hoc genere officij perfunctus est.

Episcoporum qui conuenerant orationes, & ipsius etiam Eusebii qui hæc scripsit.

CAP. XLV.

INTerea sacerdotes & precibus & disputationibus hanc celebritatem ornabant. Iam alii diuini regis præclaram in Seruatorem benignitatem prædicabant: Simul etiam oratione persequebantur summam sacræ Martyrum

EVSEBII DE VITA

Missæ sacrificiū. ædis magnificentiam, alij celebri rerum diuinarum apparatu, qui è sacris monumentis depromebatur, præsentibus cõuiuis, quo & animos & aures dapibus, & reliquo deliciarũ genere pascerent, instruebant: alij sacras lectiones interpretantes, abditos & occultos sensus in lucem proferebant: alij qui horum nihil poterant efficere, incruentis sacrificiis & mysticis consecrationibus diuinũ numen placabant, & supplices Deo preces pro communi pace, pro ecclesia Dei, ipsoque imperatore harum præclarissimarum rerum authore, proq; eius Deo charis liberis offerebant. Quo etiam in loco nosmetipsi, cui multa supra nostram dignitatem tributa sunt, publicis huiusq; sane variis orationibus celebritatem illam exornabamus: cum aliquando quæ magnificè ab imperatore gesta essent, scriptis edidemus, aliquando Propheticos sensus, propositis quibusdam eidentibus signis, explicaremus. Hoc modo huius Martyrij dedicationis consecrationisque celebritas ipso tricesimo imperatorij regni anno summo omnium gaudio ac lætitia consummata fuit.

Quòd Martyrij seruatoris descriptionem ediderit: & orationem de tricesimo anno imperii Constantini, postea coram ipso imperatore recitauerit. CAP. XLVI.

QVale verò Seruatoris templum, quale item Seruatoris antrum fuerit: atque etiam quàm præclari conatus imperatoris, quanta etiam in ipso templo donorum turba ex auro, argento, precioso lapide, seperatim suo, quoad eius fieri potuit, volumine conscriptũ imperatori dedimus, eiusq; nomini dedicauius. Quod etiam cum videbitur & absoluto, quod in manibus est opere, edemus: simul etiam adiungentes tricesimi imperij anni laudationem: quam paulo post Constantinopolim profecti (secundum scilicet hoc tempus nacti quo in ipsa regia regem omnium Deum gloriose prædicaremus) coram ipso imperatore recitauimus. Quam is vere amicus Dei cum audiuisset, nimia lætitia gestienti similis visus est, idque re ipsa paulo post declarauit, cum omnes episcopos conuiuio exciperet, maximumq; eis honorem deferret.

Quòd

*Quòd Nicænum consilium vicesimo : Encæniorum
celebritas Hierosolymis tricesimo eius
imperij anno habita sit.*

CAP. XLVII.

HVnc secundum conuentum, quem equidem scimus maximum, post illum Bithiniæ clarissimum Nicænū, ipsis Hierosolymis imperator collegit. Sed ille Nicæanus triumphî nomine, vicesimo imperij anno constitutus in ipsa vrbe Nicæa Νίκαια .i. præclaram de hostibus victoriam reportabat. Hic verò Hierosolymitanus, tricesimum eius imperij annum decorabat, in quo imperator Martyrium consecrans circa ipsum seruatoris monumētum quasi donum quoddam pacis, Deo omnium bonorum largitori offerre visus est.

*Quomodo non tulerit quendam Constantinus
cum ab eo immodicè predicaretur.*

CAP. XLVIII.

Hisce iam rebus omnibus absolutis & confectis, cum per omnium ora de maximi imperatoris virtute fama volitaret: ausus est è sacerdotibus aliquis illum in os beatum dicere, quippe qui tum in hac vita dignus esset, qui summam rerum omnium potestatem haberet, tum verò in futura cum filio Dei vna regnaret. Sed is cum se hæc moleste audire significasset: hortatus etiã est, ne auderet aliquando eiusmodi vocem vsurpare: sed à Deo potius precibus contendere, vt & in hac vita & in futura Dei famulatu dignus videretur.

Nuptiæ Constantii Cesaris filii Constantini.

CAP. XLIX.

Confecto igitur tricesimo imperij anno, quoniam iam multo ante grandioré natu filium in matrimonio collocasset: secundo filio nuptias apparabat: In quibus omnium lætitia celebrata fuere conuiuia: cum ipse imperator sponsum filium manu deduceret, conuiuiumq; splendide & magnificè instrueret: cumq; separatim virorum cætus, separatim etiam mulierum choros, præterea vniuersos

P p 5 popu-

EVSEBII DE VITA

populos & ciuitates satis largè & prolixè muneribus afficeret.

Indorum legationes & munera.

CAP. L.

Eodem ferè tempore, aderant ab Indis orientalibus legati, qui dona Imperatori afferebant, in quibus erant omnia propè clarissimarum & preciosissimarum gemmarum genera, animantia etiam tota natura ab hisce nostris discrepantia: quæ omnia ad imperatorem deferrebant, vt significarent eius imperium vsque ad vltimam oceani oram pertinere, principesque Indorum picturarum & statuarum muneribus declarare, se illum cum summa potestate omnium imperatorem & regem agnoscere & profiteri. Ita accidit, vt ei primum ad imperium venienti, initio Britanni ad vltimas ferè occidentis solis oras oceano cincti parent: nunc verò postremum, Indi in extremis orientis partibus siti.

Quemadmodum dispartito inter tres filios imperio illos artibus instruxerit, quæ imperatoris maiestati ornamento forent.

CAP. LI.

VT verò vltimis orbis terrarum finibus victorias suas terminasset, vniuersum imperii statum tribus suis filiis partitus est: quod tanquam hæreditatem paternam pius pater charissimis liberis assignabat: Cum auitam sortem grandiori natu filio: orientis partes, huic ætate proximo, quod vero inter hæc medium interiacebat tertio filio tribueret. Sed cum vellet hanc eis fortunam feliciter cedere, & ex animorum salute esse: pietatis etiam in eis sentina sparfit, cum suis diuinis præceptionibus, tum magistrorum diligentia, quos omnibus virtutibus insignes eis præfecerat: quemadmodum etiam & in aliis disciplinis eos asciuerat qui essent in suo genere consummatissimi. Nam alij eos bellicis disciplinis exercebant: alij præceptis de Re-pub. imbuebant: alij legum peritos efficiebant. Iam apparatus & splendor singulis regius tributus est. Armati, satellites, stipatores, & omnis generis, ac ordinis milites:

Tum

Tum horum Antesignani, manipulares, duces ordinum præfecti, quorum ipse pater & rei militaris vsum & constantem erga ipsos benevolentiam expertus esset.

Quomodo eos iam factos viros ad religionis cultum traduxerit.

CAP. LII.

Igitur dum iam Cæsares essent, sed ætate adhuc tenera, dabantur eis, quorum & ope & opera publicas res administrabant. Sed ad virilitatem maturescentibus paterna institutio satis erat, qui præsentibus eos ad paterna studia extimulavit, & ad imitandum pietatem eius instituit, absentes autem regiis literis compellans, salutaria præcepta tradidit. In quibus illud maximum & præcipuum fuit, ut Dei qui rerum omnium dominus est, cognitionem, & sanctam aduersus illum religionem omnibus opibus atque adeo ipsi regno anteponebant. Iam aliquando liberum eis fecit, ut per se aliquid ad Reipub. vtilitatem gererent: imprimis verò hortabatur, ut summa cura afficerentur erga Ecclesiam Dei præcipiebaturque ut plane & sine furo Christiani essent. Atque eos quidem pater sic instituebat, Cæterum hij maturo iudicio sensuque præditi cum essent, non iam eius admonitionibus, sed sua ipsorum diligentia nixi, patris exhortationes longè superabant, mentes semper ad pietatem habentes intentas, & ecclesiæ ritus in ipso palatio cum suis omnibus obseruantes, sed illud quoque paterna cura sollicitudoque prouidit, ut tum filiis suis contubernales adhiberentur hi, qui vera religione pietateque pollerent, tum magistratuum primores, quorum fidei rerum publicarum cura delegata foret eiusdem generis essent omnes. His igitur eximia erga Deum fide hominibus, eos veluti validis quibusdam propugnaculis muniuit, roborauitque: vbi verò hæc omnia rectè & ordine gesserat Constantinus, ac res præterea commodè constituerat vniuersas, Deus boni cuiuslibet arbiter iam opportunum tempus adesse videns, quo magnificentioribus illum donis remuneraret, præsentis vitæ vinculis eum absoluebat.

Quod

EVSEBII DE VITA

*Quod triginta duos annos cum imperasset, & plusquam
sexaginta annos vixisset, corpus omni
morbo vacuum haberet.*

CAP. LIII.

DVos igitur & triginta annos (extra paucos menses & dies) cum imperio fuit: eundemq; annorum numerum vita duplicabat: quo omni tempore corpus ei præclare constitit, sine morbo, sine dolore, nulla conspurcatum labe, quovis iuuenili corpore valentius: aspectu pulchrum, & ad omnes functiones obeundas, ad quas viribus esset opus, robustum. Itaque facile se exercere, equitare, itinera conficere, bellorum periculis se obijcere, trophæa de hostibus constituere, & illas (quibus plurimum uti solebat) sine sanguine, sine cede de hostibus victorias reportare.

De hiis qui eius summa humanitate, ad avaritiam & hypocrisim abusi sunt.

CAP. LIIII.

Pari ratione animus ei ad summum omnis humanæ perfectionis fastigium ascendit: omni virtutum genere exornatus, præcipuè vero humanitate, quæ tamen propter improborum hominum in scelere licentiam à multis reprehensa est, cum in eis peccandi causam imperatoris lenitati assignarent. Et quidem certe nosmetipsi comperimus, duo non ferenda vitia temporibus illis viguisse: primum corruptelam vafra inexplabilem quorundam & sceleratorum hominum, qui reliqua vita dissoluti erant, deinde aliorum inexplicabilem simulationem, qui specie quadam ficta prætextuque Christiani nominis in ecclesiam surrepebant. Imperatoris vero humanitas, bonitas, sincera fides, & morum constantia ac veritas facile eum adduxerát, ut fidem haberet huic istorum in speciem fictæ professioni, qui opinione tantum Christiani sunt habiti: maximè quod iidem veram erga illum benevolentiam, sed falsis ac fallacibus animis conferuare simularent, quibus cum se credidisset eiusmodi fortasse calumniis longè aliter quàm par erat, infamabatur: invidia scilicet hanc labem reliquis eius immiscente virtutibus. Sed hos non multo post diuinitus immissa pœna consumpsit.

Quod

Quòd vsque ad extremum vitæ dlem orationes scribebat Constantinus.

CAP. LV.

Imperator autem vsque adeo mente rationisq̄ue viribus constabat, vt vsq; ad summâ senectutē pro consueto more orationes conscriberet, solitos cum amicis congressus faceret, & dignas homine Christiano disciplinas auditoribus suppeditaret. Assiduè etiam leges ferebat aliquando de rebus ciuilibus, aliquando de bellicis: omnia verò quæ ad vitam degendam essent necessaria mente & intelligentia cōprehendebat. Iam illud dignum sanè sempiterna memoria est, quòd cum eius extremus prope vitæ dies adesset, recitabat funebrem quandam orationem, eo ipso fere loco quo dicere consueuerat, in qua etiam multa disputabat perpetua oratione de animorum immortalitate, deq̄ue hiis qui vitam piè sancteq; egissent, & de præmiis quæ bonis & gratiis acceptisq; Deo hominibus apud ipsum Deum reposita essent: ad hæc etiam quem finem habituri essent, qui contrariam partem sequerentur, copiosa & longa oratione demonstrabat: impiorum euerfionem & interitum præsentiu auribus obiter inculcans. Hæc ille cum constanter & grauius contestaretur, ita visus est domesticos quosdam suos tangere, vt ex eis aliquis, qui sapiens haberi volebat, interrogatus, quid sibi videretur de imperatoris oratione: licet inuitus, responderet tamè: vera quidem illum sibi videri dicere, atq; adeo vehementer laudare, quæ contra numerosam deorum turbam ab imperatore disputata essent. Hæc ille cū familiaribus suis paulo ante mortem commentans, visus est genere hoc sermonis viam sibi ad meliorem vitam mollem atq; æquabilem præstruere.

Quòd contra Persas exercitum educens adiunxerit sibi episcopos, simulq; tabernaculum, quasi quandam ecclesie effigiem construxit.

CAP. LVI.

Simul illud etiam memoratu dignum, quòd hoc ipso fere tempore, cum de tumultu quodam barbarorum orientalium audiuiisset, hæc sibi postremam de illis victoriam reliquam esse affirmans, exercitum contra Persas educere prope-

EVSEBII DE VITA

properaret. Nam cum id plenè secum statuisset, militares ordines eduxit: & de expeditione cum episcopis, quos secum habebat, communicabat: existimans oportere ex hiis aliquos ad pietatis officia maximè idoneos perpetuo sibi adesse. Illi verò libenter quidem sequuturos se nec vestigium ab eo discessuros, sed vna militiam obituros, & apud Deum supplicibus votis se pugnuros recipiebant. Hac ille voluntatum & studiorum professione vehementer delectatus, totius expeditionis quasi vestigia eis expressit, ac ad bellum illud suscipiendum, tabernaculum interim ad ecclesiæ similitudinem magnificentia faciendum curauit, in quo Deo victoriarum datori, ipse cum episcopis supplicaret.

*Quomodo receptis Persarum legationibus ipsa
pene Paschatis celebritate vna cum reliquis
vigil pernoctatus sit.*

CAP. LVII.

INterea verò Persæ cum Imperatoris animum de mouendo bello fama intellexissent, ac pugna cum illo congressi metuisent, oratores ad eum de petenda pace mittebant, ille vicissim (vt erat semper pacis amantissimus) legatos obuiis vlnis accepit humanissime, porrectaque dextera amicitiae cum illis foedus lubens iniuit. Magna autem agebatur diei Paschæ eo tempore celebritas, & imperator cum cæteris pernoctans vota precesque Deo persoluebat.

*De coedificatione Martyrii Apostolis
dicati in Constantinopoli.*

CAP. LVIII.

VBI iam hæc peracta fuerunt omnia, Apostolorum templum in vrbe sui cognomine ad perpetuam illorum memoriam conseruandam, ædificare cœpit.

Descri-

Descriptio eiusdem Martyrii.

CAP. LIX.

Illud verò cum in infinitam extruxisset altitudinem, lapidumque omnis generis ac crustarum varietate, ab ipso solo ad superiorem contignationem collustrasset, summo artificio factis laquearibus tectum intus complexus est, auroque vniuersum contexit. Supra verò pro tegula inductum æs, à toto opere imbrium iniurias arcebat. Quod ipsum etiam multo auro fulgebat, ita vt longè contemplantibus, per reciprocatos solis radios incredibilis splendor offundi videretur. Interiorem ædis partem vndique in ambitum circumductam reticulari opere ex ære & auro affabre facto conuestiuit. Ac templum quidem hunc in modum permagna Imperatoris, & cura, & studio exornatum est. Huic autem atrium ingens, & subdiale circumdatum in apertum, purumque aerem explicabatur. Huius per quatuor latera porticus erant dispositæ, quæ medium atrium cum templo ipso complectabantur. Porticibus accommodabantur regia domus, balnea, deambulatoria, aliarum habitationes plurimæ, ad necessitatem illorum qui locum custodirent, constructæ. Hæc omnia dedicauit imperator, vt Seruatoris nostri Apostolorum memoriæ apud omnes gentes æternitatem compararet. Attamen in ipsa coedificatione etiam aliud quiddam spectabat, quod primis temporibus obscurum, ad extremum ab omnibus manifestè deprehensum est.

*Quòd in eodem Martyrio monumentum pro
tumulo sibi inædificauerat.*

CAP. LX.

HIS igitur in oportuno venturæ mortis diem hic locum sibi prouida dispensatione designauit, incredibili fidei propensione prouidens cum iam corpus suum communem cum Apostolis appellationem post mortem participaret, fore vt defunctus quoque præcationum quæ ibidem essent ad Apostolorum gloriam offerendæ, particeps efficereetur. Quare cappas illic duodecim quasi sacras quasdam columnas ad Apostolici collegij honorem memoriæque attol-

EUSEBII DE VITA

attollens, medium inter ipsos conditorium suum locabat, quod vtrunque seni claudebāt Apostoli, sano certe vt dixi consilio praecogitans, quod mortui corporis tabernaculum ibi digne decenterq; quiesceret, atque hęc ille longo ante tempore cogitatione cum depinxisset, ecclesiam Apollolis dedicauit, quam plurimum vtilitatis illorum memoriam animæ suæ conciliaturam existimans, neque sane vota eius, expectationemq; fefellit Deus. Nam vt primas Paschalis celebritatis exercitationes expleisset, ipsumq; salutarem diē cum sibi ipsi clarum & illustrem egisset, tum aliis omnibus omni cum lætitia celebrem reddidisset: cum eodem tempore & extremum diem obiret, & has celebritates curaret: Deus cuius nutu hęc omnia gesta sunt: hoc peraccommodato tempore ad meliorem eum vitæ conditionem diuinitus transferre voluit.

*Inæqualis corporis intemperies cum esset Heleno-
poli, & preces ab eo cum baptizaretur
adhibitæ. CAP. LXI.*

NAM cum primum oboriretur ei quædam corporis inæqualis intemperies, ad eamq; iam vehementior dolor accessisset, ad calida ciuitatis balnea proficiscitur, & inde ad ciuitatem matris suæ cognominem, vbi in martyrum sacra æde diu versatus supplices preces & vota publica adhibuit Deo. Vt verò ei in mētem venit extremus eius vitæ dies: existimaretq; hoc tempus opportunum esse ad delenda illa errata, quæ quoniam mortalis erat admiserat: crederetq; arcanorum mysteriorum efficacia & salutaris lauari imitatione mentem expiari: hęc inquam cum ei in mentem venirent, humi procumbens genibus, & in ipsa Martyrum æde errata sua cōfessus, supplicem se Deo offerebat. Vbi primum manuum per precationē impositione dignus habitus est. Inde discedens ad suburbana Nicomediæ ciuitatis peruenit: & conuocatis episcopis ita ferè ad eos loquutus est.

*Hortatur episcopos Constantinus, vt donent
eum Baptismate. CAP. LXII.*

QVAM ego fratres auida mente omnibusq; votis à Deo salutem multis hisce annis deprecatus sum: eam nunc hodie-

hodiernus dies à me vehementer expectatus attulit. Tem- *Hic refutat*
 pus igitur est, vt tandem insigni illo, per quod immortalita- *theophi hist*
 tem adipiscemur, perfruamur. Quod ego etsi in illius Ior- *oria sua fals*
 dani gurgitibus, in quibus seruator noster ad nostrum exem- *plum*
 plum lauatus esse memoratur facere constitueram: tamen
 Deus quod mihi maxime accommodatum esset cernés, hoc
 in loco eisdem mysteriis dignatur. Omnis igitur amouea-
 tur dubitatio. Quòd si is in cuius arbitrio mors ac vita con-
 sistunt vitam inter vos longiorem viuere permiserit, & hæc
 eius menti sententia steterit, vt post hac aliquando commu-
 nes cum populi Dei grege preces in ecclesia coniungam, vt
 uendi leges mihi, quæ seruo Dei conueniant ponere, haud-
 quaquam differam. Atque quidem hæc ille. Illi verò sacro-
 rum religione consummata, adhibitisq; stas diuinæ insti-
 tutionis ceremoniis, arcanorum mysteriorum eum partici-
 pem faciunt: certa quædam quæ oportebat præfinientes.
 Et sanè ex omni omnium imperatorum memoria solus Cō-
 stantinus in Christi martyriis renatus, & sacris initiatus, di-
 uinoq; sigillo donatus, & spiritu lætitiā concipiens, pror-
 susq; nouus redditus, ac diuina oppletus luce, per immen-
 sitatem fidei incredibiliter quidem animo gestiebat: sed ad
 clarissimam & euidentissimam vim diuinæ maiestatis obstu-
 pescebat. Confectis verò omnibus sacris splendido regio-
 que apparatu, atque adeo luce clariore conuestitus, candi-
 dissimo in lecto se reclinauit: reiecta iam purpura, quam am-
 plius nolebat attingere. Tum verò clarissima voce, cū pre-
 catus, Deo gratias egisset, hæc ferè addidit.

*Quomodo postquam baptizatus sit, Deum præ-
 dicauerit. CAP. LXIII.*

NVnc reuera noui me beatum esse, nunc immortalī vi-
 ta dignum esse habitum, nunc diuinæ lucis participem
 esse factum. Simul miserorum reiecit sortem, quos in-
 fœlices prædicabat, quòd hisce diuinis bonis orbati essent.
 Cùm verò centuriones & duces militares intromissi, casum
 suum deplorarent, quòd deinceps se orbos fore lugubri vo-
 ce testarentur, longioremque ei vitam optarent: etiam his
 respondit: se nunc veram vitam adeptum esse, seque ipsum
 solum intelligere, cuius fœlicitatis particeps factus sit: ac

Q

pro

EVSEBII DE VITA

propterea festinare, nec migrationem ad Deum suum procrastinare. Deinde quæ videbantur extrema quasi voluntate sua disponebat, ac Romanos qui regiam ciuitatem incolabant annuis pensionibus honorificè donabat. Liberis verò suis regni hæreditatem tanquam patrimonium relinquebat. Cæteraq; omnia, quæ ei videbantur, expressè disertisq; verbis describebat.

Constantini mors in ipsa Pentecostes celebritate circa meridiem.

CAP. LXIII.

HAEC sigillatim omnia gesta & consummata sunt maxima illa celebritate veneradæ & sacratæ Pentecostes, quæ septem continuas hebdomadas omnibus honoribus decorata, ad extremum vnitatis numero consignata est, quo tempore sacræ literæ testantur, & communis nostri Seruatoris in cælos ascensum, & sancti ad homines spiritus descensum accidisse: Huius in celebritatis extremo ferè die (quã si quis omnium celebritatum principem & maximam vocet, haud aberrauerit) omnia ista cõsequutus imperator, ipsa meridie ad Deum suum assumptus est, partem sui mortalem mortalibus cognatã relinquens humi: sed animi partem intelligentem & diuinam Deo coniungens suo. Hic Constantini extremus vitæ dies fuit. Sed progrediamur longius.

Legionum & ducum lamentationes.

CAP. LXV.

Satellites igitur & vniuersus stipatorum cœtus, dilaceratis vestibus, corporibusq; ad pauimenta proiectis, & collis ad solum capitibus, lugubres voces cum magno luctu & clamoribus ædebant: cum identidem dominũ, principem, imperatorem, & tamen non vt dominum & tyrannum, sed vt patrem pij liberi & germani inclamarent: Centuriones verò & manipulares seruatorem, custodem, benefici cum prædicarent: totus exercitus cum omni reuerentia tanquam ouium greges pastorem suũ desiderarent: Populus omnis per omnem urbem volitaret, occultum animi vulnus apertis vociferationibus & clamoribus contestans. Reliqui demisso vultu tanquam obstupefacti incederent: singuli eã sibi

sibi calamitatem præcipuè accidisse putarent, seque ipsos quasi communi humanæ vitæ salute orbatos mirabiliter affigerent.

*Quomodo funus Nicomedia Constantinopolis
in Palatium translatum sit.*

CAP. LXVI.

HIC milites arreptum cadaver aurea capsula includit, & undique purpurea veste contextum, Constantino-
polim perducunt. Ibi tum in omnium magnificentis-
simis imperatoriis ædibus celfo atque edito loco deponit:
luminibusq; circum funus aurea super candelabra accensis
admirabile spectaculum intuentibus præbebant, & sanè e-
iusmodi, quale nunquam in tetrivallum à condito mundo
sub sole visum est. Nam intus in ipso ferè medio regij Pa-
latij, excelsa & aurea capsula inclusum imperatoris corpus,
imperiali apparatu, id est purpura & diademate ornatu per-
multi circumfusi vigiles die noctuq; asservabant.

*Quomodo etiam mortuus à comitibus & cæteris
perinde atque vivus honorabatur.*

CAP. LXVII.

IAM totius exercitus duces & comites, omniumq; prin-
cipum cætus, quibus antea in more fuit Imperatorè ve-
nerari: pristinum morem & consuetudinem conseruantes,
statis temporibus introeantes, imperatorem in capsula ia-
centem tanquam vivum etiam post mortem humi procum-
bentes salutabant. Horum reuerentiam eodem pietatis of-
ficio subsequutus est senatus, & omnes reliqui magistratus:
Tum vero cuiusvis ordinis hominum etiam mulierularu
& puerorum infinita turba ad idem spectaculum conflue-
bat. Hæc per multos dies factitata: quòd exercitus confi-
stere funus eo loco, & per se asservari constituerat, quoad
eius filij reuersi, efferendo paterno per ipsos funere patrem
suum honorassent. Solus vero iste beatus imperator etiam
mortuus regnavit: Cùm ei soli post hominum memo-
riam, vel ipso Deo authore, omnes qui solebant hono-
res tanquam superstiti tribuerentur. Nam cum is so-
lus ex omnibus Imperatoribus Regem omnium Deum
& CHRISTVM eius, omnibus vitæ actionibus præ-

Qq 2

san-

EVSEBII DE VITA

sanctęque coluerit: iure sane etiam hunc honorem solus adeptus est, vt Dei voluntate, quod in eo morte sepultum erat, tamen apud homines regnaret, vt ista scilicet ratione nobis Deus significaret, animorum regnum, hiis qui non prorsus obduruerunt, nunquam consenescere, nunquam emori. Atque hæc quidem isto modo .

Quomodo exercitus decreuerit, vt eius filij Augusti vocarentur.

CAP. LXVIII.

INterea duces selectos quosdã è toto exercitu homines, quorum aliquando erga principem fides & beneuolentia perspecta fuit, ad Cæsares mittunt, qui omnem rem gestã eis nunciarent. Id quod illi cum diligenter fecissent, cumq; statim quasi diuiniore quodam afflatu cunctę per omnes oras sparsę legiones de imperatoris morte audiuisent: eodẽ animo & consensione statuunt, se perinde atque adhuc sibi magnus imperator Constantinus viueret, neminem, præter eius filios Romani imperij principem agnituros. Ac nõ multo post, non iam eos Cæsares solum, verum etiam augustos omnes nũcupari volebant: quæ vox maximæ cuiusdam dignitatis plena, celsissimi imperij propria nota est. Hęcq; omnium copiarum quocunq; loco essent vna eademq; consensio, vel ipso temporis momento ad omnium aures peruenerat: cum ipsi sua decreta & sententias vicissim secum per scripta communicarent.

Romę quis luctus ob Constantini mortem, & statuarum honos ei post mortem tributus.

CAP. LXIX.

VT verò imperatorem vita functum esse senatus populusq; Romanus, ac tota imperatoria ciuitas accepisset: cum hac fama nihil sibi grauius aut luctuosius accidere posse existimarent, nullum dolori & lamentationi modũ statuebant. Nam balnea clausa & fora, publica item spectacula summotã, & præterea omnia, quæ per vitæ ocium & tranquillitatem facere solebat animus pacatus, & nulla perturbatione impeditus. Nam qui ante omnibus læticiis affluebãt, nunc tristi & demisso vultu in publicum procedebant: &

omnes

omnes tamen beatum imperatorem acceptumq; Deo & vere imperio dignum prædicabant. Neque hæc voce tantum & clamoribus significabant, verum etiam re ipsa declarabát: cum eum vita functum pictis tabellis tanquam viuum cole- rent. Nam cum cæli effigiem in tabella propriis coloribus expressissent: depingunt eum super cælestes orbes in æthe- reo coetu requiescentem. Iam liberos eius hii solos rerû do- minos & augustos nuncupabant. Adhibitisque supplicibus vocibus funus imperatoris sui ad ipsos efferre, & in impe- ratoria vrbe deponere cupiebant.

*Quomodo funus à Constantio filio Constantinopoli
depositum sit. CAP. LXX.*

HIC honos ei, à legionibus, homini ab ipso Deo ho- norato delatus est. Sed minor natu filius ad patris fu- nus accedens, idemq; princeps efferendi funeris in vr- bem id deduxit. Præibant turmatim militum cohortes, in- finita hominum turba sequebatur, imperatoris funus hasta- tis & armatis militibus cingebatur. Vt verò ad feruatoris nostri Apostolorum ædem ventum est, funus deponunt. Sic adolescens Constantius Imperator, cum præsentia sua, tum reliquis rebus tanto homine dignis, omnia patri pietatis of- ficia præstabat.

*Sacra Synaxis in Apostolorum martyrio ce-
lebrata in mortem Constantini.
CAP. LXXI.*

SED cum is iam cum reliquis militum cohortibus secef- sisset, aderát Dei sacerdotes, circúfusi turba ac vniuerso pietatis studioso populo, à quibus diuinus per preces cultus adhibitus est. Hoc igitur loco, excelfo solio iacens beatus princeps gloriose prædicabatur. Iam populus fre- quens vna cum sacerdotibus, non sine lachrymis, & fane ma- gno cum gemitu, preces pro anima imperatoris Deo funde- bant: in quo & illi gratum atque optatum pio principi offi- cium præstabant, & Deus ipse singularem beneuolentiam erga famulum suum ostédit: quòd post mortem charis eius ac germanis filiis, patris sui successoribus, imperium donaf- set: & quem votis expetiuit locum, vna cum Apostolorum

Q. 93 memo-

EVSEBII DE VITA

memoria consequutus est. Nam adhuc quidem licet contemplari ter beatæ animæ tumulum apostolici nominis appellatione decorari, & ad Dei populum aggregari, diuinisq; cæremoniis & mystico sacrificio sanctarumq; precationum societate perfrui, atque etiam post mortem cum imperio esse: tanquam iam in filiis reuiuiscens summam imperij administraret, Victor, Maximus, Augustus ipsa appellatione vocitatus.

De Fœnice aue. CAP. LXXII.

NEque tamen ita vt AEgyptia illa auis, quam aiunt, cum naturæ prouidentia vnica sit, sibi ipsi mortem consciscentem in aromatum aceruo emori, ex cineribus verò eius reuiuiscere & excitari aliam eiusmodi, qualis ipsa fuit: sed seruatoris sui exemplo, qui pro vno fere tritici semine, benedicente Deo, spicam multis seminibus refertam exhibuit, suoq; fructu vniuersum orbem compleuit: ita is ter beatus per trium liberorum successione, pro vno multiplex redditus est: Ita vt in imaginibus & picturis apud omnes gentes, vna cum liberis suis eundem honorem adeptus sit, & Constantini nomen etiam vita sua retineat.

Quomodo in nummis Constantinum tanquam in celum ascendentem sculpsert.

CAP. LXXIII.

IAM verò in ipsis nummis exsculptæ formæ, quæ vna parte beatum hunc nostrum obuoluto capite repræsentabant: altera parte quadrigis, instar aurigæ infedentem, demissa illi cœlitus manu dextra exceptum.

Quòd Deus ab eo honoratus, iure eum vicissim honoribus affecerit.

CAP. LXXIIII.

HÆC exempla cum omnium mortalium Deus in solo Constantino, qui ex omnibus Christianis maxime tandem aliquando Christianus declaratus est, nostris oculis proponeret, nimirum ostendere voluit, quantum
inter

inter eos interfit, qui ipsum Christumque suum colere vel-
lent: quiq̄ue contrariam sectam sequerentur, id est, qui ec-
clesiæ eius bellum inferentes, ipsum sibi hostem & inimi-
cum redderent: cum cuiusque vitæ exitus manifestum ar-
gumentum præberet suæ cum Deo inimicitia: quemadmo-
dum Constantini extremus dies, quanta pietate Deum co-
luisset, apertè demonstrabat.

*Quòd superioribus omnibus Romanis imperato-
ribus pietate præstiterit Constantinus.*

CAP. LXXV.

Solus enim ex omnibus Romanis imperatoribus, Deū
Somnia regem incredibili pietatis studio honoravit:
Solutus omni cum libertate vocis & linguæ Christi ver-
bum personavit, solus ut ita dicam, ecclesiam eius præter cæ-
teros ab omni ævo honoribus affecit: solus impium mul-
torum deorum fictitium cultum sustulit, omnesque vias I-
dololatriæ refutavit: solus igitur & dum viueret, & post-
quam est mortuus, his honoribus cumulatus est, quales
neminem aliquando, nec apud Græcos nec Barbaros,
sed ne antiquissimis quidem Romanorum tem-
poribus (cum neminem cum isto confe-
rendum vlla vnquam seculorum
memoria nobis profuderit)
adeptū esse quisquam
commemorare
potest.

Finis quarti libri.

29 4

CONE